

Hilde Kobbelund Habberstad

Jordbrukslandskap under utbyggingspress –
verdivurderinger og landskapsendringer

Masteroppgave i geografi
Norges Teknisk- Naturvitenskapelige Universitet
Geografisk institutt
Trondheim mai 2013

Abstract

Habberstad, Hilde Kobbelund (2013): Agricultural landscape under pressure - Value assessments and change in the agricultural landscape

The agricultural landscape is the crucial resource for food production. In Norway, this resource is limited as less than 3% of the total land cover is arable, and only 1% is suitable for grain production. Norway thus exercises relatively strict legislation and planning regulations concerning protection of agricultural land. Close to cities and villages agricultural land is under pressure from competing usages; such as infrastructure, housing and industry.

In this dissertation I examine the driving forces behind changes in the agricultural landscape in a municipality in growth, more specific Vestby in Akershus county. The furniture and interior giant IKEA has designated Vestby as the only alternative place to establish a new outlet in the region. The aim of the study is to get closer to an understanding of value assessments related to changes in the agricultural landscape.

The study is qualitative and actors, respectively farmers and local politicians who carry out the assessment of values, are in focus. The study of the land use controversy is theoretically approached with a landscape perspective which provide the basis for a discussion on why different actors ascribe different values to the agricultural landscape. Values are synonymous with needs and the values manifested in the landscape are a reflection of the values that are prioritized. The study analyses what types of values that are emphasized by different groups and how they are employed when furniture (IKEA) challenges food production. I also explore how former changes in the landscape affect present and future use of the agricultural landscape.

Forord

Ved veis ende er det flere som fortjener en takk for deres bidrag:

Først og fremst, en stor takk til alle informantene mine, som velvillig stilte opp og delte sine erfaringer og synspunkter med meg.

Takk til veileder Gunhild Setten, for inspirasjon, kommentarer og kritiske spørsmål.

Takk til Eline, Bodhild, Marita og Veronica for språkvask! En ekstra stor takk til deg, Heidi, for språkvask og gode innspill!

Trondheim, 10. mai 2013

Hilde Kobbelund Habberstad

Innholdsfortegnelse

Abstract	I
Forord	III
1 Introduksjon	1
1.1 Bakgrunn og tema	1
1.2 Personlig, faglig og vitenskapsteoretisk utgangspunkt.....	2
1.3 Jordvern i et landskapsperspektiv.....	3
1.4 Problemstillinger.....	5
1.5 Valg av studieområde og eksempelstudie	6
1.6 Tidligere forskning på jordvern.....	9
1.7 Studiets relevans.....	10
1.8 Oppgavens struktur.....	11
2 Kontekst	13
2.1 Jordbruk og arealbruksendringer.....	13
2.2 Nasjonal landbrukspolitikk.....	15
2.2.1 Jordvern: Bakgrunn og målsetting.....	16
2.2.2 Er halveringsmålet nådd?.....	17
2.3 Juridiske virkemidler for jordvern.....	18
2.4 Kommunal areal- og ressursforvaltning	19
3 Teoretiske perspektiver	21
3.1 Ulike tilnæringer til landskap	21
3.1.1 Form – det observerbare som uttrykk for kultur	22
3.1.2 Mening – subjektivitet og intersubjektivitet.....	23
3.1.3 Representasjon – landskap som tekst	24
3.2 Mennesker og landskap	25
3.3 Landskap, tid og endringer	27
3.4 Landskapsverdier – landskap som ressurs.....	29
3.4.1 Verdivurderinger og landskapsendringer	33
3.5 Språklig konstruksjon av landskap.....	34
3.6 Oppsummering.....	35
4 Forskningsprosessen	37
4.1 Valg av kvalitativ metode.....	37
4.2 Intervju som metode.....	38
4.2.1 Informanter – utvalg, rekruttering og presentasjon.....	39
4.2.2 Gjennomføring av intervjuene.....	43
4.3 Forskningsetikk	45
4.4 Dokumentanalyse.....	46
4.5 Å forske i kjente og ukjente kontekster.....	47
4.6 Analyseprosessen.....	47
4.7 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet	48
4.8 Tilbakeblikk på utfordringer.....	50
5 "Den nye tid": Tertiærnæring møter primærnæring	53
5.1 Presentasjon av studieområdet	54
5.2 Primær- og tertiærnæring i Vestby	57
5.3 Politiske målsettinger for primær- og tertiærnæring	58

5.4 Delijordet nå: Jordbrukslandskap og kulturlandskap.....	61
5.4.1 Planene for Delijordet: IKEA-landskap?.....	62
6 Verdivurderinger og landskapsendringer i Vestby.....	65
6.1 Verdivurderinger.....	65
6.2 Bøndernes verdivurdering av jordbrukslandskapet.....	65
6.2.1 " ... en dyr hobby ... ".....	66
6.2.2 "... ikke nødvendigvis bare det økonomiske ... ".....	68
6.2.3 Sikkerhetsverdier: Fra det personlige til det globale	69
6.3 Politikernes verdivurdering av jordbrukslandskapet.....	71
6.3.1 " ... de har ikke noen interesse av å drive ... ".....	71
6.3.2 Positive og negative immaterielle verdier	73
6.3.3 Synspunkter på produksjonsverdien på Delijordet.....	75
6.4 Landskapsendringer.....	77
6.5 Bøndene og landskapsendringer	77
6.5.1 Fortid - "Før var det rolig"	77
6.5.2 Landskapsendringer og praktisk jordbruksdrift	78
6.6 Politikerne om landskapsendringer	80
6.6.1 Fortid - " ... ikke tillatt mye nedbygging til nå ... "	80
6.6.2 Fremtid - "Det vil fortsatt være mye igjen".....	81
7 Hva er jordbrukslandskapet og hva skal det være?	83
7.1 Vektlegging av verdier	83
7.1.1 Verdivurdering mellom økonomiske og immaterielle verdier.....	83
7.1.2 Verdier å bevare og verdier å tilføre.....	85
7.1.3 Hvilke verdier vektlegges?	88
7.2 Betydningen av tidligere landskapsendringer	90
7.2.1 Bøndernes verdier forringes.....	90
7.2.2 Landskapsendringer for å realisere politiske mål.....	93
7.2.3 Hvilken betydning har tidligere landskapsendringer for fremtidige?.....	94
7.3 Landskapsverdier for å argumentere for vern eller endringer	95
7.3.1 Bøndernes konstruksjon av jordbrukslandskapet	96
7.3.2 Politiske konstruksjoner av jordbrukslandskapet.....	97
7.3.3 Hvordan brukes landskapsverdier i argumenter for å bevare eller endre jordbrukslandskapet?.....	100
8 Konklusjoner og avsluttende betraktninger.....	103
8.1 Kommunal forvaltning av nasjonale ressurser?.....	107
8.2 Videre forskning og kunnskapsbehov.....	107
Litteraturliste.....	109
Vedlegg 1 Intervjuguider.....	IV
Vedlegg 2 Vestby kommune arealdelkart.....	XII

Figurliste

Forsidebilde: 'Zip City', Erik Johansson	
Figur 1: Faksimile fra NRK (Kilde: NRK 19.09.2012).....	8
Figur 2: Faksimile fra NRK Østlandssendingen (Kilde: NRK 22.10.2012).....	8
Figur 3: Utvikling i omdisponering av dyrka og dyrkbar mark (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2012).....	17
Figur 4: Akershus (Kilde: Akershus fylkeskommune 2012).....	54
Figur 5: Vestby (Kilde: Kartportalen Vestby kommune 2012).....	54
Figur 6 : Vestby nord med pressområde, Delijordet og næringsfeltet Deli-skog (Kilde: Kartportalen Vestby kommune 2013).....	56
Figur 7: Delijordet, Deli gård og Deli-skog (Kilde: Vestby kommune 2010).....	61

Tabelliste

Tabell 1: Oversikt over informantene.....	42
Tabell 2: Antall dekar omdisponert til andre formål enn jordbruk årlig i Vestby (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2012c).....	55

1 Introduksjon

1.1 Bakgrunn og tema

Jordbrukslandskapet er matproduksjonens landskap. På grunn av topografiske og klimatiske forhold er jordbruksarealer en begrenset ressurs i Norge. Kun tre prosent av Norges landareal er dyrket mark, og under en tredjedel av dette er egnet til korndyrking. Produksjonsverdien som finnes i jordbrukslandskapet, i kombinasjon med dets knapphet, er årsaken til at jordbruksareal i dag formelt er underlagt et sterkt jordvern. Jordvern handler forenklet sett om å sikre matproduksjonens ressursgrunnlag for nåværende og fremtidige generasjoner.

Jordbrukslandskapet representerer både muligheter og utfordringer. Mulighetene ligger i produksjonsgrunnlaget, mens utfordringene blant annet ligger i at de mest fruktbare områdene er samlokalisert med byer og tettsteder hvor befolkningsveksten og utbyggingspresset er størst. Jordbruk var tidligere en dominerende næring på mange av disse tettstedene, men nå er stedene også attraktive for andre bruksområder. Tettsteder i omlandet til byer får stadig flere funksjoner, som for eksempel boliger, infrastruktur og tertiærnæring. Dette er funksjoner som i likhet med jordbruket er arealkrevende, og står derfor ofte i direkte konkurranse med jordbruket om arealressursene. Møtet mellom ulike funksjoner, henholdsvis primær- og tertiærnæring, danner konteksten for denne masteroppgavens tema, som er jordbrukslandskap under utbyggingspress. Søkelyset vil rettes mot Vestby kommune i Akershus, og det tettstedsnære jordbrukslandskapet hvor møbelkjeden IKEA ønsker å etablere et nytt varehus.

Et sentralt utgangspunkt for masteroppgaven er at landskapsendringer alltid vil være et resultat av verdivurderinger foretatt av mennesker. Formålet med undersøkelsen er å komme nærmere en forståelse av verdivurderingene som finner sted når alternative bruksområder utfordrer eksisterende bruksområder av jordbrukslandskapet. Studiet er kvalitativt orientert og fokuset rettes mot sentrale lokale aktører, henholdsvis bønder og kommunestyrerepresentanter. Disse aktørene er særlig relevante å belyse, fordi de gir innsikt i verdivurderinger relatert til endring i bruk av jordbrukslandskapet.

1.2 Personlig, faglig og vitenskapsteoretisk utgangspunkt

Verdiene jordbrukslandskapet representerer for meg er tilegnet gjennom oppvekst på gård i Vestby. Verdiene er opparbeidet gjennom deltakelse i gårdsdriften, og de er formet gjennom historiene som foreldrene og besteforeldrene mine har fortalt. Jeg knytter sterke positive assosiasjoner til jordbrukslandskapet, og jeg verdsetter bondens arbeid høyt. Nærheten til jordbruket gjør at jeg kjenner konsekvensene en regntung eller solfylt sommer kan få for kvaliteten på kornavlingene. Produksjon av mat er ikke en selvfølge, det er sårbart. Samtidig har jeg på nært hold observert at gården jeg vokste opp på har gått fra å være en lønnsom heltidsjobb, til å være en heltidsjobb med jobb nummer to på siden. Forholdet mitt til jordbruket og ressursforvaltningen jordbruket innbefatter, samt interesse for utfordringer som følger av befolkningsvekst og samfunnsendringer, må forstås som en betydelig drivkraft bak dette studiet.

Det faglige utgangspunktet for denne masteroppgaven er en bachelorgrad og videre mastergrad i geografi. Det var ikke før på masternivå at jeg fordypet meg i landskapsgeografi, og retningen har tjent som en døråpner til nye perspektiver i måten jeg forstår forholdet mellom mennesker og omgivelsene våre. For meg er dette perspektiver som danner grunnlag for kritisk tenkning rundt de sammensatte prosessene som er knyttet til endringer i omgivelsene våre. Ved å se på de fysiske omgivelsene som nettopp *landskap*, tilføres et rammeverk som favner et bredt bilde. Bildet inkluderer materielle såvel som immaterielle aspekter, og det er kombinasjonen mellom disse som gjør landskapsperspektivet interessant å jobbe med, og til et nyttig verktøy for å belyse samspillet mellom mennesker og landskap.

I tillegg til at oppgaven er påvirket av mitt personlige og faglige utgangspunkt, befinner forskningen seg innenfor et vitenskapsteoretisk rom: " ... no research takes place in a philosophical vacuum" (Hill, 1981 i Hubbard, Kitchin, Bartley & Fuller, 2002:7). Masteroppgaven, og forskningspraksisen som ligger bak den, lar seg ikke plassere innenfor én fagfilosofisk tradisjon, da jeg er inspirert av tanker og ideer fra flere retninger av faget. En fordel med det, er at ulike perspektiver gir flere tilganger til å belyse landskapsendringer.

Verdivurderinger foretas av mennesker. Derfor vil jeg studere mennesker for å belyse endringer i jordbrukslandskapet. Oppgaven trekker følgelig på den humanistiske tradisjonens fokus på individet (Hubbard et al., 2002). Samtidig forstår jeg mennesker som sosiale, og jeg har dermed en grunnleggende antakelse om at synspunkter konstrueres innenfor ulike kontekster. I så måte ligger studiet nært en sosialkonstruktivistisk forståelse av forholdet mellom mennesker og landskap, og jeg er inspirert av en tilnærming til landskap som er inspirert av den sosialkonstruktivistiske teorien etter Berger og Luckmann (1967). Tilnærmingen innebærer at jeg forstår mennesker som aktører innenfor bestemte rammer. Rammene påvirker hvordan vi forstår oss selv og hvordan vi ønsker at landskapet skal, og ikke skal, være. Derfor må mennesker forstås i sammenheng med disse rammene, og ikke som isolerte fra konteksten. Følgelig er jeg epistemologisk inspirert av både fenomenologien og strukturalismen, som omfatter perspektiver som er formålstjenlige for å studere ulike verdivurderinger i jordbrukslandskapet. Jeg er også inspirert av tanker fra språkstudier, hvor essensen er at vår adgang til virkeligheten går gjennom språket. Med språket skaper vi representasjoner av virkeligheten, og språket er med på å skape den materielle virkeligheten (Jørgensen & Philips, 1999).

1.3 Jordvern i et landskapsperspektiv

Jordbrukslandskap, jordvern, verdier, verdivurderinger og landskapsendringer er sentrale begrep og forhold i denne oppgaven. Som en kort introduksjon til konteksten for oppgaven, og for å skissere sammenhengen mellom de ulike begrepene, vil jeg i det følgende først si noe om jordvern, da det utgjør den politiske konteksten for oppgaven. Dernest skisserer jeg landskapsperspektivet jeg inntar for å komme nærmere en forståelse av verdivurderinger knyttet til endringer i jordbrukslandskapet, og i dette perspektivet har mennesker en sentral plass.

I Norge handler jordvern først og fremst om å sikre vår egen og våre etterkommeres mulighet til å dyrke mat. Jordvern er et politisk tema som tilskrives ulikt fokus og målsettinger gjennom tiden (Fystro, 2010). Gjeldende mål for jordvernet går frem av den siste landbruksmeldingen; Melding til Stortinget nr. 9, 'Landbruks og matpolitikken – Velkommen til bords' (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)). Den nåværende landbrukspolitikken styres av fire overordnede mål; matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskapning og bærekraftig landbruk. Det øverste målet er matsikkerhet, og de tre øvrige målene underbygger dette målet. Matsikkerhet handler i korte trekk om tilgangen til nok og

trygg mat, og konteksten for målet utgjøres av globale forhold knyttet til befolkningsvekst, klimaendringer, tilgang på ressurser og ressursbruk. På grunn av disse forholdene har regjeringen vedtatt å øke matproduksjonen i Norge med 20% frem til 2030. For å kunne øke landbasert matproduksjon er det nødvendig å verne ressursgrunnlaget for matproduksjon, nemlig dyrka og dyrkbar mark (ibid.).

Jeg vil imidlertid påpeke at det er ulike synspunkter på om det er behov for økt matproduksjon, både på det globale og det nasjonale nivået. Alternative synspunkter handler om at det produseres nok mat, og at problemet heller er skjev fordeling av ressurser. Andre argumenter er at nasjonal matsikkerhet og selvforsyning ikke lenger er nødvendig med dagens globale handelssystem (Verdens helseorganisasjon, 2012). Derfor må dette studiet forstås i henhold til den gjeldende nasjonale landbrukspolitikken.

Jordbrukslandskapet endres stadig som følge av både naturlige og menneskepåvirkede prosesser (Antrop, 2003; Jones, 1979). Jordbrukslandskapet er underlagt et sterkt jordvern, men kan endre bruksområde gjennom omdisponering, som i dette tilfellet er del av den menneskepåvirkede endringen av jordbrukslandskapet. Et sentralt utgangspunkt for å forstå endringer ut fra mennesker, er at menneskepåvirkede landskapsendringer alltid er en refleksjon av verdivurderinger (Jones, 1993). Verdivurderinger utføres av mennesker, og kan sies å være immaterielle, men de gjøres med referanse til landskapet og får konsekvenser for bruken av det fysiske landskapet. For å belyse endringer er det derfor nødvendig med et helhetlig perspektiv som inkluderer både det fysiske landskapet og de immaterielle forholdene knyttet til jordbrukslandskapet. Slik forstår jeg landskap som både fysisk og immaterielt, to aspekter jeg knytter tette bånd mellom.

Verdier kan både være materielle og immaterielle, noe som speiler at mennesker har materielle og immaterielle behov. Verdier er ikke iboende i landskap, de defineres av mennesker og er først verdier når de dekker menneskelige behov (Jones, 1993). Følgelig er verdier nært knyttet til funksjonaliteten de har for å dekke behov, og et eksempel på en materiell verdi er økonomisk verdi som oppnås gjennom salg av eiendom. Immaterielle verdier er ofte mindre håndgripelige, som for eksempel historisk verdi og identitetsverdi. For å komme nærmere en forståelse av verdivurderingene som gjøres av jordbrukslandskapet, inntar jeg et landskapsperspektiv som favner bredt med hensyn til verdier og som tar utgangspunkt i at verdivurderinger speiler mennesker med

ulike interesser og selvforståelser (Greider & Garkovich, 1994). Følgelig er det mennesket som verdiinnehaver og drivkraft bak landskapsendringer som står i fokus.

Å studere jordbrukslandskap under utbyggingspress handler i denne konteksten om å studere menneskene som settes under press. Det er mennesker som vurderer og fatter beslutninger som får konsekvenser for hvordan det fysiske landskapet brukes, og om det endres. Aktørene jeg studerer, bønder og kommunestyrerepresentanter, er to aktørgrupper som i kraft av sine roller innehar et forvaltningsansvar over jordbrukslandskapet. Kommunestyret er den øverste planmyndigheten på kommunalt nivå og forvalter kommunenes ressurser på vegne av befolkningen. I tillegg skal kommunal forvaltning ivareta nasjonale interesser. Bønder er grunneiere, landskapsforvaltere og mulige matprodusenter. Ved å studere bønder og kommunestyrerepresentanter får jeg også innblikk i en større kontekst, fordi dette er aktører som opptrer innenfor en overordnet strukturell ramme.

1.4 Problemstillinger

For å belyse jordbrukslandskap under utbyggingspress inntar jeg altså en landskapsgeografisk tilnærming. Med et teoretisk perspektiv som retter søkelyset mot landskap og landskapsendringer som refleksjon av menneskers selvforståelse og verdivurderinger, ønsker jeg å svare på tre problemstillinger for å komme nærmere en forståelse av verdivurderinger knyttet til endringer i jordbrukslandskapet:

- Hvilke verdier i det tettstedsnære jordbrukslandskapet i Vestby vektlegges av bønder og kommunestyrerepresentanter?
- Hvilken betydning har tidligere landskapsendringer for vurdering av fremtidige endringer i jordbrukslandskapet?
- Hvordan brukes landskapsverdier i argumenter for å bevare eller endre jordbrukslandskapet?

Å forstå landskapsendringer og uenighet om hvordan landskap skal brukes, handler ifølge Jones (2008) om å forstå verdivurderinger. Den første problemstillingen skal jeg belyse gjennom et teoretisk rammeverk som tar utgangspunkt i at ulike mennesker tilskriver landskapet ulik verdi ut ifra deres selvforståelse og rolle i forvaltningen av jordbrukslandskapet. Ulike verdivurderinger

genererer landskapsendringer i ulik grad (Jones, 1993), og med dette spørsmålet sikter jeg på å kunne belyse hvilke verdivurderinger som knyttes til og som genererer endringer i det tettstedsnære jordbrukslandskapet i Vestby.

Med den andre problemstillingen rettes fokuset mot de menneskepåvirkede endringene som har skjedd de siste tiårene i landskapet i omegn av tettstedet Vestby. Jeg vil undersøke om bønder med tettstedsnære eiendommer påvirkes av landskapsendringene som har skjedd i nærheten av eiendommen deres, og om dette i så fall påvirker deres holdninger til fremtidige endringer. Jeg vil også se på hvordan politikere vurderer tidligere landskapsendringer, og om fortidens praksis påvirker fremtidig. Spørsmålet vil belyses med et teoretisk rammeverk som tar utgangspunkt i at aktører vurderer landskapsendringer forskjellig basert på ulike rammer for vurdering. Vurderingsrammene er avgjørende for om landskapsendringer aksepteres eller ikke (Greider & Garkovich, 1994).

Den tredje problemstillingen tar utgangspunkt i en tanke om at det ikke er tilfeldig hvordan vi ytrer oss språklig om materielle og immaterielle forhold i ulike sammenhenger. Verdier kommer til uttrykk gjennom språket, og det vi sier er påvirket av vårt ståsted, konteksten vi inngår i og våre interesser. Formålet med den tredje problemstillingen er følgelig å belyse hvordan verdier brukes av ulike aktører for å argumentere for og mot endringer i jordbrukslandskapet. Argumentasjon er en del av den konkrete praksisen i landskap, og argumenter med referanser til det fysiske landskapet kan også virke som drivkraft bak landskapsendringer.

1.5 Valg av studieområde og eksempelstudie

Med tematikken knyttet til jordvern kontra utbygging som utgangspunkt, kunne jeg studert mange steder i Norge, spesielt steder i omlandet til de største byene. Vekst vil for mange steder i Norge innebære at jordbrukslandskapet påvirkes, da dette arealet ofte er det eneste alternativet når byer og tettsteder ekspanderer.

Vestby kommune i Akershus er en kommune hvor jordbruk ligger nært på et tettsted i utvikling og vekst. Problematikken om jordvern kontra utbygging har fått økt medieoppmerksomhet etter som konfliktnivået mellom ulike bruksområder øker rundt om i landet, og Vestby er blitt brukt som

eksempel for å illustrere problematikken (fig. 1).¹ Oppmerksomheten i media vitner om tematikkens aktualitet utover Vestby. Vestby er imidlertid ikke kommunen som har vokst mest på bekostning av jordbruksareal. Mange steder opplever større utbyggingspress på jordbruksarealer og er i besittelse av mer jordbruksareal enn Vestby, derfor vil jeg peke på to aspekter som gjør Vestby til et spesielt interessant studieområde: For det første er jordbruksforholdene for kornproduksjon særdeles gode, og for det andre gjør tettstedets lokalisering i forhold til infrastruktur og en folkerik landsdel stedet spesielt attraktivt for etablering av tertiærnæring. Kombinasjonen mellom disse aspektene gjør at det er knyttet store muligheter og utfordringer til det tettstedsnære jordbrukslandskapet. Mulighetene for matproduksjon og etablering av tertiærnæring fører til utfordringer med jordvernet. Spørsmål om jordvern og utvikling av tertiærnæring bli dermed svært konfliktylft.

En forutsetning for valg av Vestby har også vært en høyaktuell sak – møbel- og interiørkjeden IKEA har utpekt Vestby som det eneste alternativet for å etablere et nytt varehus i regionen, og det på Delijordet, som er et område som i dag brukes til kornproduksjon (fig. 2). Således studerer jeg landskapsendringer som enda ikke har skjedd, men som potensielt kan skje. Etablering av IKEA kan bety nært 300 nye arbeidsplasser i kommunen, derfor finner jeg det som et spesielt interessant eksempelstudie å studere, fordi det kan si noe om hvor sterkt jordvernet står når jordbrukslandskapet utfordres av et globalt selskap som vil ha stor betydning for lokal utvikling.

Samtidig vil jeg påpeke at studiet også strekker seg ut over Delijordet. Jeg bruker Delijordet som et konkret eksempelstudie, men med mål om å studere et større område med de samme produksjons- og lokaliseringskvalitetene som Delijordet, har jeg også intervjuet bønder som er grunneiere på andre tettstedsnære gårder. Gårdene jeg har studert er alle lokalisert i nærheten av tettstedet Vestby, og noen er lokalisert innenfor området hvor utbyggingspresset er størst.

1 Blokkene i Nordby-Hagen i bakgrunnen av kuene er bygget på jordbruksareal.

Landbruket i Norge er under press fra andre næringsinteresser. Her fra Vestby i Akershus.

Foto: Bjørn Lien / NRK

Gårdene blir boliger og butikker

Bøndene taper kampen mot leiligheter og kjøpesentre. – Kortsiktig og uklokt. Vi trenger all den jorda vi har, sier landbruksminister Trygve Slagsvold Vedum om nedbyggingen av norsk matjord.

Figur 1: Faksimile fra NRK (Kilde: NRK 19.09.2012)

Ikea har bestemt seg for Vestby

Ikea mener de kan ha det nye varehuset i Vestby ferdig om drøye tre år.

Foto: PETER MUHLY/AFP

8 **Ikea holder fast ved planen om å bygge nytt varehus på et jorde i Vestby kommune utenfor Oslo.**

Figur 2: Faksimile fra NRK Østlandssendingen (Kilde: NRK 22.10.2012)

1.6 Tidligere forskning på jordvern

For å posisjonere oppgavens bidrag og funn, er det nødvendig med et innblikk i tidligere forskning på jordvern. I denne sammenhengen inntar jeg en bred tilnærming med hensyn til forskningsfelt og metodetilnærming. Fokuset er imidlertid avgrenset til norsk forskning, fordi jordvern har ulikt meningsinnhold i tid og rom.

Tidligere forskning på jordvern i Norge, domineres av kvantitativt orientert forskning. Kartlegging av jordkvalitet og arealbruksendringer, holdninger rundt jordvern og økonomisk lønnsomhet av jordvern, er eksempler på tidligere norske studier på jordvern (Bunger, 2011; Eiter, Krøgli & Strand, 2011; Harvold, 2004; Pettersen, 2013; Riksrevisjonen, 2006-2007; Saglie, Falleth, Bloch, Bye & Steinnes, 2006; Strand, 2013a, 2013b; Straume, 2013).

Av de ovenfornevnte studiene er 'Spredt utbygging og jordvern. Om omfang og drivkrefter bak bygging på jordbruksarealer' fra Norsk institutt for by- og regionalforskning (Saglie et al., 2006), spesielt interessant. Undersøkelsen har en vid metodetilnærming, med bruk av kvantitativ metode på nasjonalt nivå, og kvalitativ undersøkelse på lokalt nivå i tre kommuner. I rapporten slås det fast at bønder er en viktig drivkraft bak omdisponering, fordi bønder vurderer verdien av jordbruksdriften- og eiendommen ut fra økonomisk rasjonalitet. Når den økonomiske verdien av eiendommen er større ved alternativ bruk, er det sannsynlighet for at jordbruksareal endrer bruksområde, noe som også bekreftes av annen forskning (Fystro, 2010). Rapporten konkluderer med at lokalpolitikeres fokus på økonomi, vekst, utvikling og gjengvalg fører til avgjørelser som favoriserer økonomisk gevinst på kort sikt på bekostning av langsiktig ressursutnyttelse av jordbruksareal (Saglie, et al., 2006).

'Plan og endring' er et delprosjekt under prosjektet 'Landscape planning versus real world changes'. Formålet med undersøkelsen var å studere faktiske landskapsendringer sett i forhold til planlagte endringer. Studiet fokuserer på det kommunale nivået, og fem kommuner på Østlandet. I undersøkelsen slås det fast at kommunene forsøker å prioritere jordvernet, men at de også er opptatte av å sikre blant annet kommunenes fremtidige innbyggerantall, lokale arbeidsplasser og attraktive områder for boliger for sine innbyggere. Målene kommer ofte i konflikt med hverandre, og et resultat blir ofte at jordbruksareal omdisponeres til andre bruksområder. Studiet konkluderer

også med at bygninger og veier genererer flere byggverk i nærheten, fordi lokalisering av ny bebyggelse styres av allerede bebygde areal (Dramstad, Mazzoni & Fjellstad, 2012).

I 2012 ble det tverrfaglige og internasjonale forskningsprosjektet 'Land use changes in urban pressure areas – threats to food production and landscape qualities' avsluttet. Målet med prosjektet var blant annet å øke kunnskapen om hvilke drivkrefter som ligger bak endringer av by- og tettstedsnært jordbruksareal. Tilknyttet prosjektet studerte Slåtmo (2010, 2012) drivkrefter bak endringer i to kommuner; Sandnes i Rogaland og Sarpsborg i Østfold. Studiet var kvalitativt orientert med fokus på kommunal- og regional plan- og landbruksadministrasjon, samt lokale bønder. Analyser av kommuneplaner viser at kommunene etterfølger målsettinger fra statlig nivå, men at kommunene samtidig har høye ambisjoner for utvikling av blant annet tertiærnæring, noe som i praksis ofte fører til prioritering av tertiærnæring som arealbruksinteresse. Slåtmo (2012) intervjuer bønder for å studere hvilke verdivurderinger bønder gjør når alternative bruksområder konkurrer med jordbruksproduksjonen. Økonomiske verdier vektlegges tungt, mens immaterielle verdier som familiehistorie og tilhørighet også betyr mye for vurdering av opprettholdelse av jordbruksdrift, noe som også bekreftes av annen forskning (Busck, 2002; Flemsæter & Setten, 2009; Logstein, 2012; Setten, 2002, 2004; Stenseke, 1997)

Til sist vil jeg nevne et nyoppstartet tverrfaglig og internasjonalt samfunnsfaglig forskningsprosjekt, FORFOOD, som blant annet handler om verdsetting av matjord. Prosjektet ledes og organiseres av Norsk senter for bygdeforskning med finansiering fra Forskningsrådet. FORFOOD står for 'Frogs, fuel, finance or food? Cultures, values, ethics, arguments and justifications in the management of agricultural land'. Frosken brukes som metafor for naturmiljøet, og i beskrivelsen av prosjektet stilles spørsmålet: "Are frogs better protected than food?". Fokuset for prosjektet vitner om aktualiteten til problematikk rundt forvaltning av matjord og om at forståelse for kultur og verdier er en hensiktsmessig tilgang til å forstå jordvern og endring i bruk av dyrka og dyrkbar mark.

1.7 Studiets relevans

På bakgrunn av problemstillingene, samt metodisk og teoretisk tilnærming til disse, er studiet først og fremst et kvalitativt bidrag til samfunnsfaglig forskning på jordvernproblematikk. Jordvern er i norsk kontekst hovedsakelig blitt tilnærmet med kvantitativ metode på institusjonelle nivåer over

det kommunale, altså regionalt og nasjonalt. Basert på det kan det sies å eksistere et "hull" i forskningen, og samfunnsfagene, med sine teorier og metoder, kan bidra til å tette dette hullet. Her vil jeg også nevne et inntrykk Reidar Almås, professor i bygdesosiologi og ansatt ved norsk senter for bygdeforskning, presenterte for meg etter å ha vært på Bioforsk-konferansen 2013 (personlig kommunikasjon, 11. februar, 2013). Almås fortalte at samfunnsfagene ikke er viet mye plass i forskning på jordvern til nå, men at årets konferanse markerte litt høyere takhøyde for hvilke fagområder som anses relevante for å studere jordvern. Representanter for ikke-samfunnsfaglige retninger viste interesse og anerkjennelse for kunnskapen samfunnsforskere kan bidra med for å forstå de samfunnsmessige mekanismene som ligger bak nedgang eller økning i matproduksjon.

Problemstillingene i oppgaven tar utgangspunkt i en landskapsgeografisk forståelse av forholdet mellom mennesker og landskap, og forvaltning av ressurser. Dette er en tilnærming som er lite representert i tidligere forskning på jordvern. Hva kan landskapsgeografien bidra med? Som geograf, med særlig interesse for landskapsgeografi, har jeg en grunnleggende forståelse av ressurskonflikter som å være synonymt med verdikonflikter, og at spørsmål om landskapsendringer handler om verdier. Med dette studiet har jeg følgelig et ønske om å prøve landskapsgeografiens relevans i forskning på jordvernproblematikk.

1.8 Oppgavens struktur

Problemstillingene og bakgrunnen for de, samt en skissering av den teoretisk tilnærming til disse er nå presentert. Masteroppgaven er videre strukturert i syv deler: I kapittel to gjennomgår jeg den politiske konteksten samt juridiske virkemidler for forvaltning av jordbruksareal. Formålet med kapittelet er å kontekstualisere tematikken i en politiske og juridisk sammenheng. I kapittel tre presenteres det analytiske rammeverket jeg vil belyse forholdet mellom mennesker, landskap og landskapsendringer i. I kapittel fire redegjør jeg for forskningsprosessen. I dette ligger en gjennomgang av de metodiske valgene jeg har tatt, samt refleksjoner rundt disse. I kapittel fem presenterer jeg studieområdet og eksempelstudiet. I kapittel seks presenteres funnene fra intervjuene, fulgt av analyse og drøfting i kapittel syv. I kapittel åtte avrundes oppgaven med en sammenfatning av konklusjoner og betraktninger, samt forslag til videre samfunnsgeografisk forskning på jordvern.

2 Kontekst

Det er det lokale nivået og menneskers påvirkning på jordbrukslandskapet som står i fokus i denne oppgaven. Det lokale nivået kan imidlertid ikke ses isolert fra det nasjonale, fordi lokal forvaltning av jordbruksareal påvirkes av nasjonale målsettinger og føringer. Med dette kapittelet bringer jeg inn en empirisk kontekst til grunn for studiet mitt. Kapittelet er strukturert i to deler: I den første delen ligger fokuset på norsk jordbruk og norsk jordvernpolitikk. Her er den siste landbruksmeldingen fra Landbruks- og matdepartementet (LMD), Meld. St. nr. 9, et sentralt dokument, fordi meldingen danner grunnlaget for politiske prioriteringer og mål knyttet til bruk av jordbrukets arealressurser (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)). I den andre delen gir jeg en kort gjennomgang av virkemidlene jordbrukslandskapet forvaltes etter, henholdsvis plan- og bygningsloven og jordloven.

2.1 Jordbruk og arealbruksendringer

Landbruket opptar mellom 60 og 70% av alt landareal i Norge.² Sett i forhold til arealbruk, er landbruket dermed en dominerende næring. Av det totale arealet er kun 3% dyrka jordbruksareal, og under en tredjedel av dette er egnet til korndyrking (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)).³ I tillegg er ytterligere 3% av det totale arealet dyrkbar reserve. I 2011 utgjorde andelen dyrka mark såvidt over ti millioner dekar, hvorav 8,6 millioner dekar av dette var fulldyrka (Strand & Brekkhus, 2008).⁴ På grunn av landets klimatiske og topografiske forhold (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)), er andelen av dyrka mark langt mindre i Norge enn verdensgjennomsnittet for øvrig, som er 12% (Fystro, 2010).

En formell endring av bruksområdet til jordbruksareal gjøres gjennom omdisponering. Vedtak om omdisponering fattes av kommunene etter plan- og bygningsloven (PBL) og jordloven, noe jeg kommer tilbake til. I løpet av de siste 50 årene har over én million dekar dyrka og dyrkbar mark blitt omdisponert til andre bruksområder (Statens landbruksforvaltning, 2013). Det totale antall dekar jordbruksareal har likevel vært relativt stabilt ved at nye beitemarker og dyrket areal har

2 Landbruk er en fellesbetegnelse for jordbruk, skogdrift og reindrift (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)). Norges landareal, det som SSB kategoriserer som 'hovedlandet', måler 323 787km² (SSB, 2009a).

3 SSB (2011a) oppgir at 3,2% av landarealet er dyrka mark. Det finnes også eksempler hvor det oppgis at det er "knappe 3%" jordbruksareal i Norge (se f.eks. Bungler, 2011). Jeg velger å oppgi tallet som står i landbruksmeldingen, da det er dette som legger føringene for de politiske målsettingene knyttet til jordvern.

4 Statistisk sentralbyrå definerer fulldyrka areal som areal som er dyrka til vanlig pløedybde og som kan nyttes til åker- og engvekster (SSB, 2013). Av det resterende var 1 828 var innmarksbeite og 379 overflatedyrka (Strand & Brekkhus, 2008).

tilkommet de siste tiårene (Rognstad & Steinset, 2009). I perioden 1985 til 2006 økte summen av jordbruksarealet i Norge med omtrent 8%. Økning i areal betyr imidlertid ikke økning i produksjonspotensiale, fordi jordbruksarealene, gjennom omdisponering og nydyrking er på "flyttefot" til områder med dårligere jordkvalitet og mindre gunstige klimatiske forhold. Det foregår dermed både en geografisk forflytting og en endring i kvalitet av jordbruksareal (Eiter et al., 2011). Dersom den nåværende trenden med omdisponering og forflytting av jordbruksareal fortsetter, vil omtrent halvparten av arealet som er egnet for dyrkning være tapt i løpet av de neste 50 årene (Straume, 2013). Areal til korndyrking er spesielt sårbart for forflyttingen av areal og endring i jordkvalitet. Forflytting og endring i produksjonsgrunnlaget fører til at norsk produksjon av korn er fallende, og avhengigheten av import fra andre land øker.⁵ Et viktig aspekt ved matsikkerhet er nettopp å kunne være delvis forsynt fra nasjonal produksjon (Hageberg & Smedshaug, 2013), og i kapittel fem skal vi se at forholdene for kornproduksjon i Vestby er spesielt gode og karakterisert for å være av nasjonal verdi.

Den største drivkraften bak nedbygging av jordbruksareal er etablering og utvikling av sekundær- og tertiærnæring, infrastruktur og boliger. Arealstatistikken forteller at kun 3% er dyrka mark, noe som betyr at omtrent 97% av landarealet er udyrka mark. Tallene indikerer dermed at det ikke er så mye dyrkbar mark som er under press fra andre bruksområder. Realiteten er imidlertid at mesteparten av den dyrka marka med høyest produksjonspotensiale er konsentrert rundt byene hvor det bor flest mennesker. Derfor er jordbruksareal mer sårbart for utbygging enn tallene tilsier (Strand, 2007). Samtidig vil jeg påpeke at det knyttes høy statistisk usikkerhet til tallene for omdisponert jordbruksareal, da Statens landbruksforvaltning har avdekket mangelfull rapportering fra kommunene (Grønningsæther et al., 2009; Halse & Strømsæther, 2012).

Av den totale sysselsettingen i landet utgjør jordbruket 1,8%, og 0,3% av bruttonasjonalprodukt (SSB, 2011b). Videre driftes kun én av fire landbrukseiendommer med jordbruk i regi av grunneiere. Rasjonalisering og effektivisering av drift, har ført til at det i dag er færre bønder som driver større jordbruksenheter. Jorda er følgelig enten leid bort eller gått ut av drift på tre fjerdedeler av alle gårdseiendommene i Norge (SSB, 2009b).

⁵ Importbehov beregnes som gapet mellom forbruksutvikling og produksjonen. Nedgang i produksjon i kombinasjon med befolkningsvekst, gjør at kornproduksjonen per person i Norge faller drastisk (Hageberg & Smedshaug, 2013).

Tallene tegner et bilde av det norske jordbruket som en økonomisk marginal sektor, tatt i betraktning sysselsetting og andel av bruttonasjonalprodukt. Arealtallene gjør imidlertid land- og jordbruket til dominerende arealbruksområder.

2.2 Nasjonal landbrukspolitikk

Jordbruk, matsikkerhet og jordvern er sentrale stikkord i den følgende presentasjonen av den nasjonale landbruks- og matpolitikken. Jeg vil altså gi et svært avgrenset bilde av politikken, fordi mitt fokusområde er dyrka mark.

I den vedtatte landbruks- og matpolitikken er det som nevnt fire overordnede mål; matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskapning og bærekraftig landbruk. Det første målet, matsikkerhet, underbygges av de tre øvrige målene (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)).⁶ Fokuset på matsikkerhet skiller seg fra tidligere fokus i landbrukspolitikken ved at Norge på få år har beveget seg fra multifunksjonelt landbruk og kulturlandskap som legitimering av landbrukspolitikken, til å fokusere på økt matproduksjon (Rønningen, 2013).⁷ Nasjonal og global befolkningsvekst, klimaendringer, press på naturressurser og stigende råvarepriser er viktige forhold som danner bakteppet for den norske landbruks- og matpolitikken og de fire nevnte målene (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)).⁸ Økt matproduksjon fremheves som Norges plikt og medansvar i en global sammenheng, og i landbruksmeldingen slås det fast at det skal legges til rette for at den landbaserte matproduksjonen i Norge kan øke i takt med etterspørselen til en økende befolkning, noe som innebærer 20% økning i matproduksjonen de neste 20 årene. Kontinuerlig produksjon av mat, ivaretagelse av produksjonsgrunnlaget for mat, samt et velfungerende handelssystem, er virkemidlene for å øke matproduksjonen og følgelig matsikkerheten (ibid.). Strategiene for å beskytte produksjonsgrunnlaget for mat; dyrka eller dyrkbar mark, mot endringer fra naturlige krefter og mot tekniske menneskeskapte inngrep, kalles jordvern (Store norske leksikon, 2010).

6 Begrepet ble introdusert på 'The World Food Conference' i 1974. Definisjonen av begrepet som norsk landbrukspolitikk bygger på, stammer fra 'World Food Summit' i 1996: "Food security exists when all people, at all times, have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious food that meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life" (FAO, 2006).

7 Multifunksjonelt landbruk handler for eksempel om å kombinere ulike bruksområder av landbrukseiendom. Matproduksjon kombineres ofte med annet arbeid utenfor gården. I landbrukspolitisk sammenheng, handler det mer om muligheten til å produsere kulturlandskap, opplevelser og andre ringvirkninger (Bioforsk, 2010).

8 FNs anslag viser at det vil være 9 milliarder mennesker på Jorda i 2050. For Norge, anslår SSB (2012a) at det vil bli 20% flere innbyggere innen 2030. I 2007 begynte matprisene å øke dramatisk, og ledet til matkrisen i 2008. Matkrisen innebar økte priser på mat, deretter sult, sosial og politisk uro (Brobakk & Almås, 2011).

2.2.1 Jordvern: Bakgrunn og målsetting

Å ivareta produksjonspotensialet er avgjørende for å sikre fremtidig matproduksjon. Norge har lite jordbruksareal sammenlignet med mange andre land. Med landets begrensede areal for matproduksjon er det viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksareal (Meld. St. nr. 9 (2011-2012):218).

Jordvern er et begrep som har blitt tillagt ulikt meningsinnhold gjennom tidene og i ulike deler av verden. Skiftende fokus har ført til at jordvern har hatt ulik styrke som premiss i arealplanleggingen i Norge (Stigen, 2002).⁹ Knapphet på ressurser er et viktig aspekt for å forstå begrepets ulike meningsinnhold i tid og rom, fordi jordvern er en reaksjon på press på landbruksarealer (Fystro, 2010). Jordvern har blitt forsvart med ulike argumenter gjennom tiden i Norge, men handler, som nevnt, først og fremst om å sikre våre etterkommere muligheten til å dyrke egen mat på egen jord. Andre argumenter handler i korte trekk om lokal bosetting og sysselsetting, globalt klima, ressursknapphet, og om lokal- og nasjonalhistorie (LMD, 2008). Matproduksjon, arbeidsplasser, bosetting og kulturhistorie er imidlertid aspekter som er uløselig sammenknyttet, ettersom det ene er produktet av det andre.

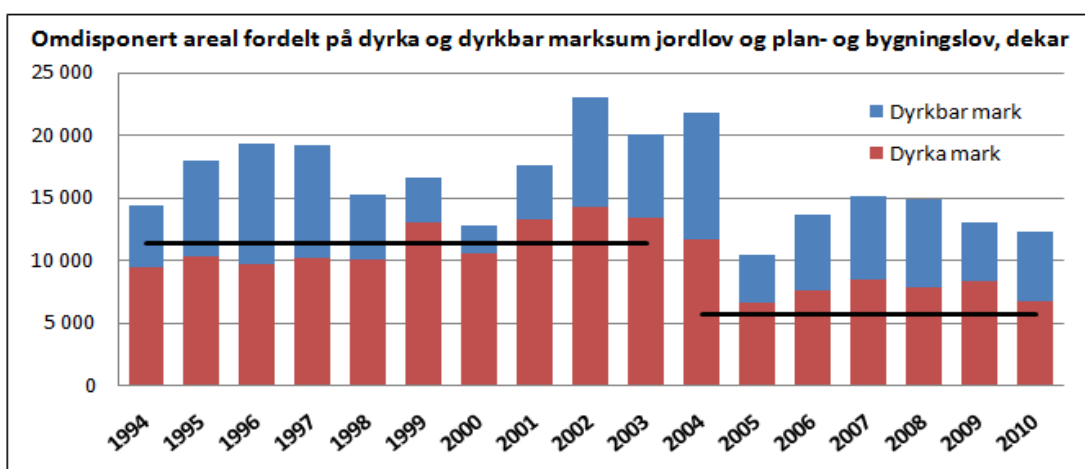
Som nevnt kan jordbruksareal få endret bruksområde gjennom omdisponering av areal. På grunn av høye omdisponeringstall og knapphet på dyrka mark, ble det i 2004 satt et mål om å halvere omdisponeringen av de mest verdifulle jordressursene, altså dyrka mark, innen 2010 (St. Meld. nr. 26 (2006-2007)).¹⁰ For å konkretisere målet ble det tatt utgangspunkt i tiårsperioden forut for 2004, altså 1994-2003. I denne perioden var den årlige omdisponeringen av jordbruksareal i gjennomsnitt 11 400 dekar, noe som ga et halveringsmål på 5 700 dekar (LMD, 2008). Målet ble videreført i den gjeldende landbruksmeldingen (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)), hvor måleindikatoren ble avrundet oppover til 6000 dekar, som gir 13,2 dekar per år fordelt på alle Norges kommuner (Dramstad, 2012).

9 Som reaksjon på 1950- og 60-tallets vekstpolitikk, hadde jordvernet en sterk status på 70-tallet. På 80-tallet ble det i lys av økonomisk lavkonjunktur og vanskelige vilkår for boligpolitikken stilt spørsmål ved om jordvernpolitikken var for restriktiv. På denne tiden fikk også markedsinteressene større oppmerksomhet og innpass. På slutten av 80- og begynnelsen av 90-tallet ble miljøproblemene satt i fokus, hvorpå det ble fastslått politisk at jordvernet måtte vurderes opp mot andre miljømål. Slutten av 90-tallet markerte en revitalisering av jordvernet ved at det ble forsterket gjennom politikk (Stigen, 2002).

10 Forslaget om halvering ble fremmet i regjeringens budsjettforlag for 2005 (St. Prp. nr. 1, 2004-2005), og ble videre nedfelt i 'Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand', St. Meld. nr. 26 (Miljøverndepartementet, 2006-2007).

2.2.2 Er halveringsmålet nådd?

I 2011 ble det omdisponert 6 648 dekar jordbruksareal til andre formål enn jordbruk. Det er det laveste registrerte nivået siden 1980. I tillegg ble det gjort vedtak for omdisponering for 3 894 dekar som tilsammen med det omdisponerte arealet utgjør 10 542 dekar (Statens landbruksforvaltning, 2012a). Likevel er svaret på spørsmålet jeg stiller i overskriften: Nei, regjeringens halveringsmål er ikke nådd. Det er imidlertid en positiv utvikling som illustreres i figur nummer tre, som viser utviklingen før og etter jordvernmålet ble satt i 2004.

Figur 3: Utvikling i omdisponering av dyrka og dyrkbar mark (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2012)

Det foreløpige tallet for 2012, som er 6 270 dekar, tilsier at omdisponering av dyrka mark ser ut til å bli det laveste siden registreringen startet i 1976. Endelige tall for 2012 foreligger ikke før 15. juni 2013, derfor er det for tidlig å si om tallene er korrekte (LMD, 2013).

Tallet for 2011, som presentert ovenfor, er det totale antall dekar for hele landet og skjuler de store geografiske variasjonene bak statistikken. Variasjonene knyttet til arealbruk varierer sterkt fra region til region, hvor noen regioner har overskudd av arealer og sliter med gjengroing og dårlig vedlikehold i enkelte områder, mens andre områder har underskudd av arealer.¹¹ Omdisponering forekommer dermed i relativt liten grad i store deler av Norge, mens andre kommuner omdisponerer mye areal (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)). Kommunene som omdisponerer mest

¹¹ Gjengroing er først og fremst en utfordring i utkant-Norge. Tidligere dyrket mark gror raskt igjen med kratt og skog på grunn av at jordsmonnet gir gode vekstvilkår. Nedgang i beitedyr er en viktig årsak til gjengroing (Rognstad & Steinset, 2009).

jordbruksareal er hovedsakelig bykommuner eller kommuner i omlandet til byer (Statens landbruksforvaltning, 2011), og det er kommunene på Østlandet, rundt Stavanger og Trondheim som omdisponerer mest jordbruksareal til andre formål enn jordbruk (Statens landbruksforvaltning, 2012b). Risikoen for nedbygging er dermed størst i sentrale strøk og på areal tilstøtende tettsteder og byer, fordi det er der de største endringene i arealbruk skjer (Arnoldussen, Eiter & Hofmeister, 2013).

Bykommuner og kommuner i omlandet til byer, er de kommunene i Norge som vokser mest som følge av befolkningsvekst. LMD (2008) omtaler utfordringene i jordvernpolitikken som komplekse, og den største utfordringen er at en stor og økende andel av befolkningen bor i byer og tettsteder. Sterk befolkningsvekst og høy utbyggingsaktivitet påfører sterkt press på de mest verdifulle jordressursene, altså de med høyest produksjonspotensiale (Statens landbruksforvaltning, 2012b).

2.3 Juridiske virkemidler for jordvern

Jordbruksareal er juridisk beskyttet gjennom PBL (2008) og jordloven (1995). PBL skal legges til grunn for både samfunnsplanlegging og arealplanlegging i kommunene. Samfunns- og arealplanlegging er nært knyttet til hverandre, derav den tette juridiske koplingen i PBL. I lovens §3-1, om spesiell hensyn, heter det at arealplaner etter loven skal: "sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer". For jordbruksareal gjelder også jordloven, som er en sektorlov som gjelder for hele landet med visse unntak, blant annet områder som er regulert til byggeområder (jordloven, §2).¹² Sektorlover håndheves til en viss grad av fagetater innenfor det aktuelle saks- og fagområdet, og hensikten med sektorlovene er å sikre det som anses som viktige sektorinteresser (Fiskaa, 2010). Jordloven følger av Grunnlovens §110b:

Enhver har Ret til et Milieu som sikrer Sundhed og til en Natur hvis Produktionsævne og Mangfold bevares. Naturens Ressourcer skulle disponeres ud fra en langsiktig og alsidig Betragtning, der ivaretager denne Ret ogsaa for Efterslægten.

Når det gjelder bruk av dyrka og dyrkbar jord, sier jordlovens §9:

Dyrka jord må ikkje brukast til føremål som ikkje tek sikte på jordbruksproduksjon. Dyrkbar jord må ikkje disponerast slik at ho ikkje vert eigna til jordbruksproduksjon i framtida. Departementet kan i

¹² Slike særbestemmelser nedsettes blant annet for å unngå motstridende bestemmelser mellom PBL og sektorlover. Det oppstår ofte konflikter mellom PBL og sektorlover, og det er derfor et mål å innarbeide sektorlover bedre i PBL (NOU, 2001).

særlege høve gi dispensasjon dersom det etter ei samla vurdering av tilhøva finn at jordbruksinteressene bør vika. Ved avgjerd skal det mellom anna takast omsyn til ... ulemper for landbruket i området, kulturlandskapet og det samfunnsgagnet ei omdisponering vil gi. Det skal òg takast omsyn til om arealet kan først attende til jordbruksproduksjon ...

Innenfor "samfunnsgagnet" ligger det et vurderingsrom om hva som er mest tjenlig bruk av jordbruksareal for samfunnet. Dyrka og dyrkbar mark skal altså kun omdisponeres dersom det er tungtveiende samfunnsinteresser som taler for det. Håndheving av lovene og avveiningen av bruken av arealressursene er i første rekke kommunenes ansvar.

2.4 Kommunal areal- og ressursforvaltning

Hensikten med kommunal planlegging og forvaltning er å samordne og fordele samfunnets ressurser i et langsiktig perspektiv. Overordnet sett handler dette om forvaltning av fysiske, økonomiske, sosiale, estetiske og kulturelle forhold (Miljøverndepartementet, 2012). Spørsmål og avveininger om bruk og vern av arealer og ressurser er en av hovedoppgavene, og mesteparten av det konkrete arbeidet med areal- og ressursforvaltning foregår i kommunene (St. Meld. nr. 29 (1996-1997)).

I 2004 fikk kommunene økt ansvar som landbruksmyndighet ved at de ble gitt myndighet til å avgjøre nært alle enkeltsaker som omfattes av jordloven. Kommunene er derfor en svært viktig aktør for å nå halveringsmålet for omdisponering av jordbruksareal (LMD, 2008). En forutsetning for desentralisering av ansvar, forsterket lokaldemokrati og lokal tilpasning av nasjonalpolitiske føringer, er at nasjonale mål og interesser ivaretas i planleggingen (Miljøverndepartementet, 1996-1997). I 2008 ble det tilført nye bestemmelser til PBL som sa at regjeringen, hvert fjerde år, skal utarbeide et dokument med nasjonale forventinger til regional og kommunal planlegging (jmf. §6-1, PBL). Dokumentet peker på oppgaver og interesser som regjeringen mener det er viktig å ivareta for at gjeldende nasjonal politikk gjennomføres. I forventningene inngår de nasjonale målsettingene om å redusere arealforbruk og å bevare matjorda: "Fylkeskommunene og kommunene bidrar til å hindre nedbygging av verdifulle landbruks-, natur- og friluftsområder ... " (Miljøverndepartementet, 2011:18).¹³ For Akershus spesifikt, har Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2012) spesifisert og formidlet statens forventinger i et brev til kommunene:

¹³ Reduksjon av arealforbruk skal blant annet gjøres gjennom fortetting. I miljøverndepartementets veileder for fortetting heter det at fortetting ikke skal gå på bekostning av jordbruksareal (Miljøverndepartementet, 1998).

Ambisjoner om et strengt jordvern ligger fast ... Dyrka og dyrkbar mark er en ikke-fornybar ressurs som i så stor grad som mulig må skjermes mot utbygging for å sikre nasjonal matproduksjon i et langsiktig perspektiv.

Dersom kommunal arealplanlegging strider med nasjonale føringer, har statlige fagstyresmakter, Fylkesmannen og fylkeskommunen rett til å fremme innsigelser mot kommunale planer. I slike tilfeller kan ikke kommunen sluttbehandle planen uten at planen blir endret. I de fleste tilfellene avklares sakene på kommunalt og regionalt nivå, men dersom de involverte partene ikke kommer frem til en enighet, skal saken avgjøres hos øverste planmyndighet, som er miljøverndepartementet (Miljøverndepartementet, 2012). For saker som gjelder jordvern, er det i første rekke Fylkesmannen som har innsigelsesmyndighet, deretter miljøverndepartementet. Dersom jordvernsaker avgjøres av miljøverndepartementet inkluderes også uttalelser og anbefalinger fra landbruks- og matdepartementet (Meld. St. nr. 9 (2011-2012)).

Ambisjoner, målsettinger og planer for samfunns- og arealutviklingen i Vestby er tema i kapittel fem. Der skal vi se at Vestby kommune har en politisk målsetting om å være en offensiv næringskommune, ivareta det nasjonale jordvernmålet, og at dette fører til innsigelser fra overordnede myndigheter i IKEA-saken.

3 Teoretiske perspektiver

Med teorikapittelet danner jeg det analytiske rammeverket jeg vil anvende for å komme nærmere en forståelse av verdivurderinger knyttet til endringer i jordbrukslandskapet. De teoretiske begrepene og perspektivene, samt kategorisering innenfor disse, utgjør en større helhet. I praksis betyr det at perspektivene er ment som et grunnlag for å belyse og diskutere et komplekst bilde. Kapittelet tar utgangspunkt i to overordnede spørsmål: Hvorfor tilskriver mennesker ulike verdivurderinger til landskap, og hvorfor endrer mennesker landskap? Først presenterer jeg ulike tilnærminger til landskapsbegrepet før jeg relaterer landskap til mennesker, verdier og verdivurderinger, landskapsendringer og språklig konstruksjon av landskap.

3.1 Ulike tilnærminger til landskap

Landskap defineres på en rekke forskjellige måter og har skiftende meningsinnhold mellom og innad i ulike fagdisipliner. Jones (2003) betegner landskapsbegrepet som et "chaotic concept", nettopp på grunn av de mange tolkningene av begrepet. Videre argumenterer han med at " ... chaotic conceptions survive because they capture the complexity of the real world, and are thus needed and cherished by their users" (ibid.:4). Mangfoldet av forståelser reflekterer på den ene siden virkeligheten, og på den andre siden at virkeligheten kan tolkes fra ulike perspektiver (Antrop, 2000). Det er derfor ikke min intensjon å innta det Jones (2003) kaller for en autoritær tilnærming til landskap, ved å presentere én definisjon som mer korrekt enn andre.

Jeg vil likevel forholde meg til en forenkling av kompleksiteten ved meningsinnholdet i begrepet. Dette gjør jeg ved å introdusere tre faghistoriske landskapsbegreper og tilnærminger til landskap; *form, mening og representasjon*.¹⁴ De tre tilnærmingmåtene sier noe om de ulike perspektivenes verdi som analytisk verktøy for å studere landskap i praksis. Hva det fysiske landskapet er, handler i stor grad om hvordan det studeres og hvordan jeg som forsker ser det gjennom bestemte teoretiske briller.

14 Utviklingen av landskapsbegrepet og de tre hovedperspektivene; form, mening og representasjon, er forankret i en faghistorisk kronologi, fra positivisme, humanisme, til kritisk geografi (Morin, 2009). De ulike perspektivene kan forstås som reaksjoner på og produkter av hverandre, fordi utvikling av begreper i stor grad handler om videreutvikling av det eksisterende samt det som ligger i fortiden.

3.1.1 Form – det observerbare som uttrykk for kultur

Landskap som *form* er et perspektiv som springer ut fra en kulturgeografisk tilnærming til landskap. Den kulturgeografiske tilnærmingen markerer overgangen fra å se naturen som betingende for menneskets praksis, til å se landskap som formet av mennesker (Morin, 2009).¹⁵ Innenfor landskapsgeografien knyttes perspektivet først og fremst til Carl Ortwin Sauer (1889-1975). Før Sauer hadde særlig den tyske kulturgeografien beskjeftiget seg med studiet av landskap, og Friedrich Ratzel introduserte begrepet kulturlandskap i 1895. Ratzel definerte kulturlandskap som motsetningen til naturlandskap, hvor kulturlandskapet var påvirket av mennesker og kultur, mens naturlandskapet var upåvirket av menneskets aktivitet (Jones, 2003).

Da Sauer introduserte landskapsstudier for den amerikanske geografien på 1920-tallet, hadde tyske Otto Schlüter og hans *landschaft* sterk innflytelse (Morin, 2009).¹⁶ Begrepet *landschaft* refererer til områder som fikk sin distinkte fysiske karakter av sosiale grupper, som befestet sosiale, politiske og formelle forhold i landskapet (Olwig, 2002:21): "The material face of the land reflected the social face of the landscape polity when things went well and when dikes failes ... The physical environment was a reflection of the political landscape". Som refleksjon av politikk, er det fysiske landskapet uttrykk for vellykket såvel som feilslått politikk. Sauers tolkning og transformasjon av Schlüters arbeid la grunnlag for det som er kjent som Berkeley-skolen, og i sitt svært innflytelsesrike verk 'The Morphology of Landscape' (1925), definerte og presenterte Sauer landskap som hovedstudieområdet til geografer (Palka, 1995). Berkeley-skolen studerte menneskenes kulturelle påvirkning på jordoverflaten i et evolusjonistisk perspektiv, og var i regionalgeografiens ånd spesielt opptatt av å observere, måle og kartlegge morfologiske trekk som bevis på kulturelle forskjeller. Distinkte områder ble avgrenset og klassifisert basert på den bakenforliggende kulturen som var manifestert i landskapet (Morin, 2009).

En senere kritisk tolkning av landskap som form, henspiller på en forståelse av landskap som et menneskeskapt ressursystem. Mitchell (2004) trekker inn Harvey (1982:233) som sier: " ... landscape function as a vast, humanly created resource system, comprising use values embedded in the physical landscape, which can be utilised for production, exchange, and consumption". Jordbrukslandskapet er eksempel på et fysisk ressursgrunnlag hvor råvarene kan omsettes gjennom

¹⁵ Retningen er kjent som naturdeterminisme (Morin, 2009).

¹⁶ Begrepet *landschaft* spores tilbake til renessansen i Europa (Olwig, 2002).

et marked. Følgelig kan jordbrukslandskapet, med tilhørende handelssystem, betraktes som et menneskeskapt ressurssystem.

Å se kultur *i* natur, med fokus på det fysiske landskapet, ble kritisert for å underbelyse kulturaspektet, fordi det kunne virke som at kultur eksisterer løsrevet fra individer. Kritikken følger av utvikling i forståelsen av kulturbegrepet, en utvikling som er kjent som "den kulturelle vendingen". Vendingen skjedde innenfor samfunnsvitenskapene på slutten av 1980-tallet, og har hatt stor betydning for statusen til kultur i samfunnsvitenskapene (Morin, 2009). Vendingen innebar en overgang fra å se kultur som statisk til å forstå kultur som dynamisk: "In contrast to this static view of culture, the 'new' cultural geography conceived of culture as a process – the shifting and unstable system of meanings through which people make sense of a world of material objects" (Hubbard et al., 2002:59). Med dette perspektivet forstås kultur og landskap som skiftende og mangfoldig, gjenstand for stadig forhandling og følgelig også forandring. Det er mennesket som er hovedaktøren i forhandlingene og forandringene, noe som bringer oss videre til et perspektiv hvor mennesket settes i sentrum.

3.1.2 Mening – subjektivitet og intersubjektivitet

Landskap som *mening* er et perspektiv med røtter i den humanistiske tradisjonen som rådet i vitenskapen på 1960- og 70-tallet. I dette perspektivet settes individets subjektive forhold til landskap i sentrum, og ifølge Meinig (1979) tilskrives landskap det samme antall meninger som det er tilskuere av det. Årsaken til det er at: "... any landscape is composed not only of what lies before our eyes but what lies within our heads" (ibid.:34). Perspektivet understreker kompleksiteten som ligger i forholdet mellom mennesker og landskap, og vektlegger at landskap er refleksjon av subjektive erfaringer og vurderinger.

Det opprinnelige perspektivet, landskap som mening, er et perspektiv med fokus på det subjektive og individet. Det vil imidlertid alltid være sosiale og kulturelle forhold som forbinder enkeltmennesker og grupper. Derfor er ikke landskap fullt ut subjektivt erfart. Som mennesker inngår vi i sosiale og kulturelle kontekster som påvirker vår forståelse av landskap og våre interesser i landskap. Jeg vil derfor introdusere *intersubjektivitet* som perspektiv, fordi intersubjektivitet ivaretar at vi er sosiale og kulturelle aktører og produkter. Greider og Garkovich

(1994:1) sier det slik:

The open field is the same physical thing, but it carries multiple symbolic meanings that emanate from the values by which people define themselves. The real estate developer, the farmer ... are definitions of who people are ... and the physical entity of the open field – is transformed symbolically to reflect these self-definitions. These symbolic meanings and definitions are sociocultural phenomena, not physical.

Forholdet mellom menneske og landskap handler i dette perspektivet om at vår forståelse av landskap er produkt av vår selvforståelse innenfor en kulturell kontekst og at vår praksis i landskap er en måte å befeste denne forståelsen. Samtidig er det ikke bare mennesker som manifesterer sin egen selvforståelse i landskapet. Landskapets naturlige dynamikk innvirker også på vår praksis i landskapet (Ingold, 1993), og landskapsendringer kan ifølge Greider & Gakovich (1994) føre til sosiale endringer.

Bønder og kommunestyrerepresentanter inngår i ulike kontekster og har ulike roller og ståsteder i forvaltningen av jordbrukslandskapet. Basert på perspektivet til Greider & Garkovich (1994) er det derfor logisk å anta at bønder og kommunestyrerepresentanter har ulike interesser knyttet til jordbrukslandskapet, nettopp fordi de innehar ulike roller og har ulike selvforståelser relatert til rollen de har i forvaltningen av landskapet. Forholdet mellom mennesker og landskap vil bli diskutert nærmere om litt.

3.1.3 Representasjon – landskap som tekst

Landskap som representasjon kan knyttes til det jeg omtalte tidligere som "den kulturelle vendingen", og det som er kjent som "den nye kulturgeografien". Den nye kulturgeografien fokuserer på sosiale konstruksjoner og representasjoner av landskap, på hvordan man ser, forstår og representerer virkeligheten *som* landskap. Således representerer perspektivet en overgang fra å se landskap som en konkret refleksjon av virkeligheten til å se landskap som en representasjon av virkeligheten (Peet, 1998).

I dette perspektivet står tekst sentralt, og det fysiske landskapet betraktes som en tekst som kan leses. Den kulturelle vendingen kan derfor betraktes som en lingvistisk vending (Hubbard et al., 2002), og ifølge Barnes og Duncan (1992), må alle kulturelle produkter, for eksempel malerier, plandokumenter, kart og det fysiske landskapet, anses for å kunne formidle mening. Videre sier de

at representasjonene virker konstituerende for virkeligheten: " ... they are rewritten as they are read" (ibid.:5). Som leser tar en aktivt del i reproduksjonen av tekstene, og bidrar derfor til å opprettholde meningsinnholdet. Landskapsrepresentasjonene er også en materialisering av en måte å se på, og denne materialiseringen har implikasjoner for hvordan vi tenker om og handler i det fysiske landskapet (Henderson, 2003). Med et konkret eksempel fra Norge, viser Jones (1991) hvordan landskapsrepresentasjoner, i form av malerier, virker konstituerende og konserverende for hva en forventer å se i landskapet.¹⁷

Representasjonene former forståelse av landskap samt vår praksis i det. Videre er det en sentral kritisk tanke at representasjonene skjuler praksisen som former landskapet (Mitchell, 2000; Olwig, 1996). Kritikken mot det visuelle perspektivet handler om at mennesket settes utenfor landskapet, som passiv tilskuer. Jeg studerer landskapsendringer ut fra mennesker, og med den vinklingen er det essensielt å se mennesker som aktive deltakere i landskapet. Derfor plasserer jeg mennesket tilbake i landskapet igjen, og i det følgende vil jeg først drøfte relevansen av å studere mennesker innenfor landskapsstudier, deretter vil jeg diskutere forholdet mellom mennesker og landskap.

3.2 Mennesker og landskap

... landscape research must be about all manner of other things than just the landscape itself (Mitchell, 2003:790).

Det er flere som har tatt til orde for at studiet av landskap først og fremst bør handle om å studere mennesker. Et sentralt argument for det, er at landskap må forstås som refleksjon av menneskers praksis. Menneskers praksis påvirkes ifølge Mitchell (2004:49) i sum av alle de sosiale og kulturelle forholdene som omfatter landskap, derfor forener han landskap som form, mening og representasjon:

A clearer analysis of the practices that make landscape, and the varying meanings that are attached to it, can be had by understanding that the landscape (as form, meaning and representation) actively incorporates the social relations that go into its making. ...

De ulike perspektivene kan følgelig ikke forstås isolert fra hverandre. Sosiale forhold påvirker hele tiden vår praksis i landskap.

17 Gjennom et studie av en arealkonflikt, hvor rekreasjonsinteresser sto opp mot skogbruksinteresser i Nordmarka i Oslo, vises det hvordan rekreasjonsinteressene sitt bilde av hvordan marka skal være blant annet var påvirket av litteratur og kunst (Jones, 1991).

Olwig (1996) tar utgangspunkt i et landskapsbegrep som vektlegger praksis. Med dette søker han et mer solid grunnlag å studere landskap og forholdet mellom mennesker og landskap fra. Fokuset på praksis er en kritikk rettet mot en britisk visuell og estetisk tradisjon: "This aesthetic approach to landscape ... has provided new insights for cultural geography, but it can also be somewhat one-sided and, thereby, obscure the relation between the aesthetic form of landscape and its substantive content" (ibid.:631). Det visuelle perspektivet anerkjennes samtidig som at det hevdes å være ensidig og mangelfullt. Resonnementet bak argumentet handler om at perspektivet underbelyser forholdet mellom mennesker og det fysiske landskapet, og dermed de sosiale forholdene og praksisen som befestes i landskapet. Olwig (ibid.) søker tilbake til den opprinnelige betydningen av begrepet, og poengterer at ordet landskap er sammensatt av "land" og "skape" – landet er det som skapes og det er menneskets handling som skaper det.

Henderson (2003:188) er også av den oppfatning av at landskapsstudier bør omfatte noe mer enn det fysiske landskapet: " ... if we want to understand how people put their world(s) together, the contiguous elements of landscape are not necessarily the best place to start". Olwig (1996) retter kritikken mot det visuelle perspektivet, mens Henderson (2003) retter kritikken mot å ta utgangspunkt i landskapets fysiske form for å studere forholdet mellom mennesker og landskap. Argumentet bygger på en forståelse av landskap som refleksjon av sosiale og kulturelle prosesser, ikke omvendt.

Som foreskrevet tidligere i kapittelet, vil jeg utdype forholdet mellom menneske og landskap ytterligere, og da mer spesifikt hvorfor ulike mennesker tilskriver ulike verdivurderinger til landskap. Muir (1999) sier at det ikke er gitt hvorfor mennesker tolker landskap forskjellig. I dette studiet tar jeg imidlertid utgangspunkt i at mennesker tolker landskap og tilskriver landskap verdi fra ståstedet en vurderer det ut ifra. Greider og Garkovich (1994) studerer forholdet mellom mennesker og landskap med en forståelsesramme hvor sosial konstruksjon og sosial interaksjonisme danner grunnlaget for å forstå hvorfor ulike mennesker tilskriver landskap ulike verdier. Greider og Garkovich (ibid.) sier at landskapet ikke har verdi i seg selv, men at det tilskrives verdier av mennesker. Verdiene mennesker befester i landskapet er, som allerede nevnt, en refleksjon av ens egen selvforståelse innenfor en spesifikk kulturell kontekst, og altså i et intersubjektivt forhold. Intersubjektivitet handler derfor om at verdivurderinger er konstruert i en

sosial og kulturell kontekst (Jones, 1991). Som idé, er intersubjektivitet dermed relevant for å forstå grupper. Med dette resonnementet kan landskap betraktes som symbolske omgivelser som reflekterer menneskers selvforståelse, som videre er en refleksjon av hvordan vi forstår oss selv i relasjon til andre, og i relasjon til våre omgivelser.

Ifølge Greider og Garkovich (1994) foregår det en kontinuerlig toveis *forhandlingsprosess* mellom mennesker og landskap. For det første forhandler mennesker om landskapets mening ut fra ens selvforståelse, og for det andre påvirkes mennesker av landskapet. Slik er det en dynamikk og et gjensidig forhold mellom mennesker og landskap, hvor det ikke bare er mennesker som former landskapet gjennom praksis, men landskapet former også menneskers selvforståelser. Forhandlingsprosess er et begrep jeg ikke tar med meg videre i oppgaven. I stedet bruker jeg verdivurdering, som jeg mener er et mer formålstjenlig begrep for problemstillingene og en nødvendig avgrensning av forhandlingsprosessen mellom mennesker og landskap og mennesker imellom i dette studiet. Det gjensidige forholdet impliserer at kulturelle endringer, såvel som endringer i det fysiske landskapet, setter i gang en forhandlingsprosess hvor målet er å gjenetablere mening eller skape nytt meningsinnhold. Forhandlingen om mening foregår innenfor etablerte vurderingsrammer som påvirker hvordan endringer oppfattes: "Faced with change, the process of negotiating new self-definitions begins, but the negotiations occur within the context of existing landscapes that frame the directions that the new self-definitions may take" (ibid.:4). Med dette vil endringer i landskapet, som ikke er en refleksjon av ens selvforståelse, føre til at vår oppfatning av oss selv utfordres, reforhandles, og potensielt endres.

3.3 Landskap, tid og endringer

... dagens landskap befinner seg mellom to ukjente og fremmede verdener, fortiden med sine etter hvert fjerne og vage minner og framtidens ukjente muligheter" (Puschmann, Dramstad & Hoel, 2006:21).

Tid og endring er to aspekter som går hånd i hånd hva gjelder landskap. Å se landskap som uttrykk for tid, er et perspektiv jeg allerede har berørt. Derfor ligger hovedtyngden i det følgende på hva tilstedeværelsen av ulike tidsdimensjoner betyr for menneskers praksis i landskap.

Setten (2002:200) understreker at: " ... fortiden 'finnes' ikke, det er fortidens uttrykk i nåtiden som 'finnes' ". En forståelse av landskap som uttrykk for fortidens praksis innebærer slik sett å forstå

landskapet slik vi observerer det i nåtid som et uttrykk for fortiden. Samtidig utgjøres landskapets tidsdimensjon, som åpningssitatet tilsier, av hva landskapet er og hva det kan være. Fremtiden finnes åpenbart ikke enda i det fysiske landskapet, og er derfor mindre kjent, men likefullt tilstedeværende. Qviström og Saltzman (2006) sier at fremtiden er en sentral dimensjon ved landskap i omlandet til byer og tettsteder, og knytter fremtiden til planleggingsdokumenter. I planleggingsdokumentene ligger det ønsker for fremtidens praksis i landskapet, og planene gjør landskap til: " ... a landscape waiting for plans to come true" (ibid.:24). Landskapets tidsdimensjon er således både en synlig og en usynlig dimensjon.

Arnesen (1998:41) visker ut skillet mellom fortid, nåtid og fremtid, og sier at landskapet er i en mellomposisjon: " ... between the factual and the normative, between what is and what could be, what ought to be and ought not to be". Å sette klare skiller mellom fortid, nåtid og fremtid vil av den grunn være å skape et kunstig skille. Det er imidlertid ikke bare det fysiske landskapet som befinner seg mellom fortid, nåtid og fremtid, men først og fremst menneskers perspektiver på landskap. Fortiden er mentalt tilstede hos mennesker: "All awareness of the past is founded on memory" (Lowenthal, 1985:193). Når vi betrakter eller opplever landskap forholder vi oss til en fysisk og en mental virkelighet:

To perceive the landscape is ... to carry out an act of remembrance, and remembering is not so much a matter of calling up an internal image, stored in the mind, as of engaging perceptually with an environment that is itself pregnant with the past (Ingold, 1993:152-153)

Minner om fortidens landskap vil slik sett alltid være tilstede i vurderingen av nåtidens landskap, fordi minner aktiveres når vi befinner oss i landskapet. Følgelig er det naturlig at ulike mennesker vurderer landskap forskjellig, fordi en legger ulike minner og erfaringer til grunn for vurderingen av landskap (Meinig, 1979; Muir, 1999). Bønder har for eksempel et kroppslig og tilstedeværende forhold til jordbrukslandskapet, og i dette forholdet er minner om fortiden sentrale (Setten, 2002).

Landskap endres gjennom tiden. Med en todelt forståelse av landskap, hvor landskap på den ene siden er en fysisk virkelighet med en iboende natur, og på den andre siden er manifestasjonen av samfunnsmessige og kulturelle forhold, kan endringer plasseres i to kategorier avhengig drivkraften bak endringer; *naturlige endringer* og *menneskepåvirkede endringer*. Kategoriene deles videre inn i midlertidige endringer og permanente endringer, hurtige og gradvise endringer (Antrop, 2003; Jones, 1979). Permanente naturlige endringer er for eksempel erosjon, landheving og endringer i

økosystemer. Midlertidige naturlige endringer er i stor grad knyttet til årstidene og endringer fra dag til dag. Permanente menneskepåvirkede endringer er for eksempel infrastruktur og bygninger. Midlertidige menneskepåvirkede endringer i landskap er for eksempel de ulike variasjonene i jordbruksdrift gjennom året (Jones, 1979). Naturlige og menneskepåvirkede endringer påvirker hverandre i et gjensidig forhold (ibid.; Greider & Garkovich, 1994; Hanssen, 1998; Ingold, 1993). De naturlige prosessene påvirkes for eksempel av menneskelig påvirkning på klima. Jordbrukslandskapet er et jordbrukslandskap nettopp på grunn av det naturlige ressursgrunnlaget, og naturens årstidsvariasjoner avgjør bondens praksis og påvirkning på landskapet.

Et mye brukt begrep for å forklare hva det er som fører til landskapsendringer, er *drivkrefter*. Drivkrefter defineres gjerne som: " ... the forces that cause observed landscape changes ... " (Bürgi, Hersperger & Schneeberger, 2004:858). I dette studiet ligger fokuset på menneskepåvirkede endringer, men det er imidlertid ikke gitt hvilke faktorer som skal studeres for å si noe om hvorfor mennesker endrer landskap. Brandt, Primdahl og Reenberg (1999) identifiserer fem kategorier av drivkrefter som hører til innenfor kategorien av menneskepåvirkede endringer; teknologi, natur og sosioøkonomisk miljø, politikk og kultur. Kategoriene anvendes ofte som rammeverk for analyse av landskapsendringer (Eiter & Potthoff, 2007), og de speiler at landskapsendringer er resultat av en rekke integrerte prosesser på ulike romlige, temporære og institusjonelle nivåer (Hersperger & Bürgi, 2009). Kompleksiteten i kategoriene gjør imidlertid at de potensielt er utfordrende å operasjonalisere i praksis, og jeg ser derfor nødvendigheten av å gjøre en avgrensing. Avgrensingen gjøres med utgangspunkt i en tanke om at landskapsendringer alltid innebærer og reflekterer verdivurderinger og at ulike verdivurderinger genererer ulike former for landskapsendringer (Jones, 1993). Verdivurderinger samsvarer ikke direkte med noen av de ovenfornevnte drivkreftene, men ettersom verdivurderinger utføres av mennesker som inngår i sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske kontekster, vil verdivurderinger også være påvirket av disse forholdene.

3.4 Landskapsverdier – landskap som ressurs

Verdivurderinger forstås her som et sentralt premiss bak ønsket om å endre eller bevare jordbrukslandskapet. Jones (1981, 1993) har utviklet en kategorisk tilnærming til verdiene mennesker tilskriver landskap. Verdier er synonymt med ressurser, og Jones sine kategorier trekker på et ressursbegrep som omhandler at noe først er en ressurs når det kan dekke menneskelige behov

og interesser.¹⁸ I så måte er ikke verdier iboende i landskapet, men landskap tilskrives verdi og funksjonalitet av mennesker. Et tilsvarende utgangspunkt ses igjen hos Antrop (2004), som koplek verdivurderinger og funksjonalitet. Med et slikt perspektiv er det fysiske landskapet en refleksjon av hvordan det kan tilfredsstille behov samt funksjonaliteten det har for å oppnå bestemte mål. Måloppnåelse gjennom ressursbruk er ifølge Ariansen (1997) en verdi i seg selv, nemlig en *instrumentell verdi*. Verdier som tilskrives landskap er følgelig uløselig sammenknyttet med bruksverdien og funksjonaliteten det har for mennesker (ibid.; Antrop, 2004; Jones, 1993).

I introduksjonskapittelet sa jeg at det finnes både materielle og immaterielle verdier, noe som reflekterer at mennesker både har materielle og immaterielle behov. Jones (1993) kategoriserer verdiene vi kan nytte oss av i landskap i tre hovedkategorier; *økonomiske verdier*, *immaterielle verdier* og *sikkerhetsverdier*, som igjen har sine underkategorier av verdier. Kategoriene ses igjen i nyere verditeori, men favner bredere med hensyn til innhold, noe som kan være del av forklaringen på at kategoriene har bestått tidens test godt.¹⁹ Som et supplement til kategoriene tilfører Jones (2008) ytterligere en kategori som han kaller *negativ verdi*. I det følgende vil jeg ta for meg innholdet i kategoriene.

Økonomiske verdier innbefatter tre kategorier; *selvbergingsverdi*, *markedsverdi* og *langsiktig økologisk verdi*. Landskapets selvbergingsverdi er basert på en underliggende rasjonalitet om overlevelse, og landskapet er i denne sammenhengen forstått som en ressurs som kan dekke grunnleggende behov for næring. Alle har behov for mat, men det er kun i noen land i den såkalte "tredje verden" at mange er avhengige av ressursene jorda bærer uten at det tar veien gjennom et marked.²⁰ Markedsverdien av landskap er knyttet til at landskap inneholder ressurser, for eksempel råvare- og arealressurser, som kan omsettes gjennom et marked. Denne landskapsverdien må sees i lys av kapitalisme hvor profitt er målet. Den langsiktige økologiske verdien er nytteverdien de økologiske ressursene har for mennesker i dag, og i fremtiden. Landskapet utnyttes også her som en ressurs som kan omsettes på et marked, men det vektlegges at den økologiske verdien ikke kun skal dekke dagens behov, men også behovene til fremtidige generasjoner. En slik tankegang fordrer at landskapet brukes slik at det får tid til å fornye seg og vokse på nytt, og de underliggende

18 Meningsinnholdet i ressursbegrepet er inspirert av Zimmermann, Peach & Constantin (1972).

19 Se for eksempel Antrop (2004), som nevner økonomisk, naturlig, historisk, kulturell, estetisk og symbolsk verdi.

20 Kan en ressurs som ikke tar veien gjennom et marked karakteriseres for å være en økonomisk ressurs? Med økonomi tenker jeg umiddelbart på penger, så svaret blir dermed nei. Derfor vil jeg problematisere denne kategoriseringen.

prinsippene knyttet til etiske aspekter ved bærekraftighet er sentrale (Jones, 1993).

Immaterielle verdier, eller ikke-økonomiske landskapsverdier, inneholder fire kategorier; *økologisk egenverdi*, *vitenskapelig- og utdanningsverdi*, *estetisk- og rekreasjonsverdi*, og *orienterings- og identitetsverdi* (Jones, 1993). Dette er verdier som er vanskelige å måle og prissette. Skillet mellom økonomiske og immaterielle verdier må imidlertid modifiseres noe, da immaterielle verdier også har en materiell side ved at de eksisterer i en dynamikk med det fysiske landskapet, samt at verdiene ofte omsettes for penger. Opplevelsesnæringen tilbyr for eksempel rekreasjonsaktiviteter mot betaling. Den økologiske egenverdien i landskap dreier seg om at økologiske ressurser er verdier i seg selv, og ikke kun dersom de gir økonomisk avkastning. Det bakenforliggende etiske synet handler om at alle arter har rett til å eksistere uavhengig økonomisk verdi. Når man ser landskapets vitenskaps- og utdanningsverdi, ser man landskapet som en kilde til informasjon i undervisning og forskning. Både det naturlige og kulturelle aspektet ved landskap utgjør et arkiv som kan anvendes for å akkumulere og formidle kunnskap. Estetisk verdi og rekreasjonsverdi er knyttet til at landskap er kilde til inspirasjon, fysisk utfoldelse og rekreasjon. Landskap kan tilfredsstille mentale såvel som fysiske behov, da landskap er arena for å stimulere alle sanser, både gjennom direkte tilstedeværelse, men også distansert opplevd gjennom for eksempel et maleri. Orienterings- og identifikasjonsverdi utgjøres av verdien landskapet har som verktøy for orientering i omgivelsene, og som markør i menneskers kulturelle identitet og deres stedsidentitet. Den underliggende verdien baserer seg på en tanke om at gjenkjennelse og tilhørighet er viktige faktorer for mennesker (ibid.). Antrop (2005) kopler landskapets verdi for identitet til historie, og sier at landskapets evne til å fortelle historier om mennesker og steder er viktig, fordi historien er grunnlag for lokal identitet. Landskapets historiske verdi og verdi for identitet henger dermed tett sammen. Historie oppleves både på et individuelt nivå, men knytter også samfunn sammen gjennom at historie kan deles av et større fellesskap. Således kan historie både være personlig og kollektiv (Graham, Ashworth, Tunbridge, 2000).

Sikkerhetsverdier utgjør den tredje kategorien av landskapsverdier. Jones (1993) deler sikkerhetsverdiene i landskapet inn i *forsvarsverdi* og *avgrensingsverdi*. Militær infrastruktur, som for eksempel militærbaser og festningsverk, opptar ofte store landskapsområder. Disse er den materielle siden ved landskapets forsvarsverdi, mens kunnskap om landskap utgjør den immaterielle dimensjonen (ibid.). Kartlegging og registrering av land, som verktøy i militærstrategisk arbeid,

spilte en viktig rolle i geografidisiplinens befestigelse som kunnskap, og spiller fortsatt en rolle (Hubbard et al., 2002). Avgrensningsverdi omfatter både naturlige og menneskeskapte landskapselementer som tjener som markører av territorium. Dette kan for eksempel være en elv, et gjerde, eller et skilt (Jones, 1993).

For å aktualisere sikkerhetsverdien innenfor min studiekontekst, koples matsikkerhet med sikkerhetsverdi. Matsikkerhet handler blant annet om å tilfredsstillere behovet for mat dersom produksjon og tilførsel fra andre steder svikter. Således er matsikkerhet en kopling av landskapets langsiktige økologiske ressurser og dets ressurser for sikkerhet.

Negative verdier er den siste kategorien av landskapsverdier, og begrepsmessig en relativt ny kategori (Jones, 2008). Negative verdier er gjerne uønsket og søkes derfor erstattet. Eksempler som trekkes frem er forlattede gruveområder og slumområder. Dette er områder som av ulike årsaker kan oppfattes som å være av negativ verdi.²¹ Negative verdier kan på ulike måter endres til positive verdier, for eksempel ved å fjerne det som anses som negativt eller dersom behov endres.²² Et eksempel Jones (ibid.) trekker frem, som er aktuelt for mitt studieområde, er at jordbrukslandskap kan oppfattes som negativt av utviklings- og profittorienterte interesser. Dersom det er ønsket om å etablere boliger og næring som potensielt har stor økonomisk verdi, kan jordbrukslandskap som er underlagt et sterkt jordvern og som gir lav økonomisk avkastning, utgjøre en hindring for ønsket utvikling.

Som nevnt har Jones sine kategorier av verdier bestått tidens test godt. For å sette verdivurderinger inn i en større ramme, vil jeg allikevel supplere kategoriene ytterligere. Antrop (2004) bruker begrepet *kontekstuell verdi* for å forklare at enkeltelementer i landskap, samt helhetlige landskap, vurderes i relasjon til omgivelsene det inngår i. En bondegård er et eksempel på et element i landskap, og dette elementet kan nyttes til å dekke særskilte behov. Ifølge Antrop (ibid.) vil enkeltelementer og muligens hele landskap endres, enten i negativ eller positiv retning, dersom det skjer landskapsendringer. En annen tilnærming til å sette landskap og verdier inn i en større ramme,

21 Et forlatt gruveområde kan for eksempel tolkes som et "sår" i landskapet og det kan oppfattes som mindre estetisk. En slum kan for noen oppfattes som negativt på grunn av de sosiale og kulturelle forholdene det representerer.

22 Status som kulturarv kan være et virkemiddel for å gjøre dette (Jones, 2008). Bergstaden Røros er et godt eksempel på at negative verdier kan bli positive. Røros gruvehistorie beskyttes av og tilføres positiv verdi av byens godt bevarte kultur og tilhørende kulturarvstatus.

er geografiske skalanivåer. Landskap kan ha verdi på ulike nivåer; lokal-, nasjonal- og internasjonal verdi (ibid.). Råvarene som produseres i jordbrukslandskapet vil for eksempel ha verdi ut over det lokale nivået, og har følgelig skala-verdi.

3.4.1 Verdivurderinger og landskapsendringer

Jones (1993) fremsetter at det er nær sammenheng mellom hvilke verdier som vektlegges i verdivurderinger og landskapsendringer, fordi et ønske om å tilfredsstille behov er utgangspunktet for å endre det fysiske landskapet. Dessuten er ikke verdivurderinger statiske: "Resource assessments will vary from culture to culture and from epoch to epoch" (ibid.:21). Det faktum at verdivurderinger er gjenstand for endring, er sentralt for å forstå hvorfor landskap endres. Verdivurderinger kommer til uttrykk gjennom bruken av landskap, og endrete verdivurderinger vil derfor endre den praktiske bruken av landskap (Hanssen, 1998; Greider & Garkovich, 1994; Jones, 1993; Qviström & Saltzman, 2006). Realiteten er at endringer i jordbrukslandskapet også vil endre dets funksjonalitet og kan hende mulighetene til å produsere mat der kan. Det vil alltid være slik at landskapsendringer både kan innebære tap av verdier og samtidig realisering av nye verdier. Videre vil jeg derfor si noe om hva slags endringer det er nærliggende å anta at de ulike verdiene vil generere.

Realisering eller ivaretagelse av særskilte verdivurderinger forutsetter hurtigere endringer enn andre. Ifølge Jones (1993) vil landskapet endres hurtigst dersom det er ønsket om økonomisk profitt som får dominere og styre ressursutnyttelsen. Samtidig påpeker Antrop (2003, 2004) at det ofte er landskapets økonomiske verdi som avgjør landskapets nytteverdi. Etersom det er markedet og målet om profitt som definerer og styrer hva som er en ressurs, blir landskapet gjenstand for endring avhengig av hva som kan gi profitt. Profittorienterte landskapsendringer generere hurtige endringer, og disse endringene er ofte permanente. Eksempler er vassdragsregulering, etablering av storindustri eller by- og tettstedsvekst (Jones, 1981), som er tilfellet i denne oppgaven. Jones (ibid.) påpeker at bevaring av langsiktig økologisk verdi, for eksempel som grunnlag for matproduksjon, også kan innebære hurtige endringer. En vekstorientert og markedsstyrt landbrukssektor er avhengig av at det økologiske næringsgrunnlaget tilfredsstiller krav om lønnsomhet og effektivitet, derfor bidrar jordbruket selv til arealbruksendringer.

Verdivurderingen som betraktes som mest konserverende for landskap, og som er mest sårbart for endringer, er ifølge Jones (1993) landskapets verdi som kunnskaps- og formidlingsarena. Dersom denne verdivurderingen får dominere er det stor sannsynlighet for at landskapet forblir uendret. De resterende kategoriene; økologisk verdi, estetisk- og rekreasjonsverdi, orienterings- og identitetsverdi, er tolerante for en viss grad av endringer, dog ikke hurtige (ibid.). På den ene siden er identitet dynamisk og kontinuerlig gjenstand for forhandling. På den andre siden er identitet institusjonalisert over lang tid, og er derfor relativt stabil (Burton & Wilson, 2006; Greider & Garkovich, 1994). Dersom landskap som representerer ens identitet, eller selvforståelse, endres, vil det ifølge Greider og Garkovich (ibid.) føre til at selvforståelsen vil reforhandles og potensielt endres. "Seigheten" i menneskers identitet kan derfor være del av forklaringen for hvorfor en har vanskelig for å akseptere endringer i landskap som reflekterer ens selvforståelse.

3.5 Språklig konstruksjon av landskap

Hittil har jeg diskutert hvordan landskap og landskapsendringer reflekterer verdivurderinger. I tillegg kan det synes som at det er en utbredt oppfatning om at landskap reflekterer maktforhold og dominerende verdivurderinger som virker bestemmende for hvilke behov landskapet skal dekke.²³ Makt er ikke hovedfokus i dette studiet, men jeg ser behovet for å tilføre et perspektiv som kan bidra til å belyse hvordan ulike aktører utøver innflytelse over hvilke verdier jordbrukslandskapet skal dekke. Med direkte referanse til landskap sier Greider og Garkovich (1994:17): "In the context of landscapes, power is the capacity to impose a specific definition of the physical environment, one that reflects the symbols and meanings of a particular group of people". I dette perspektivet utøves det makt over landskap og aktører med interesser i landskapet ved å tillegge landskapet en bestemt definisjon.

Det er altså ikke tilfeldig hvordan vi ytrer oss om materielle og immaterielle forhold i ulike sammenhenger (Jørgensen & Philips, 1999). Tanken har røtter i språkstudier, og mer spesifikt innenfor det dikursteoretiske og -analytiske feltet.²⁴ Diskurs kan sies å være en bestemt måte å

23 Se for eksempel Greider & Garkovich, 1994; Henderson, 2003; Jones, 1991; Mitchell, 2004.

24 Diskurs er en teoretisk retning med enorm bredde og mye innhold (Jørgensen & Philips, 1999; Neuman, 2001).

Nettopp på grunn av dette har jeg vært i tvil om jeg skulle anvende diskurs som en teoretisk innfallsvinkel.

Reservasjonen jeg hadde lå i at det kunne synes som et misforhold mellom det teoretiske feltet og praksisen rundt det. Jeg har valgt å ikke fokusere på begrepet, men allikevel la meg inspirere av tanker med røtter i språkstudier.

Avgrensningen jeg har gjort passer godt sammen med de øvrige innfallsvinklene jeg anvender på landskap, og jeg vil derfor argumentere med at perspektivet står godt på egne bein. I tillegg mener jeg at innfallsvinkelen både er en relevant og nødvendig tilgang for å løfte frem et viktig aspekt av studiet og materialet mitt.

forstå og snakke om virkeligheten på, og at våre språklige ytringer er påvirket av konteksten vi inngår i (ibid.). Slik sett finnes det et systematisk opphav til språket og fenomenene det snakkes om (Neumann, 2001). Følgelig er jeg inspirert av ideer med røtter i diskursteori, men jeg tar ikke med meg diskursbegrepet videre i oppgaven. Tanken jeg tar med videre som et analytisk perspektiv, er tanken om at vi konstruerer landskap gjennom språk, og at det ikke er tilfeldig hvordan vi snakker om landskap. Språket har dermed en materiell dimensjon, fordi språklige konstruksjoner av landskap gjøres med referanse til det fysiske landskapet. I så måte ligger tilnærmingen jeg inntar i skjæringspunktet mellom antakelsene om at språket er konstruert av kontekst og at språket konstruerer virkeligheten (Alvesson & Sköldberg, 2008).

Jeg forholder meg altså til tolkningsnivået som Alvesson og Sköldberg (2008) sier handler om å se hvordan ulike grupper i ulike sammenhenger snakker om bestemte forhold. Forholdet er i dette studiet jordbrukslandskapet. I likhet med verdiene vi tilskriver landskapet, vil måten landskapet konstrueres gjennom språket alltid være en refleksjon av ens egen selvforståelse innenfor en bestemt kontekst (Greider & Garkovich, 1994; Jørgensen & Philips, 1999; Neumann, 2001). Definisjoner av landskap er dermed på den ene siden en refleksjon av selvforståelsen til den som snakker, og på den andre siden er verdiene som tilskrives landskap gjennom språket ment som et virkemiddel for å oppnå et konkret mål.

3.6 Oppsummering

Kapittelet tok utgangspunkt i to overordnede spørsmål: Hvorfor tilskriver ulike mennesker ulike verdivurderinger til landskap, og hvorfor endrer mennesker landskap? Landskap er dynamisk, og endringer er en naturlig del av landskap. Det er mennesker som definerer verdiene i landskapet, og vi befester våre verdivurderinger med å omforme det fysiske landskapet slik at det kan dekke våre behov. Det fysiske landskapet reflekterer følgelig menneskers verdivurderinger og selvforståelser som skapes innenfor kulturelle kontekster. I denne konteksten forstår jeg språk som et sentralt virkemiddel for å realisere verdier. Følgelig ligger perspektivet jeg inntar nært perspektivet på landskap som et menneskeskapt ressursystem hvor verdien av landskap defineres av funksjonaliteten det har for å tilfredsstille prioriterte behov.

4 Forskningsprosessen

Forskningsprosessen favner hele arbeidet med masteroppgaven, fra formulering av problemstillinger, gjennom planlegging og gjennomføring av feltarbeidet, og det avsluttende arbeidet med å presentere og drøfte funnene. I dette kapitlet redegjør jeg for forskningsprosessen, valgene jeg har tatt, og hvordan de henger sammen med hensyn til både praktiske og mer teoretiske forhold. Ved å redegjøre for prosessen tar jeg sikte på at du som leser skal ha et utgangspunkt for å forstå resultatene og veien frem til disse.

Undersøkelsen bygger på materiale fra 17 intervjuer, hvorav tolv er nøkkelintervjuer med bønder og kommunestyrerepresentanter, fire er informantintervjuer med byråkrater på kommunalt nivå, og et gruppeintervju med byråkrater på regionalt nivå. I tillegg har jeg anvendt dokumentanalyse som metodisk tilnærming til offentlige dokumenter.

4.1 Valg av kvalitativ metode

Kvalitativ forskningsmetode er spesielt egnet til å fremskaffe dybdekunnskap som gjør det mulig å få innblikk i andres synspunkter og virkelighet (Thagaard, 2009), eller det Fossåskaret (1997) betegner som *meningsdimensjonen* ved sosiale fenomener. Disse trekkene gir den kvalitative metoden fordel overfor kvantitative metoder, hvor man tar sikte på store datamengder og statistisk generalisering. Thagaard (2003) beskriver forskjellen mellom de to metodetradisjonene ved å si at kvalitative data gir "tykke" beskrivelser, mens kvantitative metoder gir "tynnere" data. I dette studiet ligger fokuset på å komme nærmere en forståelse av et mangfold av verdivurderinger, snarere enn statistisk generaliserbarhet. Verdivurderinger gjøres av mennesker med ulikt forhold og ulike roller knyttet til jordbrukslandskapet. Dette er forhold som vanskelig lar seg kvantifisere, da spekteret av synspunkter og måter å formidle verdivurderinger på, ligger utenfor rekkevidden av det målbare. Derfor er det naturlig å benytte kvalitativ forskningsmetode, og mer spesifikt intervju og dokumentanalyse for å belyse problemstillingene mine.

Dybdekunnskap forutsetter nærhet til informantene, hvilket kan sies å være noe av det som best karakteriserer den kvalitative metoden. Alvesson og Sköldberg (2008) sier at kvalitativ forskning tar utgangspunkt i studiesubjektenes perspektiv, mens kvantitativ forskning hovedsakelig studeres

ut fra forskerens ideer og antakelser om virkeligheten. Jeg vil imidlertid argumentere med at nærheten mellom meg som forsker og informantene mine, indikerer at datamaterialet må forstås som produkt av samspillet mellom meg og informantene.²⁵ I dette ligger det at jeg er inspirert av sosialkonstruktivistiske vitenskapsteorien, hvilket betyr at jeg forstår kunnskap som et produkt av relasjonen mellom meg og de som blir studert.

4.2 Intervju som metode

Gjennom konversasjon lærer vi andre å kjenne – vi lærer om deres erfaringer, følelser og håp, og om den verden de lever i (Kvale, 1997:21).

Forskningsintervjuet karakteriseres gjerne som en samtale med en viss struktur og hensikt (Kvale & Brinkman, 2009). Hensikten utgjøres av formålet med undersøkelsen og i strukturen ligger veien frem til å oppnå formålet. I tillegg fremhever Kvale (1997) intervjuets åpenhet som et positivt aspekt, hvilket innebærer at det ikke er noen standardiserte fremgangsmåter for en intervjuundersøkelse. Jeg vil imidlertid si at intervjuets åpenhet til en viss grad må modifiseres. Et intervju skiller seg tross alt fra en dagligdags uformell samtale ved at intervjuet skal tjene et faglig formål. Og i anvendelsen av intervju gjelder ulike regler og teknikker som virker systematiserende og strukturerende for intervjuet.

Hvilken type intervju jeg har anvendt har vært avhengig av om jeg er ute etter informasjon knyttet til en stilling eller rollebaserte synspunkter og meninger. Löfgren (1996) kategoriserer ulike informantkategorier inn i ulike intervjuformer. Intervjuene jeg har hatt med personer i administrative stillinger lokalt og regionalt karakteriseres som nøkkelintervju. Et nøkkelintervju er et intervju man har basert på informasjonen man kan forvente at noen innehar på grunn av deres stilling. Personene kalles for nøkkelinformanter og bidrar gjerne med sakskunnskap. Intervjuene jeg har hatt med politikere og bønder karakteriseres som informantintervjuer. I et informantintervju fokuseres det på intervjupersonens oppfatninger og synspunkter knyttet til noe han eller hun er en del av (ibid.). I tillegg gjennomførte jeg et gruppeintervju med byråkrater fra Akershus fylkeskommune, henholdsvis avdeling for regionalt samarbeid og avdeling for kultur. Et gruppeintervju er som begrepet tilsier et intervju med flere personer samtidig (Thagaard, 2009).

25 Dobbel hermeneutikk er fagbegrepet som anvendes for å beskrive samspillet mellom forsker og informant. Begrepet henspiller på at forskeren fortolker en virkelighet som allerede er tolket av informanten. Det er således snakk om en dobbel forståelse og tolkning av virkeligheten (Thagaard, 2009).

Intervjuet ble et gruppeintervju etter at en av informantene fremmet forslag om å samkjøre intervjuavtaler. Begrunnelsen var at arbeidet til de tre var nærliggende og overlappende, og at det ville være hensiktsmessig at de supplerte hverandre med saks- og fagkunnskap. På bakgrunn av dette gikk jeg med på å gjennomføre et gruppeintervju. Fokuset her lå som informantene selv påpekte, på supplerende og utdypende informasjon, og ikke på brytningspunkter som er tilfellet i et fokusgruppeintervju (ibid.).

Grad av strukturering av intervjuene har hatt avgjørende betydning for hvordan intervjuundersøkelsen har artet seg og for hvordan dataene til grunn for analysen er strukturert. Struktureringen kommer til uttrykk i intervjuguiden, og skalaen spenner fra det som ofte kalles for et åpent intervju til et strukturert intervju. Det ene ytterpunktet representerer en mer uformell tilnærming hvor man kun har fastlagt hovedtemaene, mens spørsmålene formes underveis. Det andre ytterpunktet representerer et fastlagt opplegg med ferdig formulerte spørsmål i en bestemt rekkefølge (Thagaard, 2009). Intervjuene jeg har gjennomført er en blanding av disse teknikkene, altså det som kalles for en halvstrukturert tilnærming. Intervjuguidene ble utformet og strukturert ved at jeg først fastla noen overordnede temaer basert på problemstillingene mine (vedlegg 1). Deretter formulerte jeg konkrete spørsmål innenfor temaene. I utformingen av intervjuguiden tenkte jeg også på det Thagaard (ibid.) kaller for intervjuguidens dramaturgi, en teknikk som er spesielt viktig når man skal snakke om følsomme temaer. Temaet er ikke nødvendigvis følsomt for mine informanter, derfor må dramaturgien først og fremst anses som en måte å skape en god atmosfære på. I intervjuguidene har jeg lagt opp til å begynne med spørsmål som ikke krever spesielt mye refleksjon av informantene, for dermed å ha et utgangspunkt for samtalen basert på relativt nøytrale og lette spørsmål (se intervjuguidene i vedlegg 1).

4.2.1 Informanter – utvalg, rekruttering og presentasjon

Målet og det vesentlige med informantutvalget er at det tjener til å belyse problemstillingene som ligger til grunn for studiet. Derfor var problemstillingene den naturlige rettesnoren for utvalget av informanter. Her vil jeg redegjøre for hvordan jeg har foretatt utvalget mitt, samt argumentere for hvorfor jeg har valgt som jeg har.

Fremgangsmåten jeg har anvendt for å gjøre et utvalg av informanter, kalles et kategoribasert utvalg. Dette innebærer at man definerer ulike kategorier for deretter å gjøre et utvalg innenfor disse kategoriene (Thagaard, 2009). Før jeg gjorde et utvalg av aktørgrupper lagde jeg en systematisk oversikt over grupper som kunne være aktuelle. Bakgrunnen for kategoriene jeg listet opp, var en erkjennelse av at landskap må forstås som et anliggende for et bredt spekter av grupper.²⁶ Utvelgelsen av informanter var også påvirket av undersøkelsens tidsramme. Det første jeg gjorde var en geografisk avgrensning, og jeg har valgt å fokusere på det kommunale nivået, fordi aktørene her betyr mye for om jordbrukslandskapet endres eller ikke. Jeg listet opp følgende kategorier som aktuelle: Bønder, politikere, næringsinteresser, byråkrater, interesseorganisasjoner og øvrig befolkning. Med utgangspunkt i oppgavens tema og problemstillinger var det naturlig å fokusere på menneskene som påføres press og som utøver press. Informantkategoriene jeg har valgt å fokusere på, henholdsvis bønder og politikere, er grupper som hver for seg ikke kun utøver en type press, da begge informantkategoriene har mulighet til å opptre på begge sider av presset. Fellesnevneren for de to kategoriene er at de begge innehar oppgaven å vurdere bruken av jordbrukslandskapet og må følgelig foreta verdiprioriteringer. Vel vitende om at dette gir meg et avgrenset perspektiv, vil jeg likevel argumentere for at dette er grupper av særskilt betydning i forståelsen av hvorfor jordbrukslandskapet endres.

For å få innblikk i næringsutviklingen i Vestby, utfordringer med arealbruk og jordvern, prosessen med IKEA-saken, og Vestbys posisjon i regionen, har jeg i tillegg intervjuet byråkrater på lokalt og fylkeskommunalt nivå, samt lederen for det kommunale næringsselskapet i Vestby. Materialet fra disse intervjuene er ikke gjenstand for teoretisk analyse i kapittel sju hvor jeg analyserer materialet fra intervjuene med bønder og kommunestyrerepresentanter. Begrunnelsen for det er at denne gruppen ikke er direkte relevante for problemstillingene mine, men personene har imidlertid vært essensielle for at jeg har kunnet danne meg et bilde av de ovenfornevnte forholdene.

Kategoriene jeg har valgt å fokusere på er kategorier jeg ikke har innflytelse til å definere eller å konstruere. Jeg har imidlertid hatt innflytelse over å gjøre utvalg fra disse kategoriene. For å kunne gjøre utvalg laget satte jeg derfor ned kriterier knyttet til kategoriene. Med kriteriene har jeg tatt sikte på å ivareta et så nyansert bilde som mulig innenfor en avgrenset kontekst. Jeg ønsket å

²⁶ I den Europeiske landskapskonvensjonen heter det at alle interessegrupper har rett til å delta i spørsmål om landskap, og ikke bare en akademisk eller politisk elite (Jones, 2007).

intervjue både tilhengere og motstandere av utbygging på Delijordet. Partiene som har stemt nei til omdisponering av Delijordet, er Senterpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti. De øvrige partiene er positive til omdisponering og utbygging på Delijordet. Kommunestyret består av 35 representanter, hvorav fjorten fra Høyre, elleve fra Arbeiderpartiet, tre fra Fremskrittspartiet, to fra Sosialistisk Venstreparti, to fra Senterpartiet, to fra Venstre, og én fra Kristelig Folkeparti.

Fra kategorien bønder ønsket jeg å snakke med personer som har erfaring med arealpress og nærhet til landskapsendringer som har skjedd rundt tettstedet Vestby. Jeg gikk ut ifra at bønder med eiendom innenfor området som er definert som pressområde i kommuneplanen, har et forhold til det å være under press. Andre er potensielt under fremtidig press i kraft av nærheten til områder i utvikling, infrastruktur og Vestby sentrum. I utvalget av bønder brukte jeg nettbaserte gårdskart for å kartlegge og velge ut de som har eiendom innenfor og i omegn av pressområder.

Informantene ble kontaktet per telefon. Jeg presenterte meg selv som masterstudent i samfunnsgeografi ved NTNU, og fortalte kort at jeg studerte jordbrukslandskap under utbyggingspress, og ulike erfaringer og synspunkter knyttet til dette. I denne fasen opplevde jeg at alle var hyggelige og imøtekommende, men rekrutteringsfasen var riktignok ikke helt smertefri når det gjaldt å rekruttere bønder, noe jeg kommer tilbake til mot slutten av kapittelet. Med kjennskap til at gårdsdrift ofte involverer flere personer, spurte jeg bøndene jeg kontakten om det var flere involverte i driften som også kunne være med på intervjuet. Flere av bøndene fortalte at de var hovedansvarlige, og at det derfor ikke var aktuelt å intervju flere. En av bøndene omtalte driften som et "soloprosjekt".²⁷ Sted og tidspunkt for intervju ble avtalt, og i denne fasen utviste jeg stor fleksibilitet ved å la informantene legge føringer for dette.

Tabell nummer én viser en skjematisk oversikt over informantene. Byråkratene presenteres med stillingstittel og navn, etter tillatelse fra personene. Bøndene og kommunestyrerepresentantene er gitt fiktive navn, som brukes i kapittel sju hvor jeg presenterer resultatene fra intervjuene. Informantene er gitt navn, og ikke nummer, fordi jeg synes det er viktig at stemmene blir menneskeligjort.²⁸

27 I undersøkelsen 'Trender i norsk landbruk 2012' svarer 14% av bønder at ektefelle/samboer aldri er involvert i daglige beslutninger om gårdsdriften. 22% 'sjelden', 28% 'av og til', 21% 'ofte' og 14% alltid (Logstein, 2012)..

28 Slätmo (2012) siterer sine informanter fra "Bonde 1" til "Bonde 10". Min personlige betraktning av betegnelsene er at de har en kvantitativ undertone, noe jeg ikke ønsket å skape i presentasjonen av resultatene i denne oppgaven.

Gruppe: Bønder	Kort beskrivelse
Bonde 1 "Hans"	Mann, 30-åra. Heltidsbonde.
Bonde 2 "Andreas"	Mann, 30-åra. Heltidsbonde.
Bonde 3 "Jan"	Mann, 40-åra. Drifter ikke selv, leier bort jorda.
Bonde 4 "Arve"	Mann, 40-åra. Deltidsbonde.
Bonde 5 "Egil"	Mann, 40-åra. Deltidsbonde.
Bonde 6 "Svein"	Mann, 60-åra. Deltidsbonde.
Bonde 7 "Martin"	Mann, 50-åra. Deltidsbonde.
Gruppe: kommunestyrerepresentanter	
Kommunerepresentant 1 "Åse"	Kvinne, 30-åra. Stemmer nei til IKEA på Delijordet.
Kommunerepresentant 2 "Magne"	Mann, 50-åra. Stemmer nei til IKEA på Delijordet.
Kommunerepresentant 3 "Olav"	Mann, 50 -åra. Stemmer ja til IKEA på Delijordet.
Kommunerepresentant4 "Anne"	Kvinne, 40-åra. Stemmer ja til IKEA på Delijordet.
Kommunerepresentant 5 "Bjørn"	Mann, 50-åra. Stemmer ja til IKEA på Delijordet.
Gruppe: øvrige informanter	
Plansjef i Vestby kommune, Lars Grimsgaard	
Kommuneplanlegger, Trond Wangen	
Rådmann, Knut Haugestad	
Leder for Vestby næringselskap, Jan Oscar Svae	Kommunalt serviceselskap for næringslivet. Jobber blant annet med anskaffelse av næringsstomter.
Akershus Fylkeskommune: Regional planlegging, Einar Midtsund. Eldre tids kulturminner, Anne Eikenes. Nyere tids kulturminner Ingeborg Hvidsten.	Midtsund jobber med regionalt samarbeid i Follo. Eikenes og Hvidsten jobber i avdelingen for kultur, frivillighet og folkehelse.

Tabell 1: Oversikt over informantene

4.2.2 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ble gjennomført i tre omganger i perioden juni 2012 til januar i 2013, den første fra juni til august, den andre konsentrert innenfor en uke i oktober, og den siste i januar 2013. Intervjuene med bønder og kommunestyrerepresentantene ble gjennomført fra mai til oktober i 2012. Som vi skal se i kapittel fem, forelå det innsigelser for utbygging på Delijordet fra fylkeskommunale og statlige myndigheter allerede i 2011. Intervjuene ble altså gjennomført mens meklingen mellom de ulike nivåene og fagetatene pågikk. At intervjuene med kommunestyrerepresentantene ble gjennomført før det ble besluttet at innsigelsene ble opprettholdt, ser jeg som en fordel for materialet mitt. Grunnen til det, er at jeg mener det forsterker den lokale dimensjonen i vurderingene som blir presentert for meg. Hadde saken ligget hos overordnede myndigheter, kan det hende at materialet ville vært preget av at avgjørelsen ikke lenger lå på det lokale beslutningsnivået. Det har ligget i kortene at saken har kunnet havne hos den øverste planmyndigheten, men i det nevnte tidsrommet lå dette enda et stykke frem i tid.

Intervjuene ble enten gjennomført hjemme hos eller på arbeidsstedet til informantene. Av dem jeg intervjuet i kraft av stillingen de innehar, ble alle intervjuene gjort på arbeidsstedet deres. For bønder er grensen mellom hjem og arbeidssted mindre klar, da gården er begge deler. To av intervjuene med bøndene ble gjennomført på arbeidssted utenfor gården, mens de resterende ble holdt på gården deres. Intervjuene med kommunestyrerepresentantene ble enten gjennomført i hjemmet deres, eller på jobben deres, avhengig av hvor det passet best for dem. Som nevnt lot jeg informantene ha mye innflytelse over tidspunkt og sted for intervjuet. Bakgrunnen for det var at jeg ønsket at de selv skulle velge et sted de følte seg komfortable, noe jeg har inntrykk av ble innfridd, ettersom settingen og atmosfæren var kjent for informanten. Ukjente hjem og kontorer innvirket ikke nevneverdig på meg heller, selv om jeg riktignok følte kontoromgivelser som en mer nøytral arena enn hjemmene. Intervjuene varte fra en halv time til drøyt en time, og gjennomsnittlig i femti minutter.

I alle intervjuene brukte jeg intervjuguide, båndopptaker, notatbok og kart som verktøy. Gjennom å bruke kart, og mer spesifikt kommuneplanens arealdelkart (vedlegg 2), kontekstualiserte jeg temaet på en bestemt måte, noe jeg har vært bevisst på. Konteksten er mer spesifikt en arealplan-kontekst hvor områder er tillagt farger og skravurer avhengig arealkoder og definisjoner. Kartet var ikke fremme gjennom hele intervjuet, men ble tatt frem der det syntes som et formålstjenlig verktøy for

informantenes beskrivelser. Kartet ble brukt aktivt, spesielt av byråkrater og politikere, noe som kan forklares med at det er disse gruppene som har det nærmeste forholdet til kartet gjennom deres arbeid.

I den innledende fasen av intervjuene avklarte jeg de etiske sidene ved prosjektet, som anonymisering, sitering og bruk av båndopptaker, noe alle samtykket til. Kvale (1997) kaller den innledende fasen for *briefing*, noe som betyr at situasjonen defineres og kontekstualiseres for informanten. Videre sier han at fasen er avgjørende for kontakten som opprettes mellom meg og informant. I denne fasen har jeg derfor vært åpen og stilt lette spørsmål som er å regne som bakgrunnsinformasjon. Spørsmålene jeg stilte var for eksempel hvor lenge kommunestyrerepresentantene har vært aktiv i politikken, eller hvordan bøndene drifter gården. Videre stilte jeg spørsmål som krevde mer refleksjon. Ettersom reflekterte svar er betydningsfulle for å fange opp ulike synspunkter og meninger, har jeg vært bevisst på å ikke stille ledende spørsmål, fordi ledende spørsmål kan begrense informantens refleksjonsrom.

Rekkefølgen på spørsmålene og formingen av nye spørsmål ble bestemt av informantens fortelling og min faglige og teoretiske forforståelse. Med en halvstrukturert tilnærming har jeg hatt mulighet for å være fleksibel og å følge det informantene sier, samtidig som jeg har avgrenset fortellingen innenfor tematiske rammer og fått besvart noen forhåndsformulerte spørsmål. Disse var det viktig å få besvart av alle, da synspunkter og erfaringer rundt dem har lagt grunnlag for å se både tendenser og brytninger i materialet. Intervjuguiden har også tjent som en trygghetsskaper for meg og drevet samtalen fremover der det har vært nødvendig.

Intervjuene har blitt avsluttet med det Kvale (1997) kaller for en *debriefing*. Her har jeg presentert noe av min tolkning av det som er sagt. Oftest har dette blitt bekreftet og vi har avsluttet med det, men det har også vært de som har hatt behov for å supplere med noe mer. Samtalen har naturlig nok fortsatt etter at båndopptakeren er skrudd av, og ved et par tilfeller har informantene kommet på ting de ikke har fortalt tidligere etter at båndopptakeren er avslått. I disse tilfellene har jeg gjort informanten oppmerksom på at jeg noterer ned det han eller hun sa, noe de har samtykket til. På slutten av alle intervjuene har jeg også spurt om tillatelse til å ta kontakt dersom jeg skulle ha behov for å stille flere spørsmål, noe alle har samtykket til.

4.3 Forskningsetikk

Forskningsetikk handler om at jeg som forsker har et etisk ansvar overfor informantene mine. Hvilke situasjoner en stilles overfor i kvalitativ forskning lar seg vanskelig foreskrive, da mellommenneskelige relasjoner ikke går an å detaljplanlegge. Det er likevel definert tre hovedprinsipper som skal tjene som verktøy for å ivareta de etiske forholdene. Disse er informert samtykke, konfidensialitet og redegjørelse for konsekvenser ved å delta i forskningen. Retningslinjene skriver seg fra etiske spørsmål rundt personlig frihet og mellommenneskelig respekt (Thagaard, 2009). Hay (2010) supplerer med å si at etikk også har en mer "egoistisk" dimensjon ved at det også danner grunnlaget for å kunne praktisere forskning i det hele tatt.

Informert samtykke handler om at informantene skal informeres om prosjektet de deltar i, formålet med undersøkelsen og hva materialet de bidrar med skal anvendes til, for så å samtykke til frivillig deltakelse. Konfidensialitet handler om at materialet produseres, behandles og presenteres på en slik måte at informantenes identitet holdes skjult. Dette ivaretas ved å anonymisere stemmene som presenteres. Det tredje og siste prinsippet handler om å reflektere over potensielle negative konsekvenser deltakelse kan medføre, og om å orientere informantene om disse (Ringdal, 2007).

Med de formelle kravene som bakteppe skal jeg nå reflektere litt rundt spørsmål som har sprunget ut fra disse. Jeg kjenner meg igjen i dilemmaet Thagaard (2009) fremsetter om balanse mellom å si for mye og for lite i fasen hvor kontakt opprettes og i introduksjonsfasen til intervjuet. Jeg har tatt sikte på å presentere prosjektet på en så kort og konsis måte som mulig på telefon, i den hensikt å styre informantene inn på temaet for prosjektet, men uten å forme de selvstendige perspektivene deres. Da vi møttes fortalte jeg mer om min faglige bakgrunn, om arbeidet med masteroppgaven min, og hvordan jeg planla å anvende materialet fra intervjuet. Jeg fikk inntrykk av at informantene tolket presentasjonen som oppklarende, og jeg opplevde at den tjente som en introduksjon som staket ut en kurs for intervjuet. Jeg informerte også om at informantene kunne trekke seg i løpet av intervjuet, og at de kunne kontakte meg i ettertid dersom de skulle endre mening vedrørende deres deltakelse. Det er ingen som har signalisert i etterkant at de har endret mening vedrørende deltakelse.

Når det gjelder konfidensialitet har jeg valgt å ivareta dette ved å anonymisere stort sett alle informantene. Det er kun de informantene jeg har fått eksplisitt samtykke fra, hvor jeg bruker navn og stilling. Jeg har valgt å anonymisere alle kommunestyrerepresentanter og bønder jeg har snakket med, fordi dette er miljøer som er små og derfor gjennomsiktede. I tillegg har jeg valgt å ikke identifisere hvilket politisk parti kommunestyrerepresentantene representerer. Det ville identifisert informantene, og jeg vurderer det for å være informasjon som ikke er av større relevans for problemstillingene. Går man inn for det, vil man med stor sannsynlighet klare å identifisere informantene, men jeg har vanskelig for å tro at det som er sagt på noen måte kan skade informantene. Konfidensialitet har også blitt ivaretatt ved at jeg har forpliktet meg overfor informantene til å ikke dele datamaterialet med andre, samt at jeg vil slette opptak og transkripsjoner ved endt arbeid med masteroppgaven.

4.4 Dokumentanalyse

I tillegg til intervjuer, har jeg anvendt dokumentanalyse som metodisk tilnærming. Dokumentanalyse innebærer å studere sekundærkilder som, i motsetning til primærkilder, foreligger før forskningsprosjektet begynner. Dette betyr at dokumentene er skrevet til et annet formål enn det forskeren bruker dem til (Thagaard, 2009). Derfor påpekes det at det er viktig å vurdere dokumentene i forhold til konteksten de er konstruert i (Kjeldstadli, 1997; Thagaard, 2009). Kjeldstadli (ibid.) fremsetter tre spørsmål som dokumenter bør vurderes ut ifra: Hva slags dokument er det, hva står i dokumentet, og hvordan kan dokumentet brukes?

Jeg har benyttet meg av offentlige dokumenter fra ulike politiske og administrative nivåer, henholdsvis kommuneplanen med tilhørende landbruksplan for Vestby kommune, sakspapirer fra kommunestyret, samt en rekke dokumenter fra regionale og statlige myndigheter. Kommuneplanen og landbruksplanen har vært gjenstand for grundig gjennomlesning, og målet har vært å lese dokumentene ut ifra de opprinnelige formålene de skal tjene, nemlig som styringsdokumenter. Dokumentene har vært spesielt sentrale i formingen av min forståelse av de politiske interessene og ambisjonene som ligger til grunn for den kommunale arealplanleggingen. I analysen anvender jeg dokumentene for å belyse hvordan formelle rammer er normsettende og styrende for politiske verdivurderinger. Dokumentene som er utformet på nasjonalt nivå, og da spesielt Mat- og landbruksmeldingen, Meld. St. nr. 9 og juridiske styringsdokumenter, er brukt for å sette studiet inn

en politisk ramme på et høyere geografisk og institusjonelt nivå. Gjeldende IKEA-saken, har innsigelsene fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus også blitt gjennomgått.

4.5 Å forske i kjente og ukjente kontekster

Grovt sett identifiseres det to posisjoner, innenfra og utenfra, som sier noe om forskerens posisjonering i forhold til feltet og det som studeres. Det er ulike meninger om det er mest fordelaktig å inneha en innenfra- eller en utenfra-posisjon. Paulgaard (1997:71) oppsummerer dilemmaet med å si at: "En som kommer innenfra, vil ha problemer med å oppnå analytisk distanse, mens en som kommer utenfra, vil ha problemer med å komme innenfor hva forståelse angår". Det betyr at man som forsker må turnere begge posisjonene samtidig. Begge posisjonene er forutsetninger for å operere i studiekonteksten og for å analysere materialet man har konstruert i denne konteksten med forskerintegritet.

Studieområdet, som også er stedet hvor jeg har vokst opp, er omgivelser jeg karakteriserer som hjemme. "Hjemme" og mitt Vestby, er imidlertid en avgrenset kontekst. Selv om jeg er hjemme i Vestby, betyr det ikke at jeg har en naturlig plass i de ulike kontekstene. Wadel (1991:76) sier at: "Selv innenfor ens egen kulturkrets er det muligheter til å fordype seg i virkeligheter som ikke er helt ens egne". Menneskene jeg studerer var ukjente for meg, og jeg har ulik tilhørighet til de ulike kontekstene. Konteksten som har vært mest kjent, er jordbrukskonteksten og bøndene. Her har jeg hatt fordel av å ha et etternavn som kan knyttes til en gård, og jeg har opplevd at dette har vært grunnlag for en god atmosfære i fasen med opprettelse av kontakt, og videre ved intervjuavtalen. Det Paulgaard (1997) omtaler som analytisk distanse, ble ivaretatt i intervjuene ved at jeg ikke kjente noen av informantene på forhånd, samt at situasjonen var planlagt og hadde et tydelig formål.

4.6 Analyseprosessen

Thagaard (2009) påpeker at analyse pågår gjennom hele undersøkelsen, og at det derfor ikke kan forstås som en isolert fase av forskningsprosessen. Man forsøker kontinuerlig å forstå hvordan materialet kan tolkes. Analyse er følgelig overgripende for hele prosjektet. Basert på tidligere erfaring med å transkribere intervjuer og kjennskap til at det er en tidkrevende og tidvis kjedelig prosess, valgte jeg å transkribere intervjuene fortløpende. For å ivareta stemmene til informantene tilstrebet jeg at transkripsjonene var direkte avskrifter av opptakene. I transkriberingen gjennomgikk

jeg materialet, og forholdt meg samtidig til det med et analytisk blikk ved at jeg gjorde meg opp tanker om hva som var av spesiell betydning i informantenes fortellinger. Således må arbeidet før den systematiske analysen også anses som en del av analysen.

Den mer systematiske delen av analysen startet ikke før jeg hadde gjennomført alle intervjuene. Det anbefales å starte analysearbeid med å sammenfatte meningsinnholdet i datamaterialet (Thagaard, 2003). Derfor startet jeg analysearbeidet med å lese gjennom materialet gjentatte ganger. I denne fasen var jeg ute etter å identifisere hovedtrekkene i materialet, samt andre interessante elementer. Hovedtrekkene virket strukturerende for hvordan materialet ble kategorisert. De første kategoriene jeg arbeidet med, bar overskriftene 'fortid', 'nåtid' og 'fremtid', argumenter 'for' og 'mot' IKEA. Materialet passet godt innenfor kategoriene, men jeg vurderte det dithen at kategoriene ikke var formålstjenlige for presentasjonen og analysen av materialet. Derfor omstrukturerte jeg materialet og kategoriserte det nærmere forbundet med Jones (1993) sine kategorier av verdier og problemstillingene. Slik sett har jeg gjennomført en kategoribasert analyse. Tidskategoriene jeg definerte først har imidlertid vært hensiktsmessige for problemstilling nummer to, som omhandler tidligere og fremtidige landskapsendringer.

Omstruktureringen av datamaterialet illustrerer at arbeidet med masteroppgaven har vært en læringsprosess hvor det til tider har vært nødvendig å ta ett steg tilbake for å kunne rette blikket fremover igjen. Å ta noen skritt tilbake har vært spesielt nødvendig og fruktbart gjennom analyseprosessen, fordi det har vært essensielt for i det hele tatt å kunne bevege meg fremover. Fuglestad (1997) omtaler omstrukturering og omskriving som en essensiell del av skriveprosessen som en kunnskapsutviklende prosess, noe jeg føyer meg til. Selv om jeg til tider har opplevd det som frustrerende å ta flere steg i det som først føles som feil retning, har jeg innsett at dette har vært nødvending for å løfte materialet og teksten.

4.7 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet er begreper som er relevante å si noe om i vurderingen av forskningen og materialets kvalitet, og dermed også oppgavens kvalitet. Troverdighet handler om hvordan forskningen er utført, og at dette er gjort på en tillitvekkende måte (Thagaard, 2003). Gjennom kapittelet formidler jeg dette gjennom å redegjøre for hvorfor jeg har valgt metodene jeg

har, samt gjennom å si noe om hvordan data er produsert i samspill mellom meg og informantene. Som nevnt tidligere i kapittelet, forstår jeg dataene som resultat av en sosial kontekst hvor de involverte aktørene, henholdsvis meg og informantene, påvirker hverandre. Gjennom å være bevisst egne forståelser av de ulike kontekstene og å skille mellom egne tolkninger og informantenes synspunkter, har jeg tatt sikte på å kunne forsvare oppgavens troverdighet. I introduksjonskapittelet forsøkte jeg å vise leseren hvilke forhold som har ledet meg frem til studiet. Det har vært viktig for meg å være bevisst disse forholdene slik at jeg har kunnet være mottakelig for alternative tolkninger.

Bekreftbarhet er knyttet til tolkning av resultater, hvilket innebærer at man redegjør for hvordan man har kommet frem til den forståelsen som prosjektet resulterer i (Thagaard, 2003). Dette har betydd at jeg har forholdt meg kritisk til egne tolkninger ved at jeg er bevisst alternative tolkninger og perspektiver, og at prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning. Det teoretiske rammeverket og mitt faglige ståsted er faktorer som påvirker hvordan jeg har kommet frem til de resultatene som jeg har. Samtidig har jeg sett funnene og mine tolkninger av disse i sammenheng med tidligere forskning, både forskningen jeg la frem i introduksjonskapittelet, og annen relevant forskning jeg har fått kjennskap til. På den måten håper jeg å ha forsterket forskningens bekreftbarhet og samtidig unngått de verste trådene en uerfaren forsker kan snuble i.

Overførbarhet er spørsmålet om hvorvidt mine funn og tolkninger også kan ha gyldighet i andre sammenhenger, og poenget med overførbarhet er at et prosjekt kan anvendes i andre situasjoner (Thagaard, 2003). Alvesson og Sköldberg (2008:52) setter spørsmålsteget ved overførbarheten ved kvalitativ forskning: "Kan man generalisera utöver den empiriska basen?". Målet med dette studiet har ikke vært å fremstille et statistisk generalisert bilde, men jeg ønsker at kunnskapen jeg har fremskaffet kan være et bidrag til en større kontekst som omhandler jordvern og verdivurderinger. Overførbarhet handler om kontekst og faktorer som utgjør en kontekst, så da er spørsmålet: Hvilke kontekstualiserende faktorer gjør min forskning overførbar? Landskap formes av dynamikken mellom en rekke formelle og uformelle aspekter, og det er de formelt forankrede aspektene som gjør oppgaven gyldig i andre sammenhenger. Oppgavens overførbarhet kan med andre ord ses på et overordnet strukturelt nivå som legger føringer og regulerer virket til de ulike informantkategoriene. For Vestby kommune gjelder de samme formelle føringene for planarbeid, som ellers i Norge. For Vestbys bønder gjelder de samme formelle rammevilkårene, som for bønder i landet for øvrig.

4.8 Tilbakeblikk på utfordringer

Det er betimelig å ta et tilbakeblikk på forskningsprosessen, og når jeg gjør dette, bruker jeg feltdagboken som hjelpemiddel. Innholdet i boken er mangfoldig, og rommer betraktninger, ideer, spørsmål og åpenbaringer, samt refleksjoner og erfaringer relatert til intervjuene jeg har hatt. Formålet med feltdagboken og notatene var å ta lærdom av erfaringene jeg gjorde. Erfaringene, positive såvel som negative, anser jeg for å være en viktig del av læringsprosessen som arbeidet med masteroppgaven har vært.

Jeg nevnte tidligere at rekrutteringen av informanter ikke var helt smertefri. Selv om alle var imøtekommende og hyggelig på telefon, var det også de som utviste skepsis. Et par av bøndene stilte spørsmål ved hva deltakelse kunne ha å si for deres virke og planer med gården, og tre av bøndene med eiendom innenfor det definerte pressområdet ønsket ikke å la seg intervju. En begrunnelse som ble gitt, var at det opplevdes som en belastning at det ble rettet mye oppmerksomhet mot eiendommen, og dermed mot bonden personlig. Avslaget kan også ses i sammenheng med at jeg ringte dagen etter at NRK hadde vist et program i serien 'Status Norge', hvor nedbygging av jordbruksareal var tema, og IKEA-saken i Vestby ble trukket frem som et eksempel.²⁹ Avslaget sier noe om at temaet jeg studerer for noen oppleves som kontroversielt og vanskelig å snakke om. Spørsmålet er hvordan rekrutteringsproblemene har påvirket datamaterialet mitt? Svaret på det er at uforutsigbarhet i rekrutteringsfasen tilfører en dimensjon av tilfeldighet til informantutvalget. Samtidig vil jeg argumentere med at kriteriene for utvalg av informanter gjelder for alle bøndene jeg har intervjuet, og derfor vil erfaringene og synspunktene til de andre bøndene ha en viss overføringsverdi.

Et typisk spørsmål som oppstår i en intervjuundersøkelse, er spørsmålet om man har et tilstrekkelig antall informanter. Thagaard (2009) sier at spørsmålet må vurderes med henblikk på det hun kaller for et *metningspunkt*. Metningspunktet er nådd når man opplever at informantenes synspunkter ikke tilfører en utvidet forståelse av det som undersøkes. Det lar seg vanskelig gjøre å være helt sikker på at nye informanter ikke ville tilført ytterligere synspunkter og betraktninger. Jeg har valgt å avslutte når jeg var forbi punktet hvor jeg tydelig kunne se likhetstrekk og gjentakelse såvel som brytningspunkter innenfor de ulike informantkategoriene. Jeg har intervjuet syv bønder med

²⁹ 'Status Norge' er en dokumentarserie fra NRK om aktuelle temaer i det norske samfunnet. Dokumentarene ble sendt høsten 2012 (NRK, 2012).

eiendom i nærheten av tettstedet Vestby og E6, noe jeg mener er et solid grunnlag for å belyse denne aktørgruppen. Når det gjelder kommunestyret, hvor jeg intervjuet fem av 35 representanter, vil jeg understreke at utvalget fra denne kategorien var relativt lite. Jeg vil likevel forsvare utvalget, fordi synspunktene som ble presentert for meg ble bekreftet av andre informanter, og fordi synspunktene i stor grad samsvarer med politiske målsettinger som er forankret i kommuneplanen. I tillegg vil jeg mene at synspunktene som kom frem, samt analysen av disse, gjør at resultatene får overførbarhet ut over de undersøkte informantene nettopp på grunn av forventningene som følger av det teoretiske rammeverket.

Gruppene jeg studerer er relativt små og dermed gjennomsiktede. Derfor har jeg valgt å anonymisere alle bøndene og politikerne. I tillegg har jeg valgt å ikke gi informasjon som kan knytte noen av bøndene til spesifikke gårdseiendommer, ettersom identifisering av eiendom er synonymt med identifisering av person. Likevel har jeg gjentatte ganger tenkt at informantene mine er mulige å identifisere, spesielt av personer med kunnskap om Vestby. Min egen vurdering sier at synspunktene jeg fremstiller ikke kan skade informantene på noen måte. For å få en bekreftelse på vurderingen har jeg gjennomført sitatsjekk. Jeg sendte en oversikt over utsagnene jeg ønsket å bruke i masteroppgaven på e-post til opphavsmennene- og kvinnene, for deretter å få bekreftelse om at utsagnene representerte deres synspunkter. Samtlige informanter godkjente sitatene.

5 "Den nye tid": Tertiærnæring møter primærnæring

Vestby mølle har i mange år vært kommunens næringssymbol og landemerke. Landbruket har i alle år stått sterkt i Vestby. I dag fremstår kommunen som en næringsvennlig kommune ... "den nye tid" er for alvor kommet til Vestby (Vestby kommune, 2011a).

Dette sitatet er hentet fra hjemmesiden til Vestby kommune under temaet 'næringsliv og arbeid'. Uttrykket "den nye tid" henspiller på kommunenes næringsutvikling til nå, ønsker om videre næringsutvikling, samt kommunens lokalisingsfordel og potensiale for fremtidig næringsutvikling som muliggjøres av tilgang til infrastruktur, henholdsvis Europavei 6 (E6) og jernbane.

Sitatet setter agendaen for dette kapitlet, da det sier mye om Vestby i fortid, nåtid og fremtid. Kapitlet er strukturert i tre deler: Først presenterer jeg studieområdet mitt, som er tettstedet Vestby. Her gir jeg også en presentasjon av jordbruket i kommunen og utvikling av tertiærnæring. Deretter rettes fokuset mot politiske målsettinger knyttet til primær- og tertiærnæring. Til sist rettes søkelyset mot IKEA-saken, hvor jeg gir en kort gjennomgang av saken, noe som også inkluderer en oversikt over det politiske og forvaltningsmessige rammeverket for saken.

Materialet som presenteres i dette kapitlet er basert på materiale fra intervjuer med byråkrater på kommunalt og fylkeskommunalt nivå, representant for Vestby næringsseksjon, samt offentlige dokumenter som kommuneplan og sakspapirer knyttet til IKEA-saken.

5.1 Presentasjon av studieområdet

Figur 4: Akershus (Kilde: Akershus fylkeskommune 2012)

Figur 5: Vestby (Kilde: Kartportalen Vestby kommune 2012)

Vestby kommune er den sydligste av kommunene i Follo-regionen, og er lokalisert lengst sør i Akershus fylke, ca. 40 kilometer sør for Oslo (fig. 4 og 5). Per 01.01.2012 var innbyggertallet i kommunen 15 143 (SSB, 2012a). Befolkningstallet er stigende, noe som kan ses i sammenheng med befolkningsvekst nasjonalt og regionalt.³⁰ Akershus og Oslo er fylkene i landet som har størst befolkningsvekst, og fremskrivninger fra Statistisk sentralbyrå (2012b) tyder på at trenden vil fortsette. For Vestby sier fremskrivningene at man kan forvente opp mot 10 000 flere innbyggere i 2040 (SSB, 2012c).

Vestby består av fem tettsteder; Vestby, Garder, Hvitsten, Hølen og Son.³¹ Tettstedene har hver sine karakteristiske preg, som i fysisk forstand skriver seg fra lokalisering i vest ved Oslofjorden, eller østover lenger inn i landet. Kommunens totale areal er 133 km² (Vestby kommune, 2013a). Historisk sett har Vestby vært en skog- og jordbrukskommune, noe som også preger landskapet, da

30 I perioden 2000 til 2010 var det en gjennomsnittlig befolkningsvekst på ca 2% per år i Vestby (Vestby kommune, 2012).

31 Son ble en del av Vestby etter kommunesammenslåing i 1974. Son, Hølen og Hvitsten er gamle ladesteder ved Oslofjorden. Tettstedene var viktige ladesteder da trelasteksporten skjøt fart på 1600-tallet, og stedene er underlagt et sterkt vern både regionalt og nasjonalt (Akershus fylkeskommune, 2008).

omtrent 85% av det totale arealet er definert som jord- og skogbruksareal (Vestby kommune, 2006). De siste to-tre tiårene har det vært en tiltakende satsing på tertiærnæring, noe jeg kommer tilbake til.

I denne oppgaven ligger fokuset på tettstedet Vestby, også kjent som Vestby nord (fig. 6). Tettstedet er kommunens administrative sentrum, og det er i dette området at jordbruksareal er under størst utbyggingspress på grunn av nærheten mellom jordbruk, tettstedet og infrastruktur, noe som vises i figur nummer seks som viser at tettstedet delvis er omsluttet av jordbruksareal (gul farge). Historien om tettstedet skriver seg tilbake til da jernbanen ble bygd i 1879. Jernbanen var grunnlaget for at det vokste frem en stasjonsby hvor det ble etablert mølle, bank, kjøpmannsgård, skole, sag og høvleri (Vestby kommune, 2008). I dag er Vestby det eneste tettstedet mellom Oslo og Svinesund i Sverige med direkte tilknytning til E6 og jernbane.³² Firefelts E6 sto ferdig i 1998, og representerer en av de større menneskepåvirkede landskapsendringene som har skjedd i kommunen i løpet av de siste to tiårene. I tillegg finnes tre flyplasser innenfor en tidsrekkevidde på én og én halv time.³³ Kommunens tilknytning til infrastruktur, som regnes for å være blant hovedferdselsårene i regionen, er fakta som ikke må undervurderes i forståelsen av hvorfor Vestby er et attraktivt sted å etablere næring, fordi infrastruktur er en viktig forutsetning for næringsetablering og -utvikling.³⁴

I kommuneplanen for Vestby (2007) er det området syd for Vestby sentrum, samt i aksene mellom det sydlige og det nordlige sentraene som presenteres for å være områdene under størst utbyggingspress (markert med firkant i fig. 6). Som nevnt i kapittel én, er ikke Vestby kommunen hvor det er omdisponert mest jordbruksareal til andre bruksområder. Siden 2005 har kommunene årlig rapportert inn hvor mange dekar jordbruksareal som blir omdisponert til andre formål enn jordbruk, og tallene i tabell nummer to viser at det er blitt omdisponert relativt lite dyrka mark i Vestby de siste årene. Til sammenlikning, ble det omdisponert hele 1 865 dekar i Trondheim kommune i den samme tidsperioden (Statens landbruksforvaltning, 2012c).

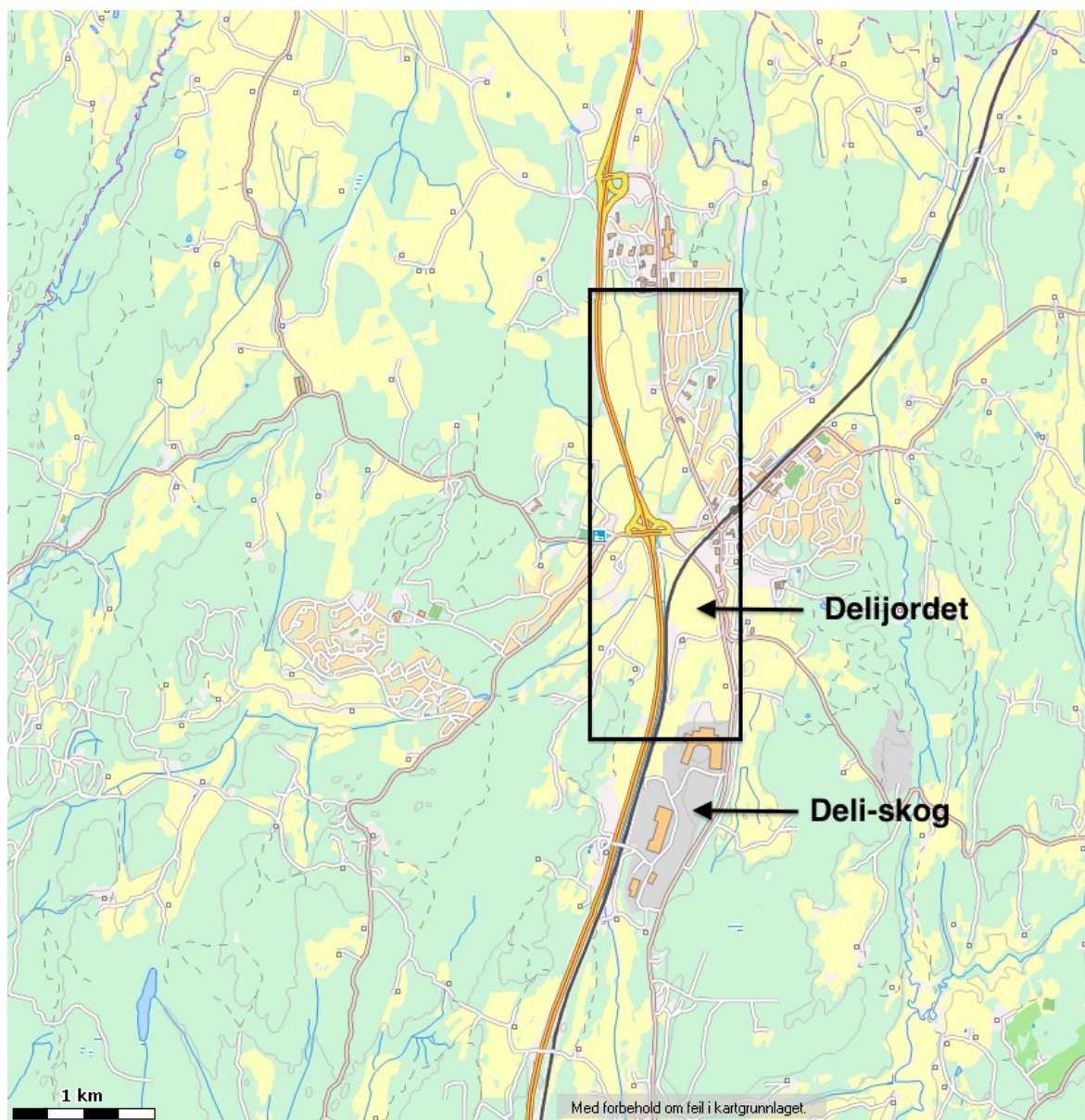
32 Svinesund ligger i Strömstad kommune i Sverige. Det er totalt tre av- og påkjøringer til og fra E6 i Vestby, to ved Vestby Nord, og en ved Vestby Sør. Vestby kommune har to togstasjoner på Østfoldbanen; Vestby stasjon i Vestby sentrum og Sonsveien stasjon lenger sør.

33 Flyplassene er: Rygge i Østfold, Torp i Vestfold og Gardermoen i Akershus.

34 Begrepet 'urban sprawl' brukes ofte om utbygging som er generert av infrastruktur. Begrepet brukes også om ikke-planlagt urbanisering (Qviström, 2012).

År	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Sum
Dekar	6	1	13	51	13	0	1	85

Tabell 2: Antall dekar omdisponert til andre formål enn jordbruk årlig i Vestby (Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2012c)

Figur 6 : Vestby nord med pressområde, Delijordet og næringsfeltet Deli-skog (Kilde: Kartportalen Vestby kommune 2013)

5.2 Primær- og tertiærnæring i Vestby

For å gi et bilde av primær- og tertiærnæringenes posisjon i Vestby, vil jeg legge frem tallbasert informasjon om næringene. Først gis et innblikk i primærnæringen med fokus på jordbruk, dernest tertiærnæringen.³⁵

Av det totale arealet i Vestby er omtrent 30% jordbruksareal og 54% produktiv skog (Vestby kommune, 2006). Jordsmonn og klima gjør at jordbruksarealene i Vestby regnes for å være høyproduktive i likhet med fylket for øvrig. Korndyrkning er den dominerende planteproduksjonen, og Tormod Solem ved Landbrukskontoret i Follo informerte meg om at avlingsstatistikk fra Statens landbruksforvaltning for 2009 viste at kornavlingene i Vestby var det høyeste for alle kommuner i Norge (personlig kommunikasjon, 12.12.2012).³⁶ Omtrent alt av jordbruksarealet i kommunen er godt egnet til korndyrkning, noe som gjør at jordbruksområdene i kommunen vurderes for å være av nasjonal verdi (Fylkesmannen i Oslo og Akershus, 2005).

Rasjonalisering og endringer i driftsmetoder i jordbruket har ført til nedgang i antall driftsenheter i Vestby, som i landet for øvrig. Antall søkere av produksjonstilskudd i Vestby, viser at antallet driftsenheter er redusert fra 239 i 1969 til 96 i 2011 (Landbrukskontoret i Follo, 2012). I løpet av de senere årene, fra 2004 til 2011, har antall sysselsatte i primærnæringene i kommunen gått ned fra 152 til 120 (Akershus Fylkeskommune, 2012). Sammenlignet med Follo for øvrig har Vestby høyere andel sysselsatte i primærnæringene, hvor andelene i 2004 var henholdsvis 1,8% i Follo og 3,4% i Vestby (Vestby kommune, 2007). Nedgang i antall driftsenheter betyr imidlertid ikke nedgang i jordbruksarealer i drift, noe som betyr at det er færre bønder som driver større arealer ved at de leier jord av andre grunneiere.

Informasjonen jeg har lagt frem til nå forteller om jordbrukets status i Vestby kommune sammenlignet med regionen og landet for øvrig. Tallene indikerer at jordbruket som næring er relativt marginal tatt i betraktning hvor mange det sysselsetter. Når det gjelder jordbruket sin plass som landskap, kan det imidlertid sies å ha en sentral rolle, da det utgjør 30% av det totale arealet i kommunen. De lave sysselsettingstallene står således i kontrast til dominerende arealbruk.

35 Primærnæringene i Vestby omfatter jordbruk, skogbruk og fiske. Jord- og skogbruket dominerer (Vestby kommune, 2006).

36 Avlingsstatistikken per 2009 for Vestby var 480kg per dekar. For fylket for øvrig var tallet 408 kg per dekar, og til sammenlikning var tallet 460 kg per dekar i Hedmark (Tormod Solen, personlig kommunikasjon, 12.12.2012)

Som nevnt har det de siste tiårene vært en tiltakende satsing på tertiærnæring i kommunen. 82% av arbeidsplassene i kommunen finnes i denne næringskategorien. Satsingen har ført til at det i dag er flere næringsområder med tertiærnæring; Verpet, Deli-skog og næringspark øst som ligger i nærheten av Vestby sentrum og E6, samt næringsfeltet Sletta i Son. Tertiærnæringen i Vestby domineres av arealkrevende lager og logistikkbasert næring, selv om varehandel har vært sterkt økende de siste fem årene. Varehandelen er konsentrert i tre kjøpesenter, hvorav det siste åpnet i mars 2013. I 1990 anskaffet kommunen 2 500 dekar skogbruksareal sør for tettstedet Vestby, i dag kjent som Deli-skog (fig. 6). Arealene er regulert til tertiærnæringsvirksomhet, og lederen for Vestby næringssselskap, Jan Oscar Svae, informerte om at området er årsaken til at Vestby er anerkjent av de øvrige kommunene i hovedstadsregionen for å være regionens hovedsted for lager og logistikk. Dette bekreftes av Einar Midtsund fra avdelingen for regionalt samarbeid i Akershus fylkeskommune. Næringsområdet er en sentral vekstfaktor for kommunen, og fører til raskere vekst enn det som forventes i forhold til kommunens størrelse. Av kommunens næringsstomter er det fortsatt en usolgt tomtreserve på 500 dekar (Vestby kommune, 2012).

5.3 Politiske målsettinger for primær- og tertiærnæring

Kommuneplanen er kommunens viktigste plandokument, og gjennom denne avklares og fremstilles kommunens fokus og retning for planlegging. I kommuneplanen samordnes den fysiske, økonomiske, sosiale, estetiske og kulturelle utviklingen for kommunen (Miljøverndepartementet, 2012). Kommuneplanen inneholder en samfunnsdel og en arealdel, og disse skal legges til grunn for planlegging, forvaltning og utbygging i kommunen (jmf. PBL, §11-3 og §11-6). I tillegg skal kommuneplanen ivareta regionale og nasjonale interesser og mål (jmf. PBL, §11-1). De politiske målsettingene for jordbruket i Vestby, er avklart i egen landbruksplan som inngår i kommuneplanen. I det følgende vil jeg gi en avgrenset presentasjon av de politiske målene for Vestby kommune. Fokuset er avgrenset til jordbruk, tertiærnæring og tettstedsutvikling. Avgrensningen er gjort på bakgrunn av fokuset for studiet.

Det overordnede målet for landbruket i Vestby er:

Landbruket i Vestby utvikles videre som en bærekraftig og allsidig næring, basert på de naturgitte ressursene, som sikrer og utvikler arbeidsplasser, ivaretar kulturlandskap og gir befolkningen gode rekreasjonsmuligheter og friluftsopplevelser (Vestby kommune, 2006:4).

Når det gjelder den nasjonale målsettingen om å halvere omdisponeringen av jordbruksareal, understrekes det at kommunen støtter målsettingen fullt ut. Det er et uttalt mål om at vern av jord mot nedbygging og omdisponering skal være høyt prioritert. Virkemidler for å oppnå dette er tett samarbeid mellom kommunens ulike etater om arealplaner, samt samarbeid mellom Follo-kommunene om arealplaner og landbruksforvaltning. Vernet gjelder særlig de sammenhengende jordbruksområdene, den jorda som har høyest verdi for dyrking og der faren for jorderosjon er minst (Vestby kommune, 2006).

Samtidig påpekes det at det oppstår store utfordringer med å opprettholde jordvern på grunn av sterk befolkningsvekst og utbyggingspress. For å imøtekomme problematikken, er det utformet en rekke kriterier som gjelder for behandling av omdisponeringssaker. Retningslinjene sier at ny bebyggelse primært skal lokaliseres innenfor eksisterende byggeområde, at eventuell omdisponering i størst mulig grad skal legges til de minst produktive områdene og ikke forringe potensialet for fremtidig jordbrukproduksjon, og at det skal tas hensyn til om det foreligger samfunnsinteresser som tilsier omdisponering (Vestby kommune, 2006). Følgelig finnes det politiske kriterier og dermed et politisk rom for verdivurdering av jordbruksareal.

I kommuneplanen heter det at næringsutvikling er et viktig premiss for utvikling av Vestby sentrum, derfor presenteres tettsteds- og næringsutvikling under ett. Først vil jeg legge frem den overordnede visjonen for Vestby kommune, fordi visjonen sier noe om kommunens hovedfokus:

Vestby skal være en kommune med gode bo- og oppvekstmiljøer i nært samspill med natur og naturopplevelser. Kommunen skal legge til rette for variert næringsliv basert på bærekraftige prinsipper" (Vestby kommune, 2007:3).

Næringsliv har en sentral plass i visjonen, og gjennom kommuneplanen fremsettes det flere argumenter for hva næringsutvikling kan bidra med. Flere arbeidsplasser, et livskraftig sentrum og bedre servicetilbud er blant argumentene.

For Vestby sentrum er hovedmålet: " ... sentrum skal utvikles til et livskraftig kommunesenter med forretninger, tjenesteyting og kulturtilbud" (Vestby kommune, 2007:6). Målet begrunnes med at det i et moderne samfunn er betydelige velferdsgoder knyttet til å ha enkel og rask tilgang på handelsvarer, tjenesteyting og opplevelsestilbud. Kommunens beliggenhet, eksisterende infrastruktur og befolkningsgrunnlag er faktorer som gjør det mulig å trekke kapital til sentrum som kan realisere en slik utvikling (ibid.).

Under temaet 'næringsutvikling', lyder målet: "Vestby kommune skal fremstå som en offensiv næringskommune. Målet er bedret servicegrad lokalt og en vesentlig bedre balanse mellom antallet arbeidsplasser og innbyggere med variasjon av type arbeidsplasser" (Vestby kommune, 2007:12). Tallet som ligger til grunn for målet om bedre balanse mellom arbeidsplasser og innbyggere, er tallet for 2004. Da hadde Vestby en dekningsgrad på 64%.³⁷ Til sammenligning med regionen for øvrig, var tallet for Follo 69% og 80% for Akershus. Egendeckningstallet for Vestby har imidlertid steget siden 2004, og status i 2011 var 78% dekningsgrad (Akershus Fylkeskommune, 2013), noe som markerer at det er vekst og utvikling i næringslivet i kommunen.

³⁷ Med dekningsgrad menes antall bosatte med arbeidssted innad i kommunen i % av antall sysselsatte (Vestby kommune, 2007).

5.4 Delijordet nå: Jordbrukslandskap og kulturlandskap

Figur 7: Delijordet, Deli gård og Deli-skog (Kilde: Vestby kommune 2010).

Delijordet er et 140 dekar stort jordbruksområde lokalisert sør for og tilstøtende Vestby sentrum (utpekt i fig. 6). Figur nummer sju viser Delijordet sett fra nord, og bildet viser at jordet er omsluttet av Deli gård og næringsfeltet Deli-skog i sør, jernbanen og firefelts E6 i vest. På østsiden ligger den gamle tofelts E6; Gamle Mosseveien (ikke med i bildet). Delijordet eies av tre grunneiere som forpakter bort jordet til tre ulike bønder som dyrker korn på arealene. I kart over dyrkningsforhold kategoriseres produksjonspotensialet på Delijordet som 'svært godt egnet' og 'godt egnet' (Vestby kommune, 2013b).

Etter registrering og verdivurdering av kulturlandskap i Follo, har Akershus fylkeskommune utarbeidet rapporten 'Kulturlandskap i Follo – registrering og verdivurdering' (2008).³⁸ Bakgrunnen for arbeidet var at Follo de siste tiårene har gjennomgått store forandringer og at kulturlandskapsverdier er under press i forbindelse med utbygging av veier, nærings- og boligområder. I rapporten utpekes blant annet Vestby kirke og omkringliggende områder, inkludert

³⁸ Verdivurderingen av kulturlandskap tok utgangspunkt i ni kriterier; tidsdybde, mangfold, helhet, autentisitet, representativitet, sammenheng, sjeldenhet, spesielle hendelser/historiske personer, og kontinuitet. Samlet skulle disse bidra til å si noe om landskapets verdi som historieforteller (Akershus fylkeskommune, 2008).

Delijordet, for å være 'kulturlandskap med regional og/eller nasjonal verdi':

Kulturlandskapet i området kjennetegnes av et spennende forhold mellom de mange forhistoriske gravhaugene og middelalderkirkestedet ... flere generasjoner veger krysser området. Den Fredrikshaldske kongevegen krysser jordbrukslandskapet. Den nye, firefelts motorveien (E6) med toplankryss representerer et stort inngrep i landskapet (Akershus fylkeskommune, 2008:88).

Kartleggingen var ment som et faglig innspill til kommuneplanleggingen, og det er frivillig for kommunene å bruke rapporten som grunnlagsmateriale i arealplanleggingen (Akershus fylkeskommune, 2008). Vern av kulturlandskap gjelder først formelt på kommunalt nivå dersom det blir inkludert i kommuneplanen. Grønn skråstilt skravur i arealdelen av kommuneplanen (vedlegg 2) viser områdene som ble tatt med i kategorien 'LNF med særskilte kulturlandskapsinteresser'. Kategorien inkluderer nært alle områdene som ble foreslått av fylkeskommunen. Delijordet ble imidlertid ikke inkludert i arealdelkartet i kommuneplanen, til tross for at det ble anbefalt av fylkeskommunen.

Når det gjelder tomteverdien av Delijordet ved salg til tertiærnæring, opplyste lederen for Vestby næringssselskap, Jan Oscar Svae, at arealene i Vestby sentrum og tilstøtende områder har en svært høy kvadratmeterpris. Eksempelet han ga, var arealet hvor byggvarekjeden Bauhaus etablerte seg i 2011, som er et område på 55 dekar. Området, som tidligere ble brukt til kornproduksjon, ble solgt for 45 millioner, og omdisponert til tertiærnæringsområde. Hvor mange millioner Delijordet er verdt ved salg, er imidlertid ukjent, men ut fra verdien av tomten til Bauhaus, er det nærliggende å tro at det er langt over 50 millioner.

5.4.1 Planene for Delijordet: IKEA-landskap?

I 2006 vedtok kommunestyret i Vestby at det skulle utarbeides en kommunedelplan for Vestby nord. Delijordet er inkludert i denne planen. Et eiendomsutviklingsfirma i Bergen - OPUS, ønsket å bygge ut boliger og næring på Delijordet.³⁹ Rådmannens vurdering var at forslagene var interessante, men ikke gjennomførbare i nær fremtid. Årsaken til det var at forslagene innebar en utvidelse av Vestby sentrum og ville medføre nedbygging av jordbruksareal og kulturlandskap (Vestby kommune, 2010a). I en senere vurdering anbefaler rådmannen at sentrumsutvikling skal konsentreres innenfor det eksisterende tettstedet, som har et fortettingspotensiale på 280 000m².

³⁹ Selskapet er lokalisert i Bergen, men en av eierne av firmaet, Gunvald Andersen, er bosatt i Vestby kommune (intervju med Jan Oscar Svae, Vestby næringssselskap).

Kommunestyret besluttet likevel at den nordlige delen av Delijordet skulle være med i planen, og området blir dermed foreslått konsekvensutredet til sentrumsformål i planen for Vestby nord (Vestby kommune 2010b)

I løpet av arbeidet med kommunedelplanen, ble det inngått en opsjonsavtale mellom grunneierne av Delijordet og eiendomsutviklingsfirmaet OPUS om kjøp av en 135 dekar stor tomt. En opsjonsavtale er en avtale som er betinget fastsatte vilkår (Store norske leksikon, 2009). Kjøpsavtalen om Delijordet er betinget at det blir gitt tillatelse til oppføring av et IKEA-varehus. IKEA inngår imidlertid ikke som en konkret interesse for Delijordet i kommunedelplanen, og tas ikke med i ettersynet av planene for Vestby nord i denne omgangen.

Etter offentlig ettersyn av planen for Vestby nord, nedla Fylkeskommunen, Fylkesmannens miljøvernavdeling og Fylkesmannens landbruksavdeling, samt Statens vegvesen innsigelse mot utbygging og utvidelse av sentrum på Delijordet (Vestby kommune, 2011b). Kort oppsummert, ble innsigelsene begrunnet med hensyn til kulturvern, kulturminner, kulturlandskap, jordvern og trafikale forhold. Innsigelsene førte til mekling, som videre førte til at innsigelsene ble opprettholdt. Som fremlagt i avsnitt 2.4, er det Fylkesmannen som har myndighet for å fremme innsigelser for jordvern, og Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2011) begrunner sin innsigelse med:

Forslaget til kommunedelplan for Vestby nord ... berører nasjonalt verdifullt kulturlandskap og lettbrukt fulldyrket jord som vurderes å være av nasjonal eller regional verdi for matproduksjon ... hensynet til jordressurser og kulturlandskap er et viktig hensyn i plan- og bygningsloven, jf §3, og til et nasjonalt mål om 'halvere omdisponeringstakten for verdifulle jordressurser' ...".

Opsjonsavtalen om salg av Delijordet til bruk av etablering av nytt IKEA-varehus, ble som nevnt inngått i 2010. IKEA trer inn som en interessent for Delijordet i sakspapirene til kommunen først i 2011:

Ny situasjon for Delijordet: IKEA har inngått en betinget kjøpsavtale for arealet ... En IKEA etablering vil være positivt for kommunens næringsutvikling med ca. 300 nye arbeidsplasser og bidrar til å stimulere sentrumsfortettingen ... Fordelene med IKEA må vurderes opp mot vernehensyn, men samlet sett mener rådmannen at de positive konsekvensene langt overgår de negative (Vestby kommune, 2011b).

Det konkluderes med at arbeidet med kommunedelplanen for Vestby nord videreføres, til tross for innsigelser. IKEA ble deretter inkludert som en konkret interessent for Delijordet i

kommunedelplanen for Vestby nord, og planen ble igjen gjenstand for ettersyn. Før høringsuttalelsene var ferdigstilt, kunngjorde IKEA på et informasjonsmøte i Vestby at Vestby er det eneste stedet i Follo som er aktuelt for å etablere et nytt varehus i regionen. Begrunnelsen for det er at vei og jernbane krysser hverandre i Vestby. I tillegg vil et varehus lokalisert i Vestby, ifølge IKEA, gi en avlastende effekt på varehuset på Furuset i Oslo (Vestby Nytt, 2012).

Resultatet av høringen ble at samtlige nevnte myndigheter nedla innsigelser på nytt. Innsigelsen fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2013) begrunnes med at planene strider med nasjonal klima- og jordvernpolitikk:

Fylkesmannen fremmer innsigelse til IKEA-varehus på Delijordet. Forslaget er ikke forenlig med nasjonal politikk ... Planforslaget tilfredsstillende ikke vilkårene i nasjonal politikk for å vurdere utbygging foran jordvern hensyn. Fylkesmannens innsigelse til utbygging på dyrka mark av svært god kvalitet for matkorndyrking opprettholdes.

Opprettholdelse av innsigelser fører til at IKEA-saken vil avgjøres hos øverste planmyndighet, Miljøverndepartementet. Status ved innlevering av denne masteroppgaven, 10.05.2013, er at IKEA-saken enda ikke er avgjort. I løpet av prosessen med planer, høringer og innsigelser, har IKEA redusert kravet om areal på Delijordet fra 135 dekar til 69 dekar. I tillegg har et forslag om å flytte matjorden fra Delijordet til et annet sted blitt fremmet. Rådmann Knut Haugestad fortalte at IKEA har sagt seg villig til å dekke de eventuelle kostnadene for dette. Når det gjelder uttalelse fra landbruks- og matdepartementet, uttalte statsråd Trygve Slagsvold Vedum 9. mars 2013 til Aftenposten: "Vi må tørre å tenke lenger enn på kortsiktig gevinst. Jeg er sterkt i mot at dette jordbruksarealet skal forsvinne" (Rapp, 3013). Følgelig har vi allerede fått innblikk i deler av landbruks- og matdepartementets uttalelse om omdisponering av Delijordet.

Tettstedet Vestby, utviklingen der, samt politiske målsettinger for utvikling av primærnærings, og tertiærnærings, er nå presentert. I det følgende kapittelet rettes blikket mot materialet fra intervjuene med bønder og kommunestyrerepresentanter. Der vil vi få et dypere innblikk i ulike perspektiver på verdiene i det tettstedsnære jordbrukslandskapet samt ulike erfaringer og betraktninger om endringer i landskapet rundt tettstedet generelt og i jordbrukslandskapet og på Delijordet spesielt.

6 Verdivurderinger og landskapsendringer i Vestby

I dette kapitlet presenterer jeg sentrale deler av datamaterialet etter intervjuene med bønder og kommunestyrerepresentanter. For å gjengi et mest mulig nyansert bilde som speiler datamaterialet mitt, sikter jeg på å belyse de lange, såvel som de kortere linjene i materialet. Presentasjonen er strukturert i to deler: I den første delen legger jeg frem deler av materialet som er særlig relevant for å belyse den første problemstillingen, som handler om hvilke verdier bønder og politikere vektlegger i jordbrukslandskapet. Empirien koples her opp mot Jones (1993, 2008) sine kategorier av verdier, og kategoriene leder opp mot drøftelsen av materialet i neste kapittel. Som vist i avsnitt 3.4 inneholder kategorien av økonomiske verdier tre underkategorier; selvbergingsverdi, markedsverdi og langsiktig økologisk verdi. Fra nå av vil jeg bruke betegnelsen 'økonomisk verdi' om alle økonomiske verdier som samsvarer med denne kategorien. Betegnelsen favner bredt, men på grunn av en komplisert landbruksøkonomi som gjør at det er problematisk å snakke om markedsverdi av landbrukseiendom og -varer, velger jeg å bruke en mer overgripende kategori. Selvbergingsverdi inngår imidlertid ikke, da verdien ikke er representert i materialet mitt. I den andre delen presenteres materialet som er relevant for den andre problemstillingen om hvordan aktørene vurderer landskapsendringer. Samtidig er materialet i sin helhet av relevans for den tredje problemstillingen om hvordan det argumenteres for vern og endringer av jordbrukslandskapet. Materialet er strukturert etter informantkategoriene; bønder og politikere, da det er formålstjenlig for å se likheter og ulikheter innad i, samt mellom kategoriene.

6.1 Verdivurderinger

Under dette temaet vil jeg få frem hvilke verdier de ulike aktørene tilskriver jordbrukslandskapet, og hvordan verdiene veies i forhold til hverandre. Gjennom intervjuene stilte jeg spørsmål hvor verdivurderinger både kom eksplisitt og implisitt til uttrykk i spørsmålsformuleringen. Først presenterer jeg materialet fra bøndene, dernest politikerne.

6.2 Bøndernes verdivurdering av jordbrukslandskapet

Jeg identifiserer fem kategorier av verdier i bøndernes verdivurdering av jordbrukslandskapet; økonomisk verdi, historisk verdi, rekreasjonsverdi, identitetsverdi og langsiktig økologisk verdi, herunder også verdi for matsikkerhet. For ordens skyld er materialet grovt kategorisert etter Jones

(1993) sine tre overordnede kategorier; økonomisk verdi, immaterielle verdier og sikkerhetsverdier. I datamaterialet som gjelder for denne informantkategorien er det mye gjentakelse mellom informantene. Derfor kan uttalelsene og fokuset jeg presenterer her til en viss grad anses for å gi et generelt bilde av denne informantkategorien.

6.2.1 " ... en dyr hobby ... "

Alle gårdseiendommene har jord- og skogbruksareal i drift, noe som indikerer potensiell inntekt fra råvareproduksjon. Et tilbakeblikk på tabell nummer én viser at to av bøndene er heltidsbønder, fire er deltidsbønder med annen jobb i tillegg, og én leier bort jorda til en annen bonde. I det følgende vil jeg ta en nærmere kikk på hvilke verdivurderinger som påvirker valg om å være heltids- eller deltidsbonde, og valg om å leie bort jorda. For å få innblikk i gårdsdrift, spurte jeg bøndene om de drifter gården selv og hvordan de i så fall drifter den. Heltidsbonden, Andreas, svarte:

Jeg drifter så å si hele gården. Det er korn- og melkeproduksjon. I tillegg er det stallen og noe utleiedrift, så tilsammen er det nok å gjøre året rundt.

Råvareproduksjon og utnyttelse av driftsbygningene til andre formål enn jordbruksdrift, gjør at Andreas har gjort gården til en heltids- og helårsjobb. Bruk av et mangfold av ressurser som ligger i gårdseiendommen kan i dette tilfellet synes som en forutsetning for å ha gården som heltidsjobb. En liknende forklaring ser jeg igjen hos den andre heltidsbonden, som også har tilleggsnæring som springer ut fra gården:

Jeg drifter mitt eget og inntil nylig hadde jeg leiejord. Også har jeg jo diverse landbruksmaskiner og andre maskiner som jeg bruker til snøbrøyting, gravejobber og litt sånn, så da går det rundt med jobber (Hans).

Én av bøndene jeg intervjuet leier bort jorden til en annen bonde. Forklaringen som gis for dette er relativt kort:

Det var rett og slett fordi det ikke var noe å leve av lenger. Det er jo en jobb, og for en jobb skal man få lønn, men det gjorde jeg ikke lenger, så da valgte jeg å leie det bort (Jan).

Jordbruksdriften beskrives her som en næring og en jobb. Uttalelsen illustrerer at skjevhet mellom økonomisk avkastning og nedlagt arbeid fører til driftsendringer. Vurdering av jordbruksdrift sett i lys av jordbrukslandskapets økonomiske verdi, er et forhold jeg også ser igjen hos bønder som drifter gården sin selv:

Jeg har hatt en del leiejord, men så ble det for mye pes og for lite penger, så jeg sa opp det meste. Det er

veldig komfortabelt i forhold til det det var. Når du betaler like mye i jordleie som du får inn, da er det ikke noe stas. Da blir det en dyr hobby, og det er ikke noe interessant å jobbe vettet av seg uten fortjeneste. Jeg er i tvil om jeg skal drive mitt eget også. Vi får se hva som skjer om det er noe penger å hente. Det er jo det man jobber for. Også verdsetter man jo fritiden stadig mer (Hans).

I denne uttalelsen kommer en verdivurdering mellom ulike verdier til uttrykk. Jordbrukslandskapets økonomiske verdi vektet tungt i verdivurderingen, og igjen ser vi at forholdet mellom økonomisk avkastning og nedlagt arbeid beskrives som skjevt. Derfor vurderes det om nåværende jordbruksdrift skal opprettholdes eller ikke. Hans har tilleggsnæring som springer ut fra gården, derfor vil jeg eksplisitt påpeke at det er jordbruksdriften han vurderer å endre, og ikke tilleggsnæringen, noe som tyder på at tilleggsnæringen gir ønsket økonomisk avkastning. Driftsendringer avventes imidlertid for å se om jordbruksdriften kan bli økonomisk lønnsom. Den økonomiske verdien av jordbrukslandskapet er et aspekt som også går igjen i de andre intervjuene, derfor må sitatet ovenfor anses for å til en viss grad illustrere et generelt bilde. Et annet moment jeg vil trekke frem fra uttalelsen, er fritid. Fritid er en verdi som kommer på banen i sammenheng med vurdering av gårdsdriften og de økonomiske verdiene av driften. noe som indikerer at det eksisterer en dynamikk mellom de ulike verdiene, henholdsvis ved at de vurderes i forhold til hverandre.

Som sagt har de fleste av bøndene annet arbeid ved siden av gården. Et naturlig oppfølgingsspørsmål til de som fortalte at de er deltidsbønder var å spørre hvorfor de er det. Svaret Ole ga er delvis beskrivende for svarene deltidsbøndene ga på dette spørsmålet: "Det går ikke rundt uten at jeg har annen jobb i tillegg, også har jeg en utdanning jeg vil bruke". Av dette leser jeg for det første at tilleggsjobben er nødvendig for å opprettholde gårdsdriften. I så måte er tilleggsjobb også en del av gårdsdriften, da det er nødvendig med inntekt fra annet arbeid for å opprettholde gårdsdrift. For det andre er utdanning et forhold som spiller inn på valget og muligheten til å ha annet arbeid ved siden av gårdsdriften.

Som nevnt har jordbruksareal i og rundt tettstedet Vestby høy økonomisk verdi ved salg til andre bruksområder enn jordbruk. Bøndene har kjennskap til dette, og en av bøndene jeg intervjuet har solgt en del av åkeren til tertiærnæring. Tre av bøndene har dessuten fått kjennskap til alternativ verdi gjennom å bli kontaktet av eiendomsinteresser:

Jeg vet hvem jeg skal kontakte hvis jeg vil selge, for å si det sånn. Det er flere som har vist interesse, og jeg har måttet si nei både en, to og tre ganger, så da gjelder det å være ganske prinsippfast (Egil).

Når det reises spørsmål om salg og alternativ bruk av eiendom, må det fattes et valg mellom å selge eller ikke. Igjen ser vi at verdivurderingene innebærer avveining av ulike verdier, og i "prinsippfast" ligger det i dette tilfellet en verdivurdering mellom verdier i kategoriene økonomiske verdier og immaterielle verdier. Gårdsdrift handler således ikke bare om økonomiske verdier, men også immaterielle verdier, noe jeg kommer tilbake til. En annen begrunnelse for ikke å ønske og selge deler av eiendommen fremsettes av Andreas, som ønsker å opprettholde den nåværende jordbruksdriften:

Opsjonsavtalene på mange millioner er der hvis vi vil, men vi vil ikke ha det helt opptil oss. Det er de som blir bygd inne, men da er det ikke noe håp for drift.

Salg av eiendom er en alternativ inntekt til nåværende drift som innebærer drifts- og bruksendringer på gården. Alternativ økonomisk verdi oppnås også utenfor gården, og en av bøndene nevner at den økonomiske verdien av alternativ inntekt er større enn inntekten fra gårdsdriften:

Jeg har fulltidsjobb på siden som er mer lønnsom enn gården. Det blir jo mye jobb, tidlig opp og seine kvelder, men jeg syns ikke jeg kan slutte å drive jorda allikevel. (Martin).

Av bøndene jeg intervjuet var det kun Martin som fortalte at inntekten fra arbeid utenfor gården er større enn den økonomiske avkastningen fra gården. Det er imidlertid nærliggende å tro at dette også gjelder for andre deltidsbønder som har arbeid utenfor primærnæringen. For å få innblikk i hvorfor Martin ikke synes han kan legge ned jordbruksdriften, stilte jeg et oppfølgingsspørsmål:

Hilde: Hvorfor syns du ikke at du kan slutte å drive jorda?

Martin: Gården har jo vært i familien i noen generasjoner da, så, ja.

I svaret ligger en verdi av immateriell art, nemlig familiehistorie og identitet, noe som bringer oss videre til jordbrukslandskapets immaterielle verdier.

6.2.2 "... ikke nødvendigvis bare det økonomiske ... "

Til nå har vi sett at den markedsøkonomiske verdien av jordbrukslandskapet er av stor betydning. Samtidig har vi også sett at immaterielle verdier opptrer parallelt med økonomiske verdier, og er en tydelig del av verdivurderingen av jordbrukslandskapet:

Det er ikke nødvendigvis bare det økonomiske som holder en i gang, man må også ta i betraktning båndene som man fødes inn i, og det er knyttet visse forventinger til disse. Det holder nok mange i gang kan du si – det med tilknytningen (Egil).

Egil snakker på et generelt grunnlag om den norske bonden og hvilke forhold som innvirker på opprettholdelse av jordbruksdrift. I denne sammenhengen trekker han inn andre faktorer enn økonomiske verdi, og ord som "forventninger" og "tilhørighet" brukes eksplisitt i forklaringen. Gårdene har vært i slektens eie i flere generasjoner ved at den er blitt overført fra generasjon til generasjon. Således representerer gårdene historie og tilhørighet for flere enn familien som bor på gården nå. Tilhørighet knyttes også sammen med forventninger, og Martin sier at:

Det er fortsatt de i forrige generasjon som vokste opp her som helst ser at gården holdes i familien. Det er nok flere som hadde blitt skuffa hvis gården gikk ut av slekta ... (Anonymisert slektning) legger ikke bånd på seg for å komme med kommentarer, og sier ifra hvis det er en vegg som trenger maling.

Sitatet illustrerer at det er flere enn bonden og familien som bor på gården som føler tilhørighet til gården. I dette tilfellet fører tilhørighetsfølelse til at familie føler seg berettiget til å rette forventninger mot gårdsdriften. Derfor kan det synes som at familiehistorien gården representerer bidrar til å legge et visst press på bonden hva gjelder opprettholdelse av drift og å bevare gården slik den var og er.

Et par av bøndene snakker om hvordan gårdseiendommen anvendes utover jordbruksdriften:

Når det er nok snø kjøres det skiløyper over jordene og innover i skogen her, og det har vi glede av å ha rett utenfor. De siste åra har jeg lagt merke til at det er veldig pågang på veien her med folk som sykler og går tur (Martin).

Hvilke verdier som finnes i jordbrukslandskapet, og i gårdseiendommene for øvrig, kommer her til uttrykk gjennom ulike former for praksis. Gjennom ski-, gå-, og sykkeltur tilskrives gårdseiendommene rekreasjonsverdi av bonden og familien, samt av andre. Slik har gårdseiendommen immaterielle verdier for andre enn grunneieren.

6.2.3 Sikkerhetsverdier: Fra det personlige til det globale

Så langt har vi sett hvilke verdier jordbrukslandskapet representerer for bøndene personlig og hvilke verdier de ser at andre tilskriver gårdseiendommen. Bøndenes tilskrivelse av verdi handler ikke kun om den personlige nytteverdien, men også om hvilke verdier bøndene mener at deres virke og produksjon har i en større sammenheng. Vi beveger oss dermed opp på et høyere nivå, fra den enkelte bonden og gården, til storsamfunnet.

Råvareproduksjonen kommer i første ledd av verdikjeden bonden til gode. I de neste og det siste leddet kommer råvarene også storsamfunnet til gode. Dette er et aspekt bøndene er seg bevisst:

Det her er jobben min, og jobben jeg gjør resulterer i mat og fôr, at andre har mat å spise (Svein).

Først fokuserer Svein på at jordbruksdriften er hans personlige yrke, dernest på at råvareproduksjonen bidrar til at andre har mat. Slik ser Svein arbeidet sitt i en større sammenheng. Dette kommer også til uttrykk i andres betraktninger av verdiene av norsk råvareproduksjon sett i lys av en større kontekst:

Det blir ikke færre folk her i verden, og noe må vi spise. Jeg ser jo at Europa ikke har problemer med å forsyne Norge med mat ... Men så ser vi hva som har skjedd de siste åra: Russland tørka bort og stoppa eksporten, Australia flomma bort, så de hadde nok med seg selv, og nå tørker 75% av USA (Hans).

Globale forhold brukes her som argumenter som taler både for og mot det norske jordbruket. Kjennskap til utfordringene i andre land, og hva disse har å si for Norge, underbygger argumentet om å opprettholde produksjon i Norge, mens internasjonal handel taler mot produksjon i Norge. Argumentasjonsrekken, som i bunn og grunn taler for jordbruk i Norge, knytter jeg opp til jordbrukslandskapets sikkerhetsverdi, og mer spesifikt verdien for matsikkerhet. Et tilsvarende argument presenterer også Egil:

Hvis vi ikke klarer å stå imot press i Norge, hvilken rett har vi da til å rette forventninger mot kinesere og indere? Det er et stort press på ressurser hele veien, så alle må ta sin del, tenker jeg, da.

Argumentasjonen knyttes til en global kontekst, og på den måten tilføres det en overnasjonal dimensjon til den enkelte bondens arbeid og til det norske jordbruket generelt. Det uttrykkes at Norge, og han selv som norsk bonde, har et ansvar for å "ta sin del av jobben", fremfor å forvente at andre skal forsyne Norge med ressurser. Samtidig som at bøndene tilskriver eget arbeid verdi ut over det personlige nivået, er det de som uttrykker at arbeidet som bonde er lite verdsatt i samfunnet:

Spørsmålet er kanskje om den norske bonden har et ansvar i det store og det hele, og det har han, selv om rammevilkårene ikke akkurat speiler ansvaret (Martin).

Ved å bruke verdier ut over det personlige nivået som del av argumentasjonen for norsk landbruk kan det synes som at bøndene argumenterer eget virke inn i en større ramme.

6.3 Politikernes verdivurdering av jordbrukslandskapet

Politikernes verdivurderinger knytter jeg til syv kategorier av verdier; økonomisk verdi, identitetsverdi, historisk verdi, rekreasjonsverdi, estetisk verdi, langsiktig økologisk verdi, herunder også verdi for matsikkerhet og negativ verdi. Empirien er også her grovt strukturert etter de tre overordnede kategoriene av verdier; økonomiske verdier, immaterielle verdier og sikkerhetsverdier. En annen mulig kategorisering av verdiene kommunestyrerepresentantene tilskriver jordbrukslandskapet, ville vært en inndeling i deskriptive og normative verdier, altså det som er og det som kan være. Dette er en distinksjon jeg tar opp igjen i kapittel 7.3.2, da den er mer relevant for diskusjonen om hvordan politikere konstruerer jordbrukslandskapet for å argumentere for og mot vern.

6.3.1 " ... de har ikke noen interesse av å drive ... "

Når politikere snakker om den økonomiske verdien av jordbrukslandskapet, fokuserer de overveiende på den økonomiske verdien jordbruksareal- og drift har for grunneierne. Dette tolker jeg som at jordbruket anses for å ha liten betydning for kommuneøkonomien. På et samfunnsmessig nivå, snakker en av informantene om lønnsomheten til norsk jordbruk generelt:

Med de lønnskostnadene vi har for arbeidskraft og med de jordbruksforholdene vi har i Norge, så skal vi ikke forvente at vi skal kunne drive konkurransedyktig jordbruk i konkurranse med resten av verden (Olav).

Uttalelsen er del av en argumentasjonsrekke om utfordringer knyttet til jordbruket i Norge. En sammenlikning av norsk jordbruk med jordbruk i andre land, både når det gjelder naturgitte forhold og økonomi, brukes her som grunnlag for å argumentere i favør av å erstatte noe jordbruk i Norge med andre mer lønnsomme virksomheter. Olav er ikke motstander av norsk jordbruk, men han har en grunnleggende oppfatning om at jordbruket skal være økonomisk lønnsomt for å være verdt å opprettholde: " ... det bør tilrettelegges for større enheter, og faktisk få til effektiv og økonomisk lønnsom drift der".

Som nevnt blir Delijordet forpaktet bort og drives av andre enn grunneierne, et forhold som kommunestyrerepresentantene er kjent med:

Du skal ikke mange år tilbake før de som levde på gårdene faktisk levde av det. Nå lønner det seg ikke, så bøndene her (peker på Delijordet) forpakter bort. Så der har man tre grunneiere som overhodet ikke har

tenkt å fortsette med landbruk på den lille tegen og med rammevilkårene som er i dag (Bjørn).

Basert på at grunneierne ikke drifter jorda selv, og heller ikke har planer om å drifte, kan det virke som at det er mer legitimt å erstatte jordbruket med et annet bruksområde. Samtidig tilskrives rammevilkårene for jordbruk stor betydning for om en bonde ønsker å drifte eller ikke, og utgjør i dette tilfellet forklaringen på driftsendringer. Implisitt i rammevilkårene for jordbruk ligger den strukturelle konteksten for bondens arbeid. Vektleggingen av de økonomiske verdiene, og mangelen på sådan, bidrar til å skape forståelse for at bonden ikke drifter jorda. I sitatet ser vi også at Delijordet karakteriseres som "den lille tegen", et moment jeg ser nærmere på i avsnitt 6.3.3 om produksjonsverdien på Delijordet.

Begrunnelse for endringer i arealbruk, med utgangspunkt i bøndene, ser jeg også igjen hos andre:

Såvidt jeg har skjønt, så driver ikke bøndene som eier selv, så da har vi liksom et klarsignal derfra også (Anne).

Kjennskap til at eierne av Delijordet ikke drifter jorda selv tolkes av Anne som et klarsignal på at det er greit å endre jordbrukslandskapets bruksområde. Sitatet illustrerer at politikerne overveiende fokuserer på verdiene Delijordet har for grunneierne, og ikke verdiene det har for samfunnet for øvrig slik det brukes i dag. For å nyansere hovedinntrykket vil jeg trekke frem et synspunkt som ble fremsatt av en av motstanderne av utbygging på Delijordet:

Det her handler ikke om å ivareta bøndenes interesser. Det handler om, i det lange løp, å sikre verdens matproduksjon (Åse).

Som motstander av utbygging og IKEA på Delijordet, mener Åse at hun ikke direkte forsvarer enkelte bønders interesser, men interessene til storsamfunnet, herunder behovet for matproduksjon. Slik ses verdien av det private og lokale jordbruket på et nivå over det lokale og nasjonale.

På et tidlig stadiet i intervjuene med politikerne spurte jeg om hvilken rolle de mener at jordbruket har for Vestby kommune. Av svarene som springer ut fra spørsmålet var det kun én av informantene som eksplisitt nevnte jordbrukets verdi som næring:

Det er en stor næring i kommunen, også det at det på en måte er, landbruket er sentrumsnært. Det definerer nærmiljøet til folk (Åse).

Her nevnes jordbrukets verdi som næring på et nivå over bondens personlige økonomi. Fokuset dreier imidlertid fort til verdier av immateriell art, nemlig lokalhistorie og -identitet, verdier som

presenteres i det følgende delkapittelet om immaterielle verdier.

6.3.2 Positive og negative immaterielle verdier

Som det fremkommer av intervjuguiden spurte jeg kommunestyrerepresentantene hva det vil bety for Vestby dersom IKEA åpner et varehus i kommunen (vedlegg nr. 1). Alle svarene på dette spørsmålet inkluderer, ikke overraskende, arbeidsplasser. Olav sier: "Vi ønsker å skape arbeidsplasser i nærmiljøet, og noen ganger går det på bekostning av dyrka mark". I uttalelsen ligger det en tydelig prioriteringsavklaring mellom ulike bruksområder og verdier, hvor arbeidsplasser prioriteres fremfor jordbruk. Samtidig tyder dette på at jordbruket ikke anses for å være en sektor av betydning for sysselsetting i kommunen. Virksomhet som kan skape arbeidsplasser prioriteres derfor over jordbruk.

Som nevnt spurte jeg politikerne hvilken rolle de mener at jordbruket har for Vestby kommune. Hensikten med spørsmålet var for å danne meg et bilde av hvilken plass jordbrukslandskapet har i politikernes bevissthet, samt å avdekke hvilke verdier de tilskriver landskapet. Åse sa at jordbruket "definerer nærmiljøet til folk". Et liknende synspunkt ses igjen hos de andre informantene i denne informantkategorien:

Kommunen vår er jo sterkt preget av landbruk historisk sett. Uansett hvor du reiser i Vestby så er det åker, eng og gårdsbruk. Det preger kommunen på en sterk måte, og det er viktig historisk.

Jordbrukslandskapet som bærer av lokalhistorie, samt at landskapet preger kommunen visuelt, går igjen i de ulike svarene som har sprunget ut av spørsmålet om hvilken rolle jordbruket har i kommunen. Det er således enighet mellom tilhengere og motstandere av utbygging på Delijordet om at jordbruket har verdi ved at det representerer lokalhistorie og stedsidentitet. Det går imidlertid et skille mellom de som ønsker at jordbrukslandskapet skal fortsette å være identitetsmarkør, og ikke. At jordbrukslandskapet tilskrives historisk verdi gjør samtidig at det får en undertone av fortid, og det går et skille mellom de som mener at fortiden skal bevares og de som ønsker å bryte med fortiden. Akershus fylkeskommune har tilskrevet Delijordet statusen 'kulturlandskap av nasjonal/regional verdi'. Til dette kommenterte Olav: "Jeg tror ikke at jeg bor i en museumskommune ... noe skal få lov til å skje her". På den andre siden er det de som ønsker å bevare fortiden: "Det er viktig at vi beholder Vestby litt som vi kjenner det" (Magne), og Åse sier:

Det handler for det første om å ta vare på matproduksjon. Også handler det om å ta vare på det som

definerer bygda vår (Åse).

Motstandere av utbygging på Delijordet bruker den historiske verdien jordbrukslandskapet representerer og verdien landskapet har for stedsidentitet i argumentasjonen mot å endre Delijordet. Samtidig ser vi i uttalelsen over at verdien Delijordet har for matproduksjon, og dermed matsikkerhet, vektlegges tyngre enn identitetsverdi.

Flere av politikerne som er tilhengere av utbygging på Delijordet uttrykker imidlertid at Vestby mangler en tydelig identitet: "Vestby har nok slitt med å ha sin egen klare identitet, men har nok fått det med næringslivet" (Olav). Synspunktet er betegnende for hvilke verdier politikerne mener at tertiærnæringen bringer med seg av immateriell verdi. Følgelig kan det se ut til at det eksisterer et politisk ønske om å definere Vestby basert på næringslivet som finnes i kommunen, noe et par av politikerne også mener de oppnår:

Jeg gikk på videregående i Ski. Der ble jeg møtt med at Vestby var et veikryss på et jorde. Når du bor i en kommune som har Outlet og IKEA, så kan du som ungdom gå med huet mer heva enn for noen år siden.

Det løfter identitetsfølelsen og følelsen av å bo i en god kommune (Bjørn).

Beskrivelsen har en tydelig tidsdimensjon og en fremstilling av forandring med hensyn til hva det er som gjør Vestby kjent. Jordbruket har en sentral plass i karakteristikken av fortidens Vestby, mens tertiærnæringen knyttes til karakteristikker av nåtiden. Slik kan det synes som at det nåværende Delijordet tilskrives negativ verdi, og man ønsker å endre det for å skape et annet bilde av Vestby. Når det gjelder Vestby sitt rykte mener flere at det er en endring i hva det er som gjør Vestby kjent, og at endringen innebærer en mer positiv anerkjennelse enn tidligere: "Det å kunne fortelle hvor man kommer fra og få en viss aksept, det tror jeg er med på å skape en viss stolthet" (Olav).

Forenklet sett har tertiærnæringen verdi som identitetsmarkør på to måter: For det første handler det om å skape ny, eller erstatte identitet som oppfattes som negativ. For det andre handler det om å gjøre Vestby kjent utover kommunegrensen, noe det er nærliggende å tro at vil kunne realiseres med et sterkt og kjent merkenavn som IKEA.

Av andre verdier som faller i kategorien av immaterielle verdier, nevnte Olav at: "Det er dyrka mark, så man får ikke gå der. Ingen går på ski her på vinteren heller". Delijordet brukes ikke til rekreasjonsaktiviteter, og har dermed ikke verdi for rekreasjon. Bjørn sa at "Du ser det i noen

sekunder når du kjører fordi, så det er ikke spesielt mye å se på". Slik kan det virke som at estetisk verdi og rekreasjonsverdi er verdier som anerkjennes som verdier som kan finnes i jordbrukslandskapet, men som ikke gjør det.

6.3.3 Synspunkter på produksjonsverdien på Delijordet

Empiri som omhandler verdien Delijordet har for matproduksjon plasseres her under den overordnede kategorien matsikkerhet, fordi produksjonsforhold og verdi for matsikkerhet er uløselig sammenknyttet. Det skal sies at jeg ikke stilte noen spørsmål som handlet om produksjonsverdien på Delijordet. Allikevel var dette et gjentakende tema. Det er tydelig at det er ulike synspunkter på verdien Delijordet har for matproduksjon. Forhold som omhandler produksjonspotensiale, knytter jeg til tre aspekter; jordets størrelse, dyrkningsforhold og forurensingsproblematikk, hvorav de to siste er knyttet til nærhet til E6. Størrelsen på Delijordet brukes ofte som et virkemiddel for å argumentere i favør av utbygging:

Hvis du ser på kartet, hvor mye jordbruk som er rundt, så er det kanskje ikke et så stort område, så kanskje det er verdt å ofre det? Det er noen steder hvor det er noen små områder som man ikke helt kan se at det er noen store konsekvenser av å ta av jordbruksareal (Anne).

Jordet beskrives som lite tatt i betraktning de omkringliggende områdene. Sammenhengen mellom størrelsen på jordet og konsekvensene av utbygging innebærer at det er færre konsekvenser knyttet til å bygge ned et lite jorde, enn et stort jorde. En liknende logikk, hvor det trekkes linjer mellom størrelse og konsekvens, ses igjen hos Magne:

Delijordet er et så stort, sammenhengende og lettdrevet jorde, så vi må ta vare på det. Diskusjonen er mer reel andre steder hvor det er noen flekker innimellom.

Forskjellen her er at jordet beskrives som stort, noe som gjør Delijordet verdt å ivareta som jordbruksareal. Størrelse og konsekvens står således i et proporsjonalt forhold til hverandre. Det er imidlertid ulike oppfatninger om Delijordet er stort eller lite, og dermed får argumentet ulikt utfall. På den ene siden leder det frem til at jordet bør bevares, mens på den andre siden leder resonnetet frem til at det nåværende bruksområdet bør erstattes med IKEA.

At jordet oppfattes som lite, er imidlertid ikke synonymt med å være tilhenger av utbygging på Delijordet. Av motstanderne av utbygging finnes også et eksempel på at størrelse og konsekvens ikke står i et proporsjonalt forhold:

Man kan kanskje si det er latterlig å argumentere for matproduksjon på den lille snippen, men det er de små snippene man må gå for. Det er gjerne i det små det blir tatt, og det blir mye til sammen(Åse).

Åse mener at det vil få konsekvenser å bygge ned små, såvel som store jorder, og at også små jorder har betydning for matproduksjon. Logikken i argumentasjonen er således annerledes enn vi så i den forrige uttalelsen. Samtidig vil jeg påpeke at det er ingen av de som karakteriserer jordet som stort som bruker det som argument i favør av utbygging.

Delijordet ligger som vist i kapittel fem mellom gammel og nåværende E6. Trafikken på E6 bidrar til å så tvil om produksjonsverdien på Delijordet:

Hvis vi skal utvikle Vestby sentrum i et 50-års perspektiv, er det da noen som tror at det Delijordet ikke kommer til å gå med? Midt mellom gammel og ny E6 med 30 000 biler i døgnet. Det blir høyst sannsynlig noe annet enn jordbruk der (Bjørn).

I uttalelsen ligger det en prioriteringsavklaringen mellom jordbruk og utvikling av Vestby sentrum. I denne inngår jordbrukslandskapets produksjonsverdi, og mer spesifikt konsekvensene av nærheten til en svært trafikkert E6. Bjørn bruker trafikkdata for å argumentere i favør av utbygging på Delijordet. Forurensingsproblematikk kommer også mer eksplisitt til uttrykk:

Nå er ikke jeg agronom eller bonde heller, men når du ser på kartet og tenker på forurensing fra biler, så lurer du på om det er noe bra område å produsere mat på. Det er forskjellige meninger om hvor godt jordbruksområde det er. Noen mener det er bra, noen mener det er dårlig, så da blir det jo litt vanskelig (Anne).

Anne setter spørsmålstegn ved om det er forsvarlig å dyrke mat i nærheten av en trafikkbelastet vei. Spørsmålet reises også av flere, og utelukkende av de som er tilhengere av utbygging på Delijordet. Trafikk nevnes ikke av de som er motstandere av utbygging på Delijordet.

6.4 Landskapsendringer

Under denne overskriften presenteres funnene som er av særlig relevans for oppgavens andre problemstilling. Med utgangspunkt i temaet 'endringer' har jeg stilt spørsmål hvor jeg har tatt sikte på å finne ut hvordan tidligere landskapsendringer i omegn av Vestby sentrum vurderes og oppleves, og om de potensielt har betydning for fremtidige endringer. Etablering av boliger, næring og infrastruktur er forhold som åpenbart fører til endringer i det fysiske landskapet, noe som gjør at jeg har hatt en bred tilnærming med hensyn til landskapsendringer i behandlingen av datamaterialet. Endringene relateres imidlertid til jordbrukslandskapet spesifikt.

6.5 Bøndene og landskapsendringer

For å finne ut om bøndene påvirkes av landskapsendringer, og i så fall hvordan, stilte jeg spørsmål om de opplever at gårdseiendommen har endret seg på noen måte i løpet av livet deres, og i så fall hvordan de opplever disse endringene. Formuleringen av spørsmålet har en iboende tidsdimensjon, og med det søkte jeg å få innblikk i om fortiden har betydning for nåtid og potensielt fremtid.

6.5.1 Fortid - "Før var det rolig"

Bøndene som jeg har intervjuet, har alltid vært lokalisert relativt nært tettstedet Vestby. Tettstedet har imidlertid endret seg og vokst i løpet av de siste tiårene, både innenfor og utenfor det definerte tettstedet. For de fleste bøndene har endringer ført til at avstanden til tettstedet Vestby, samt andre funksjoner som næringsfeltet Deli-skog og E6, er blitt kortere. Hans ga et svært fyldig og beskrivende svar på spørsmål om gården hadde endret seg og hvordan:

Hele gården har forandra seg. Den gården og det gårdstunet her er ikke som det var da jeg vokste opp her. Før var det rolig. Ute nå er det ille ... Så forandringen med E6 som nabo har påvirket trivselen her på gården. Nå får jeg en slags "Alnabru-følelse" når jeg ser rundt meg, og det er ikke så lenge siden jeg bare så skog. Nå trenger jeg ikke skru på utelysene på gården, for det lyser allerede nok fra E6en. Det er ikke akkurat spesielt avslappene, og jeg venner meg ikke il støyen heller.

Hans sin beskrivelse inneholder en eksplisitt kritisk betraktning av endringene som har skjedd i omlandet til gården hans. E6 og Deli-skog har påvirket gården, og det i negativ retning. Fem av de syv bøndene har eiendom tilstøtende E6, og flere av disse nevner trafikkstøy som særlig negativt. Minner om fortidens gård som rolig og upåvirket av det omkringliggende miljøet utgjør en kontrast til slik gården oppleves etter at det har skjedd endringer i omlandet. Endringer medfører blant annet

at gårdseiendommene oppleves som innebygget:

Tunet ligger jo rimelig nær E6, så det er konstant støy. I tillegg har vi lagerbyggene på Deli-skog som man titter på, så det blir en annen følelse av gården. En blir på en måte bygd helt inne. Det er bare deg selv og ditt eget areal som er friområde. Det er ikke som da jeg var gutt, da jeg kunne ta en joggetur i den og den retningen. Nå må jeg bort til ei bru. Så det blir en tilvenning, og verdien som bosted forringes og det er ikke så stas (Egil).

Uttalelsen tilsier at gården representerer et friområde samt boområde, og at dette området er forringet som følge av endringer i omgivelsene til gården.

Endringene rundt Vestby sentrum har for flere av bøndene innebåret at de har vært involvert i planprosesser som har strukket seg over flere år:

Det er nesten blitt en livsstil i seg selv, for så lenge jeg kan huske har denne gården vært med i reguleringsplanen i en eller annen form ... Det var nok på 70-tallet jeg ble bevisst på det hele. Da kom ordføreren med et svært kart som han bretta ut på spisebordet inne i stua, og sa: "Her skal det bli industriområde" (Ole).

Spesielt interessant er det at Ole omtaler prosessen knyttet til endringer som en "livsstil". Dette viser hvor nært forhold han har til det alternative bruksområdet av gården. Et annet eksempel er Martin som sier: " ... det er en sånn prosess man får, også blir det etterhvert en del av av det hele". Planer som er initiert av andre enn bøndene, men som involverer gårdseiendommene, kan med dette synes som å også prege gårdsdriften. Ovenfor så vi at Hans opplevde det som negativt å få E6 som nærmeste nabo. Han fortalte også om erfaringer knyttet til planprosessen ved utbyggingen, og uttrykte en tydelig resignasjon over prosessen og utfallet av den:

På grunn av alt det som har skjedd med E6, og alt det, så har jeg mer eller mindre begynt å gi blaffen. For det er ikke noe vits lenger. Du kan engasjere deg og stå mot, men det hjelper ikke. Jeg har vokst opp her, så jeg vet hvordan det var før ... Eiendommen er stor, så jeg har faktisk vurdert å sette opp en ny bolig

Til nå har vi sett hvordan endringer påvirker gården som bosted. I det videre skal vi se hvordan faktiske landskapsendringer får konsekvenser for den praktiske jordbruksdriften.

6.5.2 Landskapsendringer og praktisk jordbruksdrift

Landskapsendringer har for flere av bøndene forårsaket at deler av eiendommen deres er blitt bygget på. For en av bøndene har det betydning at deler av eiendommen er blitt adskilt fra resten. I intervjuene

kommer det frem at ulike landskapsendringer, og da spesielt E6 og næringsfeltet Deli-skog, har fått konsekvenser for den praktiske jordbruksdriften og de funksjonelle kvalitetene ved jordbrukslandskapet. Fagmentering av eiendom et forhold som oppleves som en stor ulempe for driften:

Da E6 ble bygd var det en bit som ble skilt fra resten av eiendommen. For å komme dit er det en veldig omvei, og det ble så tungvint at der planta jeg skog. Jeg måtte ha følgebil for å flytte skurtreskeren dit (Ole).

Fragmentering av eiendom fører til at det adskilte området av eiendommen har fått redusert tilgjengeligheten. Området nåes kun via trafikkerte veistrekninger hvor det er behov for assistanse fra følgebil når større jordbruksmaskiner skal fraktes mellom ulike områder. På grunn av dette har Ole valgt å endre bruksområdet til delen av eiendommen som ikke lenger er like tilgjengelig som den var før. Tidligere var dette området del av en større sammenhengende jorde, men verdien det hadde som et lettdrevet jorde er blitt endret, og anses derfor ikke for å være egnet for kornproduksjon lenger. De store lagerbygningene på Deli-skog påvirker ikke bare synsbildet, slik vi så Egil si i forrige avsnitt, men også produksjonspotensialet til jordbruksjorden:

Terrenget har endret seg og med all asfalten som erstatta skogen så er det helt andre avrenningsforhold. Vannet renner hitover nå. Det har jeg måtte rette opp i med grøfting, men det er fortsatt ikke bra (Egil).

To av bøndene jeg har intervjuet har boligområder tilstøtende eiendommen, og det kommer frem at forholdet mellom gårdsdrift og boligområdet tidvis er problematisk:

Vi har blitt lukka inne på en måte. Det blir jo mye vanskeligere å drive jordbruk på, ja, en slags "øy" som vi har blitt her. De ringer oss inn og til slutt er det ikke noe vits i å drive nesten, for det blir for tungdrevet. Når du skal kalke for eksempel, så får du alle husene rundt deg på nakken. Jeg kan ikke huske at far noen gang hadde problemer med det (Ole).

Hvorvidt endringer fører til ulemper for jordbruksdrift, avhenger av om endringene påvirker den funksjonelle driften av jordbrukslandskapet. I uttalelsen ovenfor ser vi at Ole gjør en sammenlikning med slik situasjonen var tidligere da forrige generasjon driftet gården. En tydelig mistriksel over dagens situasjon knyttes til fysiske endringer og en opplevelse av å "bli lukka inne", samt reaksjoner fra naboer. Påvirkning fra naboer nevnes også av Martin:

Noen folk ser ikke at det er korn som gror her. På våren ser det ut som en stor park, og jeg har faktisk opplevd å måtte be en som sto og øvde seg med fluestanga midt ute på åkeren om å holde på et annet sted. Noen ganger flyr det unger utpå her også, og det er jo såklart irriterende.

6.6 Politikerne om landskapsendringer

For å få innblikk i hvordan politikerne forholder seg til endringer i jordbrukslandskapet, stilte jeg spørsmål om hvilke tanker de har om å omdisponere jordbrukslandskap generelt, og Delijordet spesielt. Ettersom arbeidet og beslutningene til kommunestyret ofte får konsekvenser for arealbruk, var det naturlig at politikerne også snakket direkte og indirekte om landskapsendringer som ikke omfattet jordbrukslandskapet. Endringene relateres imidlertid, som nevnt til jordbrukslandskapet spesifikt.

6.6.1 Fortid - " ... ikke tillatt mye nedbygging til nå ... "

Politikerne trakk ofte inn kunnskap om kommunens befolkningsutvikling, arealpolitikk og tidligere etablering av næring og boliger når de snakket om landskapsendringer. Betragtningene om utvikling og arealbruk, inneholder gjerne positive karakteristikk:

Med den utbyggingen vi har hatt siden 60- 70-tallet, så har kommunens politikere vært flinke til å ta udyrka og ikke-dyrkbar mark. Det er ikke en av boligene i nærheten av sentrum som er blitt bygget på dyrka mark. Se bare på Deli-skog, det er gammel skau og fjell og knatter (Bjørn).

Kommunens arealpolitikk beskrives her med positive adjektiver som "gode" og "flinke", noe som indikerer at det anses for å være positivt at tidligere utbygging ikke har gått utover jordbrukslandskapet i større grad. Denne uttalelsen er illustrerende for beskrivelsene som gis, da det synes som at det fokuseres overveiende på at tidligere utbygginger i Vestby ikke har gått utover det produktive jordbrukslandskapet, men heller på bekostning av skog.⁴⁰ Et annet eksempel er Anne, som kortfattet sa: "Vi har ikke tillatt mye nedbygging til nå". Synet deles av både tilhengerne og motstanderne av utbygging på Delijordet, og Magne som er motstander av utbygging sier:

Det har ikke vært veldig stor grådighet på å bygge ned til nå ... Vi har vært ganske måteholdne med å ta dyrka mark.

Næringsutvikling og boligutbygging oppfattes som positivt:

Vestby har på en måte blitt noe mer, og fått mange nye arbeidsplasser med næringsutviklingen. Det er mange som flytter hit og det er jo veldig bra, det er en kjempepositiv utvikling (Åse).

Utvikling, og det at Vestby har "blitt noe mer", måles her i arbeidsplasser og befolkningsutvikling. En kvantitativ måling av utvikling, ser jeg også igjen hos andre:

⁴⁰ Av boligene som er bygget i nærheten av sentrum er det et område, Nordby-hagen, som i løpet av de siste ti årene er blitt bygget på jordbruksareal. Se figur nummer ... hvor Nordby-hagen er avbildet.

Det som har vært fint med det vi har gjort til nå, er at det har gitt resultater å anlegge den næringa som vi har. Egendekningen har økt, og det føles bra når det vi gjør gir gode resultater (Anne).

Anne er fornøyd med at vedtakene som er fattet i kommunestyret virker for å komme nærmere politiske målsettinger om økt egendekning. En positiv innstilling til utvikling og realisering av mål, er imidlertid forståelig, da det politiske arbeidet i stor grad innebærer definering av mål samt å arbeide for og oppnå disse.

Forenklet sett handler synspunktene om tidligere endringer for det første om at næringsutbygging og boligbygging ikke har medført store endringer i jordbrukslandskapet, og for det andre om at endringene har vært positive fordi de har vært nødvendige for å realisere mål og møte samfunnsbehov. Det er bred enighet om at det er positivt at jordbrukslandskapet ikke har blitt berørt i større grad ved tidligere utbygginger. Av det leser jeg at politikerne i utgangspunktet ikke ønsker å tillate bygging som går utover jordbrukslandskapet, men at det er et spørsmål om å tilfredsstille kommunens behov.

6.6.2 Fremtid - "Det vil fortsatt være mye igjen"

Til nå har fokuset ligget på hvordan politikerne forholder seg til endringer som hører fortiden til. I det følgende beveger jeg meg til nåtid og fremtid. Det første poenget jeg vil trekke frem som er spesielt tydelig i materialet mitt, og som kommer frem i sammenheng med synspunkter om fremtidige endringer, er at politikerne uttrykker at det er mye jordbruk i Vestby:

Det er en rimelig grønn kommune som du ser, så det er en del plass her (Magne).

Jordbruket omtales gjerne som "grønt", noe som kan ses i sammenheng med at jordbruket er markert med fargen grønn i arealkartet tilhørende arealdelen av kommuneplanen som ble anvendt i intervjuene. Kartet ble brukt aktivt av kommunestyrerepresentantene for å beskrive endringer og for å underbygge det som ble sagt:

Vestby inneholder store områder med grønt og jordbruk som du ser, og det ligger der og kommer fortsatt til å ligge der. Det vil fortsatt være mye igjen selv om det bygges på Delijordet (Olav).

Uttalelsen er del av en lenger argumentasjonsrekke som taler i favør av utbygging på Delijordet. Logikken i resonnementet bygger på at dersom Delijordet bygges ned, så vil det fortsatt være mye jordbruk igjen i kommunen som vil forbli urørt. Andre uttalelser tilsier imidlertid at tidligere utbygging som har gått på bekostning av jordbrukslandskapet også vil generere ytterligere

utbygging:

Man har jo spist litt av de områdene allerede, og de er sentrumsnære, så det er naturlig å utvikle videre der (Anne).

Uttalelsen tyder på at pressområdet i jordbrukslandskapet forflyttes ettersom nye områder bygges ut, og at grenser for tettstedet Vestby dermed er i bevegelse. I sum kan det synes som at det er mer legitimt å bygge ned tettstedsnært jordbruksareal enten det er mye å ta av eller mindre områder, samt at utbygging genererer mer bygging.

7 Hva er jordbrukslandskapet og hva skal det være?

I dette kapitlet vil jeg drøfte empirien jeg la frem i forrige kapittel i lys av de teoretiske innfallsvinklene fra kapittel tre, samt tidligere relevant forskning. Overordnet sett er kapitlet strukturert i tre deler etter de tre problemstillingene jeg la frem i introduksjonskapitlet: Hvilke verdier i det tettstedsnære jordbrukslandskapet i Vestby vektlegges av bønder og kommunestyrerepresentanter? Hvilken betydning har tidligere landskapsendringer for vurdering av fremtidige endringer i jordbrukslandskapet? Og til sist: Hvordan brukes landskapsverdier i argumenter for å bevare eller endre jordbrukslandskapet? Hver av de tre delene avsluttes med en sammenfatning hvor jeg sikter på å besvare problemstillingene ved å se politikerne og bøndene samlet.

7.1 Vektlegging av verdier

Verdiene vi tilskriver landskapet er ifølge Greider og Garkovich (1994) en refleksjon av vår selvforståelse. Dette analytiske perspektivet danner utgangspunktet for drøftelsen av hvilke verdier ulike aktører vektlegger i jordbrukslandskapet. Perspektivet forutsetter at jeg drøfter hvordan de ulike aktørene forstår seg selv i forvaltningen av jordbrukslandskapet, fordi det er grunnlaget for å kunne si noe om hvorfor ulike verdier vektlegges.

Gjennom presentasjonen av empirien i forrige kapittel ble materialet som er av relevans for denne delen strukturert etter Jones (1993, 2008) sine kategorier av verdier. I analysen som gjøres i dette kapitlet velger jeg å ikke videreføre kategoriseringen, fordi gjennom analysen av empirien har jeg nemlig funnet ut at grensene som skapes til en viss grad er kunstige. De ulike verdiene eksisterer i forhold til hverandre, og flyter over i hverandre i en verdivurdering. Informantkategoriene videreføres imidlertid som strukturerende kategorier på grunn av bøndene og kommunestyrerepresentantenes ulike roller og mandat i forvaltningen av jordbrukslandskapet.

7.1.1 Verdivurdering mellom økonomiske og immaterielle verdier

Jeg identifiserer fem kategorier av verdier i bøndenes verdivurdering av jordbrukslandskapet; økonomisk verdi, historisk verdi, identitetsverdi, rekreasjonsverdi og langsiktig økologisk verdi, herunder også verdi for matsikkerhet. De forskjellige verdiene vies varierende plass gjennom

kapittelet, ettersom de er knyttet til problemstillingene på ulike måter. For å si noe om hvorfor bøndene vektlegger noen verdier fremfor andre, stiller jeg spørsmålene: Hvordan forstår og definerer bøndene seg selv som bønder, og hva betyr selvforståelsen for verdiene de vektlegger i jordbrukslandskapet? I denne diskusjonen er økonomisk verdi og verdi for historie og identitet sentrale.

Tidligere forskning viser at økonomisk avkastning fra jordbruksdrift er vesentlig for at bønder skal opprettholde driften (Busck, 2002; Slätmo, 2012; Stenseke, 1997). At en av bøndene jeg intervjuet har valgt å leie bort jorda på grunn av at kornproduksjonen ikke ga ønsket økonomisk avkastning, samt at andre vurderer fremtidig drift i lys av økonomiske forhold, underbygger at økonomisk verdi er av stor betydning i vurdering av jordbruksdrift. Jordbruksdriften omtales som et arbeid bøndene forventer å få personlig økonomisk avkastning fra. Slik sett er det knyttet et økonomisk mål til jordbruksdriften, og verdien av jordbruket måles i stor grad opp mot denne målsettingen. For flere av bøndene gir ikke nåværende produksjon ønsket økonomisk avkastning. Følgelig mangler jordbrukslandskapet det Ariansen (1997) betegner som instrumentell verdi, som betyr at råvareproduksjonen ikke tjener som et verktøy for å oppnå et definert mål for inntjening.

Så langt har den økonomiske verdien av råvareproduksjonen blitt kategorisert som en ren økonomisk verdi. På bakgrunn av bøndenes vektlegging av økonomi, vil jeg imidlertid hevde at verdien sier noe om bøndenes selvforståelser. Derfor vil jeg kople økonomisk verdi nærmere opp til identitetsverdi, som jeg til nå har kategorisert som en ren immateriell verdi. Burton og Wilson (2006) hevder at bondens identitet i stor grad er bundet til produksjon og økonomisk avkastning fra denne. Identitet kan både forstås som dynamisk og stabil (ibid.; Greider & Garkovich, 1994). Stabiliteten i bøndenes identitet demonstreres av at praksisen i landskapet endres eller opphører når landskapet ikke lenger står til målene som er en viktig del av bondens selvforståelse. Når råvareproduksjon ikke lenger er grunnlag for å oppnå målet om økonomisk verdi, så harmonerer ikke lenger bruken av jordbrukslandskapet med et sentralt aspekt ved bondens selvforståelse og identitet, nemlig økonomisk verdi. Identitet kan slik forklares som stabil, og det økonomiske målet med råvareproduksjonen er uendret.

Bøndenes vektlegging av økonomisk verdi er imidlertid ikke særlig oppsiktsvekkende, fordi produksjon og salg av råvarer er en sentral del av bøndenes yrkesutøvelse. Dersom økonomisk verdi

er den eneste verdien av betydning, vil det være naturlig om bøndene selger eiendom for å oppnå stor økonomisk inntjening, fremfor å drive med råvareproduksjon som ikke er like økonomisk gunstig. Koplingen mellom økonomisk verdi og identitet, og at identitet fremmer endring av drift, er en påstand som imidlertid må modifiseres. På den ene siden demonstreres stabilitet i identitet av at praksisen i jordbrukslandskapet endres når landskapet ikke lenger harmonerer med et ønske og mål om økonomisk inntjening. På den andre siden demonstreres stabilitet også med at praksis opprettholdes selv om flere av bøndene har inntjening fra arbeid utenfor gården. Dette tilsier at identitet er forbundet med flere verdier enn produksjon og økonomisk verdi, og at det er flere verdier som er inkludert i verdivurderingen av jordbrukslandskapet.

Familiehistorie, som en del av identitet, er også en sentral del av verdivurderingen. Historie er opparbeidet gjennom at gårdene har vært i slekten i generasjoner og gjennom praksis (Setten, 2002, 2004). Ettersom et par av bøndene nevner at andre i slekta føler tilhørighet til gården, og at de derfor tar seg friheten til å rette forventninger mot styringen og praksisen på gården, kan gården og menneskene knyttet til den forstås som en sosial enhet forbundet på tvers av generasjoner og med mennesker på utsiden av gården (Flemsæter & Setten, 2009; Setten 2002, 2004). De immaterielle verdiene gården representerer, og da spesifikt som grunnlag for historie og identitet, virker dermed til en viss grad som en forpliktende kraft for bonden. Gjennom gårdsdriften bidrar bonden til å opprettholde tradisjoner og historie knyttet til gården (Setten, 2005; Slätmo, 2012). Disse virker forsterkende for tilhørighetsfølelsen, og kan derfor synes å ha en viss bremsende virkning i spørsmål om alternative verdier av jordbrukslandskapet skal realiseres, og om driften skal endres eller ikke. Dette samsvarer med tidligere forskning som sier at bønder har flere motiver for å opprettholde gårdsdrift enn bare økonomiske verdier. Pliktfølelse, tradisjoner og tilknytning er faktorer som også er av betydning for opprettholdelse av gårdsdrift (Busck, 2002; Flemsæter & Setten, 2009; Logstein, 2012; Slätmo, 2012; Stenseke, 1997).⁴¹

7.1.2 Verdier å bevare og verdier å tilføre

Når det gjelder verdivurderingene til kommunestyrerepresentantene, identifiserer jeg syv kategorier av landskapsverdier; økonomisk verdi, verdi for matsikkerhet, identitetsverdi, historisk verdi, rekreasjonsverdi og estetisk verdi, hvorav de fem sistnevnte delvis er bundet til negativ verdi ved at

41 I undersøkelsen 'Trender i norsk landbruk 2012' oppgir 25% av bøndene at plikt er et forhold av 'stor betydning' for å opprettholde gårdsdrift. 42% 'noe betydning', 20% 'liten betydning' og 14% 'ingen betydning' (Logstein, 2012).

verdiene er uønsket eller fraværende. For å si noe om hvilke verdier politikerne vektlegger tar jeg, som med bøndene, utgangspunkt i spørsmålet om hvilken rolle de innehar, og hva denne har å si for verdivurderingene.

Opgaven til kommunestyret er å forvalte ressurser til det beste for samfunnet. Verdivurderingene innebærer åpenbart at noen verdier nedprioriteres til fordel for andre verdier som prioriteres. Når det gjelder hva som er det beste for Vestby, viser empirien fra intervjuene og kommuneplanen at det er bred politisk enighet om at Vestby trenger to ting: Flere arbeidsplasser for økt lokal egendekning, og et levedyktig sentrum, som søkes vitalisert gjennom utvikling av tertiærnæring. Samtidig anerkjennes det nasjonale jordvernmålet som viktig i landbruksplanen. IKEA-saken illustrerer dermed hvilke verdier som vektlegges i praksis når ulike målsettinger er i konflikt.

Lokalpolitikere ønsker å tilfredsstille lokale samfunnsbehov, noe som er forståelig. De politisk definerte målene gjør at alle politikerne ønsker IKEA velkommen til Vestby. Det er således ikke et spørsmål om hvorvidt politikerne ønsker IKEA eller ikke, men et spørsmål om ulike perspektiver på jordvern. Ut fra motsetningen mellom tilhengere og motstandere av utbygging, springer spørsmålet: Hvilke verdier søker henholdsvis flertallet og mindretallet å verne eller tilføre? Eller sagt på en annen måte: Hvilke verdier tilskrives Delijordet, og hvilke verdier tilskrives IKEA? Aspektene jeg vil drøfte for å løfte frem de ulike sidene, er først en diskusjon om Vestbys identitet, dernest en diskusjon om jordvernets status i forhold til arbeidsplasser og sysselsetting.

Stubberud (2008) slår fast at de som er bosatt i den nordlige delen av Vestby synes det er vanskelig å karakterisere tettstedet Vestby, og at det kan synes som at tettstedet mangler en distinkt identitet. Mangel på en klar identitet er et tema som også er tilstede i datamaterialet mitt. Uttalelser om at Vestby ikke har en tydelig identitet, eller at det har en identitet som ikke anerkjennes, kommer først og fremst fra de som er tilhengere av å la IKEA etablere seg på Delijordet. Samtidig vil jeg fremheve at det er enighet blant politikerne om at jordbrukslandskapet har historisk verdi basert på den lokalhistoriske tidsdybden landskapet representerer. Antrop (2005) mener at landskap er et viktig bidrag til lokalidentitet. Spørsmålet i dette tilfellet er om den historiske verdien som er tilskrevet Delijordet gjør det bevaringsverdig eller ikke. På den ene siden er det de som mener at den historiske verdien jordbrukslandskapet representerer ikke er verdt å opprettholde, mens på den andre siden er de som mener at den historiske verdien gjør jordbrukslandskapet bevaringsverdig. At

Delijordet ikke ble tatt inn i arealplanen under kategorien 'LNF av særskilt verdi' etter anbefaling fra Akershus fylkeskommune, viser at verdien formelt sett er nedprioritert til fordel for andre bruksområder. Bruksområdene som prioriteres er nærings- og tettstedsutvikling, en prioritering som også ses igjen i undersøkelser av andre kommuner i Norge (Swensen et al., 2004).

Forenklet sett er det to årsaker til at den historiske verdien av jordbrukslandskapet ikke betraktes for å være bevaringsverdig: Den første årsaken kan knyttes til negative assosiasjoner om hva Vestby var, og delvis fortsatt er, og for det andre at politikerne ønsker å erstatte det negative bildet for å skape et mer positivt bilde av Vestby både innad i kommunen og utad. Et ønske om at IKEA kan erstatte det negative bildet, som i stor grad representeres av jordbruket, tilsier at IKEA har instrumentell verdi for å erstatte en negativ verdi. Med dette kan det synes som at det foregår en kulturell endring, og endringen innebærer en forhandling (Greider & Garkovich, 1994) om hva tettstedet Vestby og landskapet der skal og ikke skal være. I kraft av at det i dette tilfellet er kommunestyret som forsøker å definere Vestby, tilføres identiteten en bestemt karakter, nemlig en politisk. Dermed må IKEA anses for å være av verdi som identitetsmarkør i en politisk og offentlig definert identitet (Graham et al., 2000). Identiteten konstrueres i kommunen, på et lokalt nivå, men inneholder et ønske om å være av verdi ut over det lokale for at Vestby skal være en integrert del av en større nærings- og handelsregion. IKEA er et globalt selskap som i aller høyeste representerer handel og kapital, og som derfor kan være en nyttig identitetsmarkør for å etterleve og realisere det politiske målet om at Vestby skal være en offensiv næringskommune.

Motstanderne av utbygging på Delijordet representerer den alternative definisjonen av hva det er som skal representere Vestbys identitet. Disse mener at de historiske verdiene, som Delijordet representerer, er verdt å bevare. Det er imidlertid andre verdier som er mer fremtredende hos motstanderne enn identitetsverdi og historisk verdi. Jordvern, altså verdi for matsikkerhet, er verdien som vektlegges tyngst i motstandernes verdivurdering. Verdivurderingen for å bevare Delijordet bygger først og fremst på at det økologiske ressursgrunnlaget for matproduksjonen må vernes for nåværende og fremtidige generasjoner. I motstandernes verdivurderingen av Delijordet ser jeg at argumenter om økonomi er fraværende, noe jeg tolker som at jordbrukslandskapet, som ressursgrunnlag for matproduksjon, betraktes for å være av verdi uavhengig økonomisk verdi.

Jordbruket er en næring som ikke representerer vekst i sysselsettingen. Dette er en viktig del av forklaringen på hvorfor majoriteten av kommunestyret er positiv til å la IKEA etablere et nytt varehus på Delijordet. I tillegg eksisterer det et ønske om å etablere eller fornye en identitet som kan bidra til å realisere målet om å være en offensiv næringskommune. Konflikten mellom målene om bevaring av primærnæring og etablering av tertiærnæring, samt verdivurderingen mellom disse, illustrerer at tertiærnæring og kapital er en arealbruksinteresse som står sterkt i forhold til primærnæringen (Fystro, 2010; Slätmo, 2010, 2012). Følgelig ser jeg i likhet med tidligere studier en tendens i IKEA-saken til at majoriteten av lokalpolitikere er opptatt av lokale interesser, vekst og utvikling, og at disse prioriteringene kan gå på bekostning av jordbruket (Dramstad et al., 2012; Saglie et al., 2006).

7.1.3 Hvilke verdier vektlegges?

Av de foregående avsnittene har vi sett at verdivurderingene knyttet til jordbrukslandskapet generelt og Delijordet spesielt omfatter en rekke verdier. I det følgende vil jeg sammenfatte drøftelsen så langt og besvare den første problemstillingen: Hvilke verdier i det tettstedsnære jordbrukslandskapet i Vestby vektlegges av bønder og kommunestyrerepresentanter? Jeg vil også se på om verdiene som vektlegges tilsier at det tettstedsnære jordbrukslandskapet vil endre bruksområde.

Et aspekt som forbinder bøndene og politikerne sine verdivurderinger, er at vurderingen er styrt av målsettinger knyttet til deres selvforståelse og rolle i forvaltningen av ressursene i jordbrukslandskapet. Målene skiller imidlertid de to gruppene, ettersom bøndene opptrer som privatpersoner, mens kommunestyrepolitikere opptrer på vegne av kommunen. Således er verdiene knyttet til to ulike roller og ansvarsområder; privat og offentlig. Samtidig er verdiproduksjonen til bonden bundet til samfunnet ved at råvarene kommer storsamfunnet til gode. Følgelig produserer både politikere og bønder verdier til storsamfunnet.

Sett i sammenheng med Jones (1993) sin kopling av verdivurderinger og landskapsendringer, viser verdiene som er representert på det private og det politiske nivået at pilen peker i to retninger for begge grupper med tanke på endringer i jordbrukslandskapet. Bøndenes fokus på økonomisk verdi peker i retning av landskapsendringer, fordi økonomisk verdi kan realiseres ved salg av eiendom. På

den andre siden peker de immaterielle verdiene i retning av å opprettholde jordbruksdriften, fordi driften er en forutsetning for å ivareta verdiene gården har for familiehistorie og identitet. Pilen peker også i to retninger når det gjelder politikernes vektlegging av verdier. Verdiene som bremser for endringer, representert av motstanderne av utbygging på Delijordet, er verdi for matsikkerhet, historisk verdi og identitetsverdi, hvilke er verdier som forutsetter at jordbrukslandskapet forblir uendret for å kunne tilfredsstillende behovene de representerer. På den andre siden peker verdiene som representeres av majoriteten av kommunestyret i retning av å realisere alternative verdier, og med det endre det eksisterende bruksområdet til jordbrukslandskapet. Økt egendekning av arbeidsplasser, vitalisering av Vestby sentrum samt etablering eller fornying av identitet, er målene som søkes realisert gjennom å la IKEA etablere seg på Delijordet. Ifølge Jones (ibid.) fremmer ikke identitetsverdi landskapsendringer i større grad, men i dette tilfellet forbindes den eksisterende, eller "den gamle", identiteten med en negativ verdi, og søkes derfor erstattet av en "ny" identitet som kan tjene målet om å være en offensiv næringskommune.

Det er åpenbart at gårdseiendommene rundt tettstedet Vestby har høyere økonomisk verdi ved salg og endring av bruksområde, enn med dagens kornproduksjon. Bøndernes verdivurdering er resultat av et verdihierarki som speiler deres selvforståelse. Når kornproduksjon ikke lenger bidrar til å oppnå ønsket økonomisk inntjening, kan det synes som at det er grunnlag for at praksisen i landskapet endres og at den økonomiske verdien realiseres med alternativ bruk, noe kampen om Delijordet vitner om. Jeg har vist at familiehistorie og identitet er viktig, men kan disse verdiene utkonkurrere den økonomiske verdien av gårdseiendommene i verdivurderinger? Saken med Delijordet viser at sterke kapitalkrefter vinner frem, noe som også er et mulig utfall for de andre tettstedsnære gårdseiendommene hvor kvadratmeterprisen er høy ved salg. Det skal mye til for at den økonomiske verdien av kornproduksjon måler seg med verdien ved salg av eiendom. Eiendomsinteresser står fritt til å kontakte bøndene som er grunneiere, og når bøndene er villige til å selge eiendom, så er bøndene som private aktører også en drivkraft bak endringer i jordbrukslandskapet. Det vil ikke være riktig å forlange at en bonde skal si nei til en utbygger som tilbyr mange millioner. Kan en mulig løsning for å forhindre omdisponering og utbygging være at jordbruksareal ikke får økt økonomisk verdi som areal til tertiærnærings? Det kan være et virkemiddel som gjør det mindre attraktivt å selge. Samtidig fordrer et slikt virkemiddel at det er attraktivt å opprettholde drift. Delijordet er utpekt som det eneste alternativet av og for IKEA, noe som betyr at det ligger et stort press på kommunestyret i Vestby. Dersom Vestby kommune

prioriterte jordvernet, ville det bety tap av store verdier for kommuneøkonomien. Derfor er det ikke spesielt oppsiktsvekkende at majoriteten av kommunestyret ønsker å erstatte jordbruket med IKEA. Bedriften representerer et langt steg i retning for å oppnå de politiske målene om å være en offensiv næringskommune og å realisere "den nye tid" i Vestby. Vestby er en kommune med voksesmerter og høye ambisjoner for utvikling av næring, men ikke primærnæring, fordi det ikke representerer økt sysselsetting. IKEA-saken viser at jordvernet tilsidesettes til fordel for større økonomiske verdier.

7.2 Betydningen av tidligere landskapsendringer

Ifølge Greider og Garkovich (1994) fører mennesker seg imellom en kontinuerlig forhandlingsprosess om landskapets meningsinnhold. Prosessen foregår innenfor etablerte, formelle og uformelle, vurderingsrammer som påvirker om landskapsendringer aksepteres eller ikke. I dette delkapittelet vil jeg drøfte hvordan de ulike aktørene oppfatter landskapsendringer innenfor deres vurderingsrammer.

7.2.1 Bøndernes verdier forringes

E6, lagerhallene på Deli-skog og boligområder er infrastruktur og bygninger som medfører ulemper for flere av bøndene. Det finnes fellestrekk ved erfaringene knyttet til endringene i landskapet rundt tettstedet Vestby, men også ulikheter, da erfaringene avhenger av hva bøndene er påvirket av og hvordan endringene innvirker på eiendommene og praksis der. Funksjoner som er tilkommet på og i nærheten av gårdseiendommene, kan forenklet sett sies å ha innvirkning på to måter: For det første påvirkes jordbruksdrift som følge av fragmentering av eiendom, økt vannmengde på åkeren som følge av endringer på tilstøtende områder, og på grunn av inngripen på jordbruksdrift fra mennesker bosatt i nærheten. For det andre påvirkes trivselen på gården som følge av støy fra E6 og på grunn av at bygninger i nærheten endrer opplevelsen av gårdseiendommen.

Inntrykket mitt er at bøndene omtaler eiendommene sine som avgrenset mot et omland. Grensen er definert av den formelle eiendomsgrensen, og grensen representerer en avgrensning av et arbeid- og boområde, da gårdene er begge deler for de fleste av bøndene. Opplevelsen av endringer kan dermed relateres til to vurderingsrammer som springer ut av funksjonene til gårdene; gården som produksjons- og arbeidssted og som bosted. Som produksjons- og arbeidssted vurderes endringer innenfor rammen av gården som en instrumentell verdi mot et økonomisk mål. Innenfor denne

rammen oppfattes endringer som negative dersom endringer medfører ulemper for jordbruksdriften. Som bosted vurderes endringer innenfor rammen av rekreasjonsverdi og estetisk verdi. Det kan synes som at landskapsendringer fører til at gårdene får redusert verdi både om arbeids- og bosted, og at bøndene derfor betrakter landskapsendringer som negative.

Omgivelsene til gårdseiendommene utgjør således en kontekstuell vurderingsramme (Antrop, 2004) for gårdseiendommens verdier. At landskapsendringer i omgivelsene påvirker verdiene på gårdseiendommene, tyder på at det er viktig med helhetlige landskapsvurderinger ved utbygging (Antrop, 2000; Dramstad et al., 2012). Årsaken til det er at det ikke nødvendigvis er landskapsendringer per se som oppfattes som negative, men ringvirkningene av endringene og hvordan de påvirker andre verdier (Antrop, 2004; Hunziker et al., 2008). Landskapsendringer betraktes først som negative når de får innvirkning på verdier innenfor gårdseiendommene, henholdsvis rekreasjonsverdi, estetisk verdi og verdier knyttet til drift, altså økonomisk verdi. I likhet med Hunziker et al. (ibid.) ser jeg at konsekvensen av landskapsendringer er spesielt stor dersom det er verdier som vektlegges som særlig betydningfulle som påvirkes. Lettdrevne jorder og stille gårdstun er eksempler på verdier som fremheves, og landskapsendringer på egen eiendom eller på tilstøtende områder fører til at disse verdiene forringes. Dette er verdier som erfares gjennom praksis og med kroppens sanser (Setten, 2002). Erfaringene kan dermed karakteriseres for å være kvalitative, nettopp fordi opplevelsen er kroppslig. Kroppslig tilstedeværelse i landskapet gjør at endringer i verdier, for eksempel rekreasjon og estetikk, oppleves med hele kroppen, og tilstedeværelsen gjør at selv små endringer er godt merkbare (Hunziker et al., 2008). Å karakterisere bøndenes erfaringene som kvalitative, må imidlertid modifieres noe, da bønder også har et kvantitativt forhold til jordbrukslandskapet, for eksempel representert ved inntekten av jordbruksdriften.

Fortiden er et svært sentralt aspekt når bøndene snakker om landskapsendringer. Å forstå endringer i sammenheng med tid er imidlertid naturlig, da endringer først og fremst ligger i fortiden. Fortiden kommer til uttrykk ved at bøndene beskriver hvordan gården og deres praksis i driften av gården tidligere var upåvirket av det omkringliggende. Dermed kan det virke som at fortiden er tilstedeværende i nåtidens praksis (Ingold, 1993; Setten, 2002, 2004). Bøndene befinner seg således mellom ulike tider; fortid, nåtid og fremtid (Arnesen, 1998; Setten, 2002, 2004). Fortiden aktiveres gjennom en sammenlikning med slik gården oppleves nå og slik den minnes fra tidligere.

Hvordan minnes fortiden, og hva betyr tilstedeværelsen av fortiden for bøndene? Fortidens gårdsdrift minnes som upåvirket av infrastruktur og bygninger i nærheten. Positive minner gjør at bøndene idealisere slik det var å bo på og drifte gården tidligere. Verdiene fortidens representerer gjør at den nåværende gården ikke fremstår som like attraktiv som fortidens gård. Slik sett finnes det et bilde av fortidens landskap som virker konserverende for hvilke forventninger og ønsker bøndene har for gårdene i nåtid (Jones, 1991). Ettersom den nåværende gården og gårdsdriften ikke harmonerer med verdiene bøndene ønsker at gården skal ha, kan det virke som at idealisering av fortiden virker som et verktøy for å skape nåtiden (Lowenthal, 1985), og at fortiden brukes strategisk for å rettferdiggjøre landskapsendringer (Setten, 2004). Bøndene har vanskelig for å akseptere endringene som har skjedd, fordi verdier forringes. Endringer som ikke harmonerer med verdiene bøndene vektlegger, er i utgangspunktet uønsket, og når de først har skjedd, kan det synes som at endringene kan generere ytterligere endringer, fordi de idealiserte verdiene er ugjenkallelige. Erfaringer med landskapet og betraktninger om endringer, er dermed historisk forankret (ibid.).

Ifølge Greider og Garkovich (1994) er det ikke bare fysiske endringer som setter i gang en prosess med verdivurdering, men også planer som hører fremtiden til. Som vi så i kapittel fem, har det eksistert planer for Delijordet siden 2006. Delijordet og annet tettstedsnært jordbrukslandskap i Vestby, kan dermed karakteriseres som landskap som venter på at planer og verdier skal bli realisert i fremtiden (Qviström & Saltzman, 2006). Prosessen fra idé via planlegging til faktisk gjennomføring av et utbyggingsprosjekt strekker seg ofte over flere år. Som vi så i avsnitt 6.2 har flere av bøndene forholdt seg til planer som omfatter deres eiendom, og en av bøndene omtaler planer og forhandlinger som nettopp en prosess. Dermed er det ikke bare fysiske endringer som setter i gang verdivurderinger, men også planer om endringer. Slik sett ligger verdivurderingen av landskapet og vurderingen av fremtidige bruksendringer forut for landskapsendringene selv. Jordbruksdrift involverer også planer som hører fremtiden til, og når det eksisterer parallelle planer som potensielt innebærer bruksendringer, er det sannsynlig at planene for gårdsdriften samt viljen og interessen for å fortsette med gårdsdriften påvirkes (Slätmo, 2012). Alternativ økonomisk verdi av jordbrukslandskapet var ikke et tema i intervjuene, og heller ikke et tema som informantene tok initiativ til å snakke om. En forklaring på dette kan være at salg av jordbrukseiendom er et følsomt tema, og at bruksendringer strider med motivet om å opprettholde verdiene gården har for bonden og for tidligere og fremtidige generasjoner (Flemsæter & Setten, 2009; Slätmo, 2012). At jordbrukslandskapet har høyere økonomisk verdi til tomt for IKEA, enn ved kornproduksjon, gjør at

det er nærliggende å anta at store økonomiske verdier er en sentral del av vurderingen av jordbruksdrift og landskapsendringer som hører fremtiden til.

7.2.2 Landskapsendringer for å realisere politiske mål

Basert på materialet jeg presenterte i forrige kapittel og inntrykket jeg sitter igjen med av hvordan politikerne beskriver landskapsendringer, vil jeg si at det finnes en tydelig ramme for politikernes vurdering av landskapsendringer. Vurderingsrammen er den juridisk bindende politiske rammen som utgjøres av kommuneplanen. Nettopp fordi kommuneplanen er et juridisk bindende dokument, er det å anse som riktig at dokumentet legger føringer for vurdering. Kommuneplanen tjener som en indikator på om politikerne oppnår mål eller ikke, og er derfor også førende for om landskapsendringer aksepteres eller ikke. Et eksempel på dette er at næringsutviklingen på Deliskog og sysselsettingen som følger av det, fremheves som spesielt positivt av politikerne. Økning og nedgang i sysselsetting og inntekter, er forhold som kan telles og måles, og som dermed tilfører en bestemt dimensjon til politikernes vurderingsramme, nemlig en kvantitativ dimensjon. Målene i kommuneplanen inneholder altså verdier som i stor grad måles, og bruk av areal og endringer i det fysiske landskapet vurderes forenklet sett deretter, fordi endringer i det fysiske landskapet kan gi utslag for tallfestede mål.

De målbare endringene er resultat av avgjørelser som hører fortiden til. Politikerne forholder seg dermed også til fortid, nåtid og fremtid når de vurderer planer som innebærer endringer i det fysiske landskapet. I fortiden ligger blant annet politiske avgjørelser som har ført til etablering av tertiærnæring og økt egendekning av arbeidsplasser, og følgelig realisering av målsettinger. Derfor er det enighet om at fortidens praksis har vært vellykket. I tillegg fremheves det som positivt at jordbrukslandskapet ikke er blitt berørt av utbygging i større grad tidligere. Hvilken betydning har så disse erfaringene for om jordbrukslandskapet endres eller ikke? Nettopp på grunn av de positive erfaringene kan det synes som at det er et ønske om å videreføre fortiden i nåtidens praksis. Fortiden virker således som et verktøy for å skape nåtiden og fremtiden (Lowenthal, 1985), og vi ser igjen at nåtidens praksis er historisk forankret (Setten, 2002). Med dette til grunn, vil jeg derfor si at fortidens praksis og landskapsendringer, samt tilhørende positive tall- og målfestede resultater, virker rettfærdiggjørende for å tillate IKEA å etablere et varehus med nært 300 arbeidsplasser på Delijordet. Slik virker tidligere landskapsendringer som ikke har gått på bekostning av

jordbrukslandskapet stimulerende for endringer i fremtiden og er en drivkraft for ytterligere endringer.

I tillegg til at nåtidens praksis er påvirket av positive erfaringer fra tidligere, er politikernes arbeid orientert om fremtiden. Vedtakene som fattes i dag vil naturligvis få konsekvenser for fremtiden. Delijordet, og mulig utbygging av IKEA, er et eksempel på en fremtid som kan bli realitet. Et ønske om å realisere verdiene som IKEA representerer, gjør at målene virker som en trekkraft for ytterligere landskapsendringer. Det kan derfor se ut som at alle tidsdimensjonene og verdiene de representerer, virker i favør av etablering av tertiærnæring generelt og IKEA i særdeleshet.

7.2.3 Hvilken betydning har tidligere landskapsendringer for fremtidige?

Som påpekt tidligere er det en kjensgjerning at landskap endres. Det er imidlertid mindre opplagt hvilken betydning tidligere landskapsendringer har for hvordan politikere og bønder vurderer fremtidige endringer i jordbrukslandskapet. For å belyse spørsmålet har jeg forsøkt å identifisere hva det er som utgjør bøndenes og kommunestyrerepresentantenes vurderingsramme for landskapsendringer, samt drøftet hva denne har å si for om endringer aksepteres eller ikke.

Det er tydelig at bønder og politikere har ulike erfaringer med landskapsendringer og vurderer følgelig landskapsendringer forskjellig. Dette er imidlertid ikke spesielt oppsiktsvekkende, da resultatet er i tråd med tidligere forskning som sier at ulike mennesker vurderer landskapsendringer forskjellig (Greider & Garkovich, 1994; Hunziker et al., 2008; Strumse, 1996). Distinksjonen mellom bøndene og politikernes opplevelse av landskapsendringer har jeg forenklet sett forklart med to ulike måter å vurdere landskapsendringer på, henholdsvis kvalitativt for bøndene og kvantitativt for politikerne. Bøndenes kvalitative opplevelse og vurdering av landskapsendringer har jeg forklart med at bøndene opplever endringene med hele kroppen, med syn, hørsel og i praksis med jordbruksdriften. Den kvantitative opplevelsen av landskapsendringer kan sies å være mer distansert, og er bundet til målbare og tallfestede resultater som er knyttet til kommuneplanen.

Bøndene vurderer landskapsendringer ut i fra verdiene gården har som bo- og arbeidssted. Innenfor denne rammen er landskapsendringer som påvirker gården i negativ retning vanskelige å akseptere. Politikerne vurderer landskapsendringer som hører fortiden og fremtiden til i forhold til om

endringene er positive eller negative for målsettinger i kommuneplanen. Etablering av tertiærnæring har ført til økt egendekning av arbeidsplasser. Fortiden er dermed et svært viktig referansepunkt for både bønder og politikere, og fortiden idealiseres av begge aktørene. Landskapsendringer i nåtid og fremtid er derfor forankret i tidligere endringer. Forenklet sagt, betyr idealisering av fortiden at landskapsendringer vurderes negativt av bøndene, mens politikerne vurderer endringer som positive, fordi endringer er nødvendige for å realisere politiske mål.

Resultatene gjør at jeg ønsker å problematisere samlokalisering av ulike funksjoner. Samlokaliseringen av jordbruk, infrastruktur, boliger og tertiærnæring erfares som uheldig av bøndene, og det skapes områder som politikerne oppfatter som naturlige utbyggingsområder. Det er derfor svært viktig med helhetlige landskapsvurderinger i utbyggingssaker, og dersom det er ønskelig å bevare jordbruket, må jordbruket tas hensyn til i større grad i utbyggingssaker. Når landskap endres, så endres hele landskapet, og ikke bare et avgrenset område hvor det er tilkommet en ny funksjon, for eksempel en vei.

En nasjonal trend med rasjonalisering av drift og nedgang i antall bønder som drifter egen jord, tilsier at en stor andel gårdsbruk i første rekke har funksjon og verdi som bosted for grunneierne. Dette er et faktum jeg mener at ikke må undervurderes i forståelsen av hvorfor bønder er en potensiell drivkraft bak endringer. Dersom gårdene mister verdi som bosted i tillegg til arbeidssted, er det nærliggende å tro at veien til bruksendringer blir kortere.

7.3 Landskapsverdier for å argumentere for vern eller endringer

Med utgangspunkt i en tanke om at måten en snakker om jordbrukslandskapet speiler interessene og konteksten ulike aktører inngår i (Philips & Jørgensen, 1999), og at konstruksjonen av landskap er en måte å utøve makt (Greider & Garkovich, 1994), skal jeg se på noen sentrale sider ved hvordan landskapsverdier brukes for å argumentere for vern på den ene siden og utbygging på den andre.

Hele datamaterialet er å anse som en del av en prosess for verdivurdering og konstruksjon av jordbrukslandskapet. I så måte kan det synes kunstig å skulle trekke ut noen deler av materialet fremfor andre. Av den grunn må denne delen leses som å være aspekter jeg forstår som spesielt fremtredende i måten bønder og politikere konstruerer jordbrukslandskapet.

7.3.1 Bøndenes konstruksjon av jordbrukslandskapet

Som vi så i forrige kapittel er noen av bøndene opptatt av og bevisst på at råvaren de produserer og selger også kommer storsamfunnet til gode. I tillegg ser de at eiendommene har verdi for andre ved at den brukes til rekreasjonsaktiviteter. Ved å kople verdiene i jordbrukslandskapet til verdier som strekker seg ut over det personlige nivået, tilskrives eiendommene og jordbruksproduksjonen skala-verdier (Antrop, 2004). Koplingen mellom personlige verdier og kollektive verdier tilsier at bonden forstår seg selv og rollen sin innenfor en større ramme. Bonden kan således sies å ha et to-nivå forhold til gården. Nivåene danner utgangspunktet for å si noe om hvordan bønder argumenterer frem både vern og endringer av jordbrukslandskapet samtidig.

Først og fremst tilskriver bøndene verdier til landskapet som er av personlig betydning, henholdsvis økonomisk verdi, historisk verdi og identitetsverdi. Ettersom verdiene av jordbruksproduksjonen tar veien gjennom en verdikjede, som i flere ledd kommer storsamfunnet til gode, er det naturlig at bøndene plasserer egen praksis og verdiproduksjon i en større sammenheng. Bondens praksis inngår i en strukturell politisk og økonomisk kontekst på makronivå, og denne har betydning for bondens personlige valg, et aspekt flere før meg har poengtert (Busck, 2002; Setten, 2002). De politiske og økonomiske rammevilkårene ligger på siden av dette studiet, men må likevel anses for å være tilstede ved at bøndenes verdivurderinger speiler konteksten de inngår i. Følgelig vil det være uheldig å sette et tydelig skille mellom private og kollektive verdier, og det personlige og strukturelle nivået hva gjelder bondens verdivurdering og konstruksjon av jordbrukslandskapet.

Bøndene er ikke bare påvirket av konteksten de inngår i. Konteksten brukes også aktivt for å legitimere drift og driftsendringer. På den ene siden kan det synes som at bonden legitimerer opprettholdelse av drift ut fra at råvarene kommer storsamfunnet til gode. På den andre siden legitimeres endring av drift ut fra hvordan matproduksjonen verdsettes av samfunnet samt de strukturelle rammene som legger føringer for arbeidet. Begge disse poengene omhandler at bondens verdivurderinger og konstruksjoner av jordbrukslandskapet er bundet til nivåer ut over det personlige. Gjennom å konstruere jordbrukslandskapet ut fra en strukturell kontekst, konstrueres det samtidig et landskap som til en viss grad ligger utenfor bondens innflytelse. Konstruksjoner som er bundet til et nivå over det personlige brukes dermed både som et argument for å opprettholde drift, og som et argument for å endre drift. Samtidig kan det synes som at bøndene er stolte av å bidra med verdier til storsamfunnet, noe som er i tråd med en tidligere undersøkelse av om det er av

betydning for bønder å bidra med noe positivt til samfunnet (Logstein, 2012).⁴²

Som vi har sett er den økonomiske verdien av jordbrukslandskapet av vesentlig betydning for opprettholdelse av jordbruksdrift. I tillegg har vi sett at landskapsendringer har ført til at verdiene på gårdseiendommene forringes som følge av landskapsendringer. I det følgende vil jeg dvele ved det faktum at bøndene vektlegger økonomisk verdi samt verdiene som forringes eller forsvinner med landskapsendringer. Dette er et moment jeg mener det er spesielt interessant å belyse for å si noe om hvordan jordbrukslandskapet konstrueres på en måte som gjør at jordbrukslandskapet får redusert bevaringsverdi. Gjennom å konstruere jordbrukslandskapet ut fra behovene det ikke dekker med nåværende bruk, henholdsvis økonomisk verdi, svekket estetisk verdi og rekreasjonsverdi, så fokuserer bøndene implisitt på fraværende verdier.

I kategoriene av landskapsverdier (Jones, 1981, 1993, 2008) finnes det ingen kategorier som ivaretar at landskap kan tilskrives fraværende verdier. For å løfte frem en sentral del av datamaterialet ønsker jeg derfor å tilføre ytterligere en verdikategori, nemlig *fraværende verdi*. Ved å sette ord på fraværende, altså ikke-eksisterende verdier i jordbrukslandskapet, settes det ord på hvilke behov landskapet ikke tilfredsstillter. Spørsmålet som oppstår med koplingen av fravær av verdi og ressurs, er: Hvordan kan noe som betraktes som fraværende allikevel betegnes som en ressurs? Et sentralt utgangspunkt for dette studiet er altså at det er mennesker som avgjør hva som er ressurser, og landskap er først en ressurs når det kan dekke menneskelige behov og interesser (Jones, 1993). Med dette til grunn, vil jeg argumentere med at å fremstille verdier som fraværende, også er en mulig ressurs som kan oppfylle interesser. Ved å sette ord på hvilke behov jordbrukslandskapet ikke dekker, påpekes det hvilke verdier det er ønsket at landskapet skal dekke med dagens bruk eller dersom landskapet brukes på en alternativ måte. Målet med å konstruere jordbrukslandskapet ut i fra fraværende økonomisk verdi, kan slik anses som et virkemiddel for å argumentere i favør av driftsendringer, og kan hende for å legitimere salg av eiendom.

7.3.2 Politiske konstruksjoner av jordbrukslandskapet

I innledningen til presentasjonen av datamaterialet, som gjelder hvilke verdier politikerne tilskriver jordbrukslandskapet, sier jeg at materialet kunne vært kategorisert i en deskriptiv og en normativ

⁴² I undersøkelsen 'Trender i norsk landbruk 2012' oppgir 26% av bøndene at det er av 'stor betydning' å bidra med noe positivt til samfunnet, 46% 'noe betydning', 17% 'liten betydning', og 11% 'ingen betydning' (Logstein, 2012).

kategori. I det følgende vil jeg ta dette momentet nærmere i øyesyn for å se på hva dimensjonene inneholder samt se på hvordan innholdet henger sammen med argumenter for vern kontra endringer på Delijordet.

Deskriptive beskrivelser av jordbrukslandskapet omfatter verdier jordbrukslandskapet har og ikke har, mens den normative dimensjonen inneholder verdier jordbrukslandskapet kan ha og bør ha. Sagt med andre ord: Behov landskapet tilfredsstillter og ikke med dagens bruk, og behov landskapet kan og bør tilfredsstillte med alternativ bruk, nemlig etablering av IKEA. Med siktemål om å drøfte hvordan tilhengere og motstandere av utbygging på Delijordet bruker landskapsverdier for å argumentere i favør av jordvern på den ene siden, og utbygging på den andre, vil jeg se på hva det er som skiller konstruksjonene av jordbrukslandskapet. I denne diskusjonen er fraværende verdier sentrale.

I forrige kapittel så vi at det er ulike synspunkter på produksjonsverdien på Delijordet. De politiske retningslinjene for omdisponering av jordbruksareal, som presentert i avsnitt 5.3, sier blant annet at omdisponering i størst mulig grad skal legges til de minst produktive jordbruksområdene. Dette er politiske retningslinje som er viktig å ha i bakhodet når en skal forstå hvordan verdier brukes for å argumentere for vern kontra utbygging på Delijordet.

Konstruksjoner av Delijordet skapes av personer med ulike ståsteder i IKEA-saken, og det er derfor nærliggende å tro at det konstrueres bilder som speiler ulike interesser og som tilpasses innenfor rammene for omdisponering av jordbruksareal. De språklige beskrivelsene, med referanse til det fysiske landskapet, er alle deskriptive, men forskjellen er at det konstrueres to ulike bilder av jordbrukslandskapet hvor landskapet tilskrives ulike verdier for produksjon. På den ene siden er det dem som tilskriver landskapet gode produksjonskvaliteter ved å beskrive jordet som stort og lettdrevet, uavhengig av størrelsen på jordet. På den andre siden er det dem som sår tvil om egnetheten for matproduksjon på grunn av nærheten jordet har til E6, grunnforhold og størrelsen på jordet. De positive beskrivelsene kommer utelukkende fra de som forsvarer jordvernet, mens de negative beskrivelsene kommer fra de som er tilhengere av utbygging. Linjene mellom positive og negative beskrivelser og tilhengere og motstandere, impliserer at motstandere av utbygging på Delijordet bruker deskriptive beskrivelser som argumenter i favør av jordvern, mens tilhengere av utbygging bruker deskriptive beskrivelser som argument i favør av utbygging, og dermed indirekte

mot jordvern.

Motstandere av utbygging konstruerer et jordbruksområde som er verdt å ta vare på ved å tilskrive Delijordet verdi for matsikkerhet og identitet. Disse verdiene er koplet på et samfunnmessig og temporært nivå som ligger over den enkelte bonden og Vestby kommune, da dette er verdier som kommer storsamfunnet til gode i dag og i fremtiden. På den andre siden fokuserer tilhengere av utbygging på at den nåværende bruken av jordbrukslandskapet ikke har økonomisk verdi for hverken bøndene eller kommuneøkonomien. Gjennom å fremstille Delijordet som uegnet for matproduksjon og ut i fra behovene det ikke dekker med dagens bruk, henholdsvis økonomisk verdi, estetisk verdi og rekreasjonsverdi, så fokuseres det implisitt på fraværende verdier. Verdiene anerkjennes som verdier som kunne ha eksistert i jordbrukslandskapet, men de fremstilles som å være av lav eller fraværende verdi. Skillet mellom tilhengere og motstandere av utbygging, utgjøres altså av ulike geografiske og temporære nivåer, hvor det er en tendens til at motstandere fokuserer på et temporært og romlig nivå over kommunen. Tilhengere av utbygging synes å være mer orientert om å tilfredsstille kommunens behov slik de fremstår i nåtid, noe jeg også har påpekt tidligere.

De fraværende verdiene og synspunktene på produksjonsverdien på Delijordet, utgjør den deskriptive beskrivelsen, mens den normative dimensjonen representerer den alternative bruken av Delijordet, nemlig IKEA. De deskriptive og normative konstruksjonene står altså i motsetning til hverandre, og innholdet i begge dimensjonene brukes for å oppnå et konkret mål. Ved å karakterisere verdier som fraværende, forsterkes den alternative verdien som positiv. I så måte kan de fraværende verdiene virke som det Ariansen (1997) betegner som instrumentell verdi, nettopp fordi konstruksjonen av landskapet anvendes for å oppnå et mål. IKEA, som representerer den alternative verdien, har etter majoriteten av kommunestyret sin oppfatning, større verdi for kommunen fordi bedriften kan bidra til å realisere målene om økt egendekning av arbeidsplasser samt vitalisering av Vestby sentrum. I tillegg har Delijordet større verdi for grunneierne ved salg av eiendommen. Tilhengere av utbygging argumenterer dermed i favør av utbygging ut fra verdiene jordbrukslandskapet ikke har for bonden og kommunen med nåværende bruk, og ut fra verdien av den alternative bruken av Delijordet. Samtidig tilskrives Delijordet negativ verdi ved at jordet representerer en "gammel" identitet som ønskes erstattet av en "ny" identitet som kan bidra til å befeste Vestby som en offensiv næringskommune.

Tidligere gjorde jeg oppmerksom på at det var viktig å ha de politiske kriteriene for omdisponering av jordbruksareal i bakhodet gjennom dette delkapittelet. Kriteriene i landbruksplanen er ment for å ivareta produksjonsgrunnlaget i jordbrukslandskapet, men de inneholder samtidig forbehold som legitimerer utbygging på de minst produktive jordbruksarealene. Det viser seg at verdiene som brukes for å argumentere både for jordvern og for utbygging samsvarer godt med kriteriene som fremgår av landbruksplanen. Jeg vil hevde at både tilhengere og motstandere av utbygging bruker disse kriteriene aktivt når de konstruerer jordbrukslandskapet i en språklig prosess. Tilhengere av utbygging forsøker å degradere produksjonsverdien på Delijordet, og med det rettfærdiggjøre og argumentere i favør av utbygging på jordet. Motstandere av utbygging forsøker imidlertid å fremheve produksjonsverdien på Delijordet for å være av god kvalitet, slik at jordet får økt bevaringsverdi.

Dyrkningsforholdene på Delijordet er kartlagt og kategorisert som 'svært godt egnet' og 'godt egnet' til produksjon. Derfor er det spesielt påfallende at tilhengere av utbygging hevder det motsatte. Kriteriene for omdisponering og jordkvaliteten tilsier at Delijordet skal brukes til kornproduksjon. Ut fra koplingen mellom politiske kriterier for omdisponering og praksis knyttet til disse, oppstår spørsmålet: Hvilket kunnskapsgrunnlag baserer kommunestyrerepresentanter avgjørelser på? Det er forståelig at det finnes varierende kunnskap om ressursene i jordbrukslandskapet, men det kan synes som at mangel på entydig fagkunnskap, og politiske kriterier som åpner for vurdering bidrar som en drivkraft bak omdisponering.

7.3.3 Hvordan brukes landskapsverdier i argumenter for å bevare eller endre jordbrukslandskapet?

I de foregående avsnittene har jeg drøftet hvordan bønder og politikere konstruerer jordbrukslandskapet innenfor deres interesserammer. I det følgende vil jeg samle trådene og besvare den tredje problemstillingen: Hvordan brukes landskapsverdier i argumenter for å bevare eller endre jordbrukslandskapet?

Mellom jordbruk og alternative bruksområder ligger det verdivurderinger og konstruksjoner av jordbrukslandskapet. Konstruksjonene forstås her som bevisste valg for bruk av verdier, og at disse er ment for å oppnå de respektive interessenes mål. De språklige konstruksjonene, eller verdiladete argumentene, er en del av praksisen rundt forvaltningen av jordbrukslandskapet, og er følgelig en

potensiell drivkraft bak endringer. Bønder og politikere konstruerer jordbrukslandskapet gjennom å sette ord på hvilke verdier jordbrukslandskapet har, og ikke har, eller sagt på en annen måte: Hvilke behov landskapet tilfredsstiller og ikke med nåværende bruk. Det viser seg at det er nær sammenheng mellom de politiske kriteriene for omdisponering og kommunestyrerepresentantenes konstruksjoner. Gjennom å se motsetningene parallelt, ble ulikhetene i konstruksjonene av jordbrukslandskapet tydeliggjort.

På veien til besvarelsen av den tredje problemstillingen tilførte jeg ytterligere én verdikategori til Jones (1981, 1993, 2008) sine kategorier. Hensikten med det, var å løfte frem en sentral del av datamaterialet mitt. Jeg kalte kategorien for *fraværende verdi*, og med bakgrunn i tanken om at verdier først er verdier når de kan tilfredsstille behov, stilte jeg spørsmålet: Hvordan kan en fraværende verdi være en ressurs? Svaret jeg ga på spørsmålet, var at svekking av verdier, eller å fremstille verdier som fraværende, også er en mulig ressurs som kan bidra til å realisere mål. Ved å sette ord på hvilke behov jordbrukslandskapet ikke kan dekke, settes det samtidig ord på hvilke behov det *kan* dekke dersom landskapet brukes på en alternativ måte. I så tilfelle blir jordbrukslandskapets fraværende verdier i denne sammenhengen en strategisk ressurs for argumentasjon, og en instrumentell verdi som anvendes for å oppnå et bestemt mål.

Vi har sett at bøndene bruker landskapsverdier som eksisterer på ulike skala-nivåer i konstruksjonen av jordbrukslandskapet, henholdsvis langsiktig økologisk verdi og verdi for matsikkerhet. Basert på dette, sa jeg at bøndene har et to-nivå forhold til verdiene i jordbrukslandskapet; personlig og det personlige nivået som refleksjon av et strukturelt nivå der bonden er verdiprodusent for storsamfunnet. Gjennom å konstruere landskapet ut fra et personlig nivå og et nivå som strekker seg ut over det personlige, så argumenteres det både for og mot å opprettholde jordbruksdriften. Er det offentlige nivået et mer legitimt grunnlag for argumentasjon enn det private? Aktiv bruk av argumenter som kan koples til et samfunnsnivå kan tyde på at samfunnet anses for et mer legitimt utgangspunkt for argumenter enn det personlige nivået. Verdiene er både private og kollektive, og gjennom å knytte verdiene i jordbrukslandskapet til storsamfunnet kan det synes som at bøndene sikter på å legitimerer opprettholdelse av jordbruksdrift såvel som endring i jordbruksdrift. På det personlige nivået eksisterer verdier som er forringet som følge av landskapsendringer samt verdier som er fraværende med den nåværende bruken av jordbrukslandskapet. Landskapsendringer i omlandet til gårdene har som vi så tidligere hatt stor innvirkning på gårdseiendommene, og

endringer må derfor ses som medvirkende til at verdier betraktes som fraværende i dag.

For å belyse hvordan politikerne argumenterer for å bevare og for å endre Delijordet, skilte jeg mellom tilhengere og motstandere av utbygging. Konstruksjonene skapes innenfor bestemte rammer og må derfor anes for å skulle tjene for å oppnå målene til de respektive gruppene. Det tydelige skillet mellom tilhengere og motstandere av utbygging har illustrert dette godt. Konstruksjonene av Delijordet ble delt i to overordnede kategorier; deskriptive og normative beskrivelser. Tilhengere og motstandere av utbygging på Delijordet gir ulike deskriptive beskrivelser av Delijordet, noe som kan forklares med at de ulike konstruksjonene dannes innenfor ulike interesserammer. I det deskriptive ligger verdiene landskapet har og ikke har. I det normative ligger behovene landskapet kan og bør dekke. Tilhengere av utbygging på Delijordet skaper et negativt bilde av jordet gjennom å fokusere på fraværende verdier og gjennom å fremstille jordet som uegnet for matproduksjon. Tilhengere av utbygging ønsker å erstatte det deskriptive, mens motstandere ønsker å bevare det deskriptive, og skaper derfor positive konstruksjoner av de eksisterende verdiene. For å snu på perspektivet jeg har hatt til nå, vil jeg belyse hva tilhengere utelukker fra konstruksjonene deres av jordbrukslandskapet. Formålet med det, er at jeg mener at det som utelukkes også er en implisitt del av konstruksjonene. Aspekter som tilhengere av utbygging ikke fremsetter, er for eksempel at Delijordet, slik det brukes i dag, ikke er et fellesgode og at matjord er en knapp ressurs. Dette er elementer som imidlertid er tilstede i motstandernes konstruksjoner. Jeg vil derfor hevde at det eksisterer ulike fokus på ulike romlige og temporære nivåer, og at det kan synes som at politikerne som er motstandere av utbygging på Delijordet fokuserer mer på langsiktige behov og et høyere romlig nivå, enn de som er tilhengere av utbygging, noe som igjen understøtter tidligere forskning (Dramstad, 2012; Saglie et al., 2006).

8 Konklusjoner og avsluttende betraktninger

I dette avsluttende og konkluderende kapitlet vil jeg samle det empiriske og teoretiske materialet i noen konklusjoner og avsluttende betraktninger. Jeg vil også reflektere litt rundt ambisjonen jeg la frem i introduksjonskapitlet om å prøve landskapsgeografiens relevans i forskning på jordvern, samt gjøre noen avsluttende betraktninger om videre samfunnsgeografisk forskning på jordvern.

I Norge er jordbrukslandskapet en begrenset ressurs, og er derfor underlagt et sterkt jordvern i dag. Jordvernet begrunnes blant annet med en politisk målsetting om økt matproduksjon for matsikkerhet, noe som forutsetter ivaretagelse av produksjonsgrunnlaget, nemlig jordbrukslandskapet. Det kan imidlertid diskuteres hvor sterkt jordvernet står i praksis. Søkelyset i denne oppgaven har vært rettet mot Vestby kommune i Akershus, en kommune hvor det tettstedsnære jordbrukslandskapet står i direkte konkurranse med andre bruksområder. For å belyse utviklingen i det tettstedsnære jordbrukslandskapet, har jeg tatt utgangspunkt i møbel- og interiørkjeden IKEA sitt ønske om å etablere seg på Delijordet ved Vestby sentrum.

Vestby kommune har en visjon om å være en offensiv næringskommune og samtidig bevare jordbruket i henhold til målsettinger gitt fra statlige myndigheter. Med kommunens lokalisering i en folkerik landsdel og en fordelaktig plassering ved E6 og jernbanen ligger forholdene til rette for å realisere målet om å være nettopp en offensiv næringskommune. De naturlige og klimatiske forholdene gjør samtidig jorda spesielt godt egnet for korndyrking. Målsettingene knyttet til primær- og tertiærnæring utgjør derfor en sikker kilde til konflikt om bruken av Delijordet og jordbrukslandskapet for øvrig. Studiet kan derfor sies å illustrere det Fystro (2010) karakteriserer som et kjernesporsmål i jordverndebatten, nemlig spørsmål om fremtidig matproduksjon satt opp mot kortsiktig økonomisk utbytte.

Gjennom kvalitative undersøkelser og bruk av intervjuer og dokumentanalyser, har jeg fått innsikt i ulike nivåer og ståsteder; det private og det offentlige. Bøndene representerer det private nivået, mens kommunestyrerepresentanter og offentlige dokumenter representerer det offentlige nivået. Bønder og kommunestyrerepresentanter ble utvalgt på bakgrunn av deres roller i forvaltningen av jordbrukslandskapet. Opprettholdelse av jordbrukslandskap forutsetter bøndenes praksis og jordbruksdrift. Jordvern er først og fremst et politisk tema, og kommunestyrets verdivurderinger er

av stor betydning for bruken av jordbrukslandskapet. Jeg har presisert at jeg har studert en avgrenset kontekst, men jeg vil likevel forsvare utvalget mitt. I kraft av bøndene og politikernes roller i forvaltningen av jordbrukslandskapet, står jeg fast ved at dette er aktører som er særlig relevante å forstå for og øke kunnskapen om *hvorfor* jordbrukslandskapet endrer bruksområde.

Formålet med studiet har vært å komme nærmere en forståelse av verdivurderinger knyttet til endringer i bruken av jordbrukslandskapet. De teoretiske perspektivene dannet en forståelse av landskap som refleksjon av menneskers selvforståelser, og at disse fører til ulike verdivurderinger av landskapet. Selvforståelser og verdivurderinger kommer blant annet til uttrykk gjennom språk, og jeg ønsket å belyse hvordan ulike aktører konstruerer jordbrukslandskapet innenfor deres interesse- og ansvarsfelt. De tre problemstillingene jeg la frem i introduksjonskapittelet utgjør samlet et større bilde, som jeg vil avtegne i det følgende ved å sammenfatte hovedlinjene fra studiet.

Verdiene vi tilskriver landskap reflekterer vår selvforståelse. Bøndene og kommunestyrerepresentantene vurderer verdiene av jordbrukslandskapet opp mot ulike målsettinger. Bøndene har et personlig forhold og nærhet til jordbrukslandskapet, mens kommunestyrerepresentantene er gitt et kollektivt ansvar på vegne av befolkningen i Vestby. For bøndene er verdiene private, men verdiproduksjonen kommer samfunnet til gode, og gjenspeiler strukturelle rammer. Bøndenes verdivurderinger innbefatter økonomiske verdier, immaterielle verdier og sikkerhetsverdi, som kan knyttes til ulike nivåer; privat og offentlig, lokalt og nasjonalt. Den økonomiske verdien av jordbrukslandskapet vektlegges tungt, noe Delijordet vitner om. Samtidig handler ikke jordbruksdrift kun om økonomisk verdi, men også om immaterielle verdier. Jordbruksdriften og gårdenes verdi for identitet, historie og rekreasjon er verdier som utgjør en viss bremsende effekt i vurderingen av endring av jordbruksdriften. Politikerne forvalter samfunnets ressurser, og verdivurderingene følger av ulike oppfatninger av hva som er den beste forvaltningen av samfunnets ressurser. Motstanderne av utbygging vektlegger verdien jordbrukslandskapet har for matsikkerhet, lokalhistorie og identitet. Tilhengerne av utbygging på Delijordet representerer majoriteten av kommunestyret i IKEA-saken, og vektlegging av arbeidsplasser og sentrumsutvikling setter jordvernet i skyggen. Jordvernålet er altså formelt forankret i landbruksplanen, men nedprioriteres i praksis. Samtidig eksisterer det et ønske om å skape en identitet som tjener visjonen om å være en offensiv næringskommune, som også virker som en drivkraft for endringer.

Bildet som tegnes av verdivurderingene som taler i favør av utbygging på Delijordet, er et bilde hvor det er sterke krefter, både på grunneiernivå og på det politiske nivået, som peker i retning av endringer av bruksområdet til det tettstedsnære jordbrukslandskapet i Vestby. Det er forståelig at bønder og kommunestyrerepresentanter ønsker å ivareta prioriterte behov og oppnå politiske målsettinger. For at jordbrukslandskapet skal opprettholdes, må det tilfredsstillende både private og offentlige behov, og det er her kjernes spørsmålet og et viktig poeng ligger: Tilfredsstiller ikke Delijordet og øvrig jordbrukslandskap behov med nåværende bruk? Svaret er åpenbart ja, ettersom dagens kornproduksjonen er del av matforsyningen. Delijordet tilfredsstiller imidlertid ikke behovet for økt egendekning av arbeidsplasser i Vestby, slik IKEA kan. Det nåværende Delijordet kan følgelig bidra til å dekke nasjonale behov, men ikke isolerte lokale behov. Matproduksjon er et felles gode, men jordbrukslandskapets verdier er ikke ressurser uten at mennesker anerkjenner de som nettopp ressurser. For at ressursene skal tas større hensyn til, ser jeg derfor et behov for økt kunnskap og legitimitet rundt ressursene i jordbrukslandskapet,

Tidligere menneskepåvirkede landskapsendringer er utvilsomt av betydning for hvordan fremtidige endringer i jordbrukslandskapet vurderes. Nåtiden vurderes ut fra fortiden, og fortiden, med praksisen og verdiene det representerer, idealiseres av både bøndene og kommunestyrerepresentantene. Bønder og politikere vurderer landskapsendringer innenfor ulike vurderingsrammer, og rammene inneholder ulike premisser og verdier til grunn for vurdering av endringer. Svært forenklet har jeg skilt mellom vurderingsrammene med en karakteristikkene kvalitativ for bøndene og kvantitativ for politikerne. For bøndene oppleves landskapsendringer på egen eiendom og i omgivelsene som uheldige, fordi verdiene gården har som arbeid- og bosted forringes. Følgelig påvirker landskapsendringer verdivurderinger. Resultatene understøtter viktigheten av helhetlige vurderinger i utbyggingssaker, fordi samlokalisering av ulike funksjoner fører til at det blir vanskeligere å opprettholde jordbruksdrift, og fordi det skapes bebygde områder hvor det er naturlig å etablere ny virksomhet. Politikerne relaterer og vurderer landskapsendringer i forhold til politiske målsettinger, og er derfor positive til endringer som bidrar til å realisere mål.

Verdier kommer til uttrykk gjennom praksis, blant annet som språk. Språket inneholder referanser til det fysiske landskapet, og kan derfor anses som en del av praksisen knyttet til landskap. Det er ikke tilfeldig hvordan ulike aktører snakker om jordbrukslandskapet. Ulike aktører har ulike mål, og

konstruere derfor jordbrukslandskapet og dets verdier på en måte som er fordelaktig for deres verdivurderinger og interesser. Kategoriene av landskapsverdier, samt supplerende kategorier som innbefatter ulike skala-nivåer, har fungert som et formålstjenlig verktøy for å belyse hvordan bønder og politikere bruker landskapsverdier for å argumentere for og mot bruksendring. For å løfte frem et sentralt aspekt av datamaterialet mitt om hvordan ulike aktører snakker om jordbrukslandskapet, har jeg tilført ytterligere én kategori; *fraværende verdi*, en kategori som innbefatter at verdier i landskapet kan fremstilles som fraværende i den hensikt å fremheve alternative verdier som mer ønsket, eller for å påpeke hvilke verdier det er ønsket at landskapet skal dekke. Følgelig er de fraværende verdiene å anse som en ressurs for språklig argumentasjon.

Jordbrukslandskapet konstrueres i lys av to nivåer; privat og kollektivt, fordi de nåværende og alternative ressursene i jordbrukslandskapet kan dekke behov på begge nivåene. Spesielt interessant og påfallende har det vært å se hvordan politikerne aktivt konstruerer jordbrukslandskapet innenfor politisk definerte kriterier for omdisponering. Tilhengere av utbygging fremsetter og holder fast ved en konstruksjon av Delijordet som uegnet for korndyrking, til tross for jordprøver og kartlegging som viser det motsatte. Dette bekrefter sammenhengen mellom interesser og konstruksjoner, samt bruken av forskningsbasert kunnskap.

Enhver konflikt om ressursbruk kan forstås som en verdikonflikt. Verdier defineres av samfunn og mennesker, og må derfor forstås deretter. I arbeidet med masteroppgaven har jeg funnet landskapsgeografien som et nyttig verktøy, og som en velegnet tilgang til å belyse vurderingene som ligger bak endringer i bruken av jordbrukslandskapet. Jeg mener at en stor utfordring i forvaltningen av jordbrukslandskapet tydeliggjøres i verdimotsetningene som finnes mellom ulike aktører og institusjonelle nivåer. Av den grunn finner jeg det også relevant å studere jordvernproblematikk med fokus på grunneier- og kommunenivå, fordi nivåene gir innsikt i hvordan overordnede føringer virker og *hvorfor* jordbrukslandskapet endres.

8.1 Kommunal forvaltning av nasjonale ressurser?

Kommunene har et tungt ansvar i forvaltningen av natur- og arealressurser. Dyrka og dyrkbar mark anses for å være nasjonale ressurser, og skal derfor forvaltes deretter. Resultatene av forskningen min gjør at jeg slutter meg i rekken av de før meg som har stilt spørsmål ved det lokale forvaltningsnivåets evne og vilje til å forvalte nasjonale ressurser for matproduksjon (Dramstad, 2012; Saglie et al., 2006). IKEA-saken vitner om at majoriteten av lokalpolitikere setter lokale interesser foran jordvern og nasjonale hensyn. Er det riktig at overordnede myndigheter hindrer bønder og Vestby kommune i å utvikle seg i en bestemt retning? Dilemmaene som springer ut av spørsmålet illustrer at jordvern er et komplekst tema som berører spørsmål på flere nivåer av samfunnet, blant annet om privat eiendomsrett, lokaldemokrati og etiske spørsmål om det lokale og nasjonale medansvaret i en global kontekst.

8.2 Videre forskning og kunnskapsbehov

Som flere før meg har påpekt, er utfordringene knyttet til jordvern komplekse.⁴³ Drivkreftene bak omdisponering av jordbruksareal har gjerne en kompleks karakter som vanskelig lar seg belyse ut fra ett nivå av samfunnet og fra kun én faglig innfallsvinkel. Jordvernproblematikk må følgelig tilnærmes bredt, og ut fra det kvantitative fokuset som har vært til nå, mener jeg at det vil være formålstjenlig å øke tverrfagligheten i forståelsen av *hvorfor* jordbruksareal omdisponeres. Som nevnt finner jeg samfunnsgeografien generelt og landskapsgeografien spesifikt både relevant og nyttig i forståelsen av hvorfor jordbrukslandskapet endres. På grunnlag av dette mener jeg at faget bør vies plass i tverrfagligheten.

I løpet av arbeidet med masteroppgaven har det naturligvis dukket opp spørsmål som har vært fristende å følge opp. Spørsmålene er blitt lagt til side, men vil være interessante å forske videre på. Et av spørsmålene er om nedbygging av jordbruksareal kan unngås med tettere samarbeid mellom kommuner? Samarbeid mellom kommunene er en forutsetning for å samordne arealplanlegging, arealbruk og å lette på arealpresset i enkelte områder. Et regionalstudie, som fokuserer på samarbeid på tvers av kommunegrenser, kan derfor være hensiktsmessig for å si om det eksisterer samarbeid, eller om kommunene konkurrer om innbyggere og nyetablering av bedrifter.

⁴³ Se for eksempel Fystro, 2010 og Slätmo, 2012.

Spørsmålet jeg har vært mest fristet til å følge opp, er imidlertid dette spørsmålet: Har kommunens administrasjon og kommunestyret nok kunnskap om verdiene i jordbrukslandskapet? Dette kan være et interessant spørsmål å studere for og få innblikk i kunnskapsgrunnlaget kommunens administrasjon baserer vurderinger og anbefalinger på, og som kommunestyret deretter baserer avgjørelsene sine på. Bruk av areal er til syvende og sist uansett et politisk spørsmål, men det er viktig at verdivurderinger av samfunnets ressurser gjøres basert på et solid kunnskapsgrunnlag.

Litteraturliste

- Akershus fylkeskommune (2008). *Rapport: Kulturlandskap i Follo – registrering og verdivurdering*. Nedlastet 01.12.2012 fra: <http://www.akershus.no/file.php?id=2874>
- Akershus Fylkeskommune (2012). *Tall og fakta. Datasett: Antall sysselsatte etter næring, kjønn og alder*. Nedlastet 01.12.2012 fra: <http://statistikk.akershus-fk.no/webview/>
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion* (2. utgave). Lund: Studentlitteratur.
- Antrop, M. (2000). Background concepts for integrated landscape analysis. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 77 (1-2), s. 17-28.
- Antrop, M. (2003). Continuity and change in landscapes. I Mander, Ü. & Antrop, M. (red.), *Multifunctional Landscapes. Volume III: Continuity and Change* (1-14). Southampton: WIT Press.
- Antrop, M. (2004). Assessing multi-scale values and multifunctionality in landscapes. I Brandt, J. & Vejre, H. (red.), *Multifunctional Landscapes, Vol. 1, Theory, Values and History* (165-192). Southampton: WIT Press.
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future, *Landscape and Urban Planning*, 70 (1-2), s. 21-34.
- Ariansen, P. (1997). *The non-utility value of nature – a contribution to understanding the value of biological diversity*. Meddelelser fra Norsk institutt for skogforskning, Ås.
- Arnesen, T. (1998). Landscapes lost. *Landscape Research*, 23 (1), s. 39-50.
- Arnoldussen, A., Eiter, S. & Hofmeister, F. (2013). *Arealbruksendring i Sarpsborg og Sandnes fra ca. 1980 til 2003*. Skog og landskap, fakta 5/13. Nedlastet 20.04.2013 fra: http://www.skogoglandskap.no/filearchive/fakta_05_13_arealbruksendringer_i_sarpsborg_og_sandnes.pdf
- Barnes, T. J. & Duncan, J. S. (1992). Introduction: Writing Worlds. I Barnes, T. J. & Duncan, J. S. (red.) *Writing Worlds. Discourse, Text & Metaphor in the Representation of Landscape* (1-17). London & New York: Routledge.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, N. Y.: Anchor Books.

- Bioforsk (2010). *Multifunksjonelt landbruk*. Nedlastet 20.03.2013 fra:
[http://www.bioforsk.no/ikbViewer/page/fagomrader/fagomrade/omrade/tema/tema?
p_dimension_id=21973&p_dimension_under=21973](http://www.bioforsk.no/ikbViewer/page/fagomrader/fagomrade/omrade/tema/tema?p_dimension_id=21973&p_dimension_under=21973)
- Brandt, J., Primdahl, J. & Reenberg, A. (1999). Rural land-use and landscape dynamics – Analysis of 'driving forces' in space and time. I Krönert, R., Baudry, J., Bowler, I. R. & Reenberg, A. (red.), *Land-use Changes in Europe and their Environmental Impact in Rural Areas in Europe* (81-102). Man and the Biosphere Series 24, New York:UNESCO and Parthenon.
- Brobakk, J. & Almås, R. (2011). Increased Food and Energy Priced in 2008: What Were the Causes and Who Was to Blame? *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 18 (3), s. 236-259.
- Bunger, A. (2011). *Holdninger til jordvern i befolkningen*. Notat 1:2011, Landbrukets utredningskontor.
- Burton, R. J. F. & Wilson, G. A. (2006). Injecting social psychology theory into conceptualization of agricultural agency: Towards a post-productivist farmer self-identity? *Journal of Rural Sociology*, 22 (1), s. 95-115.
- Busck, A. G. (2002). Farmer's landscape Decisions: Relationships between Farmer's Values and Landscape Practices. *Sociologica Ruralis*, 42 (3), s. 233-249.
- Bürgi, M., Hersperger, A. M. & Schneeberger, N. (2004). Driving forces of landscape change – current and new directions. *Landscape Ecology*, 19 (8), s. 857-868.
- Dramstad, W. (2012). *Fortetting eller mat?* Nedlastet 30.11.2012 fra:
http://www.skogoglandskap.no/nyheter/2012/fortetting_eller_mat
- Dramstad, W., Mazzoni, S. & Fjellstad, W. (2012). *Jordvern og arealplanlegging*. Skog og landskap, Fakta 3/12. Nedlastet 19.11.2012 fra:
http://www.skogoglandskap.no/filearchive/fakta_03_12_jordvern_og_arealplanlegging2.pdf
- Eiter, S. & Potthoff, K. (2007). Improving the factual knowledge of landscapes: Following up the European Landscape Convention with a comparative historical analysis of forces of landscape change in Sjødalen and Stølsheimen mountain areas, Norway. *Norwegian Journal of Geography*, 61 (4), s. 145-156.
- Eiter, S., Krøgli, S. O. & Strand, G.-H. (2011). *Norges mest utsatte åkre: Behovspotensiale for jordvernområder som følge av risiko for nedbygging*. Norsk institutt for skog og landskap. Nedlastet 01.11.2012 fra: http://www.skogoglandskap.no/publikasjon/norges_mest_utsatte_akre_behovspotensialet_for_jordvernomrader_som_folge_av_risiko_for_nedbygging

- Fiskaa, H. (2010). *Fysisk detaljplanlegging. Kompendium i emnet AAR4215*. Institutt for byforming og planlegging, Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Flemsæter, F. & Setten, G. (2009). Holding property in trust: kinship, law, and property enactment on Norway smallholdings. *Environment and Planning A*, 41 (9), s. 2267-2284.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2006). *Food security*. Nedlastet 05.12.2012 fra: ftp://ftp.fao.org/es/ESA/policybriefs/pb_02.pdf
- Fossåskaret, E. (1997). Ustrukturerte intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. & Aase, T. H. (red.). *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data* (11-45). Oslo: Universitetsforlaget.
- Fuglestad, O. L. (1997). Skriveprosessen i kvalitativ forskning. Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. & Aase, T. H. (red.). *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data* (237-256). Oslo: Universitetsforlaget.
- Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005). *Regionale strategier for vern av jordressurser og kulturlandskap i Akershus*. Nedlastet 15.10. 2012 fra: <http://www.follolandbruk.no/landbrukskontoret/rammerogplaner.html#regstrat2005>
- Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2011). *Uttalelse til offentlig ettersyn av kommunedelplan for Vestby nord – Vestby kommune*. Nedlastet 08.10.2012 fra: <http://www.fylkesmannen.no/Oslo-og-Akershus/Miljo-og-klima/Nyheter/Nei-til-IKEA-i-Vestby/>
- Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2012). *Fylkesmannens forventninger til kommunal planlegging 2012. Kommunenes ansvar og viktige overordnede hensyn*. Nedlastet 15.10.2012 fra: http://fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMOA/Plan%20og%20bygg/2012_Fylkesmannens_forventningsbrev_til_kommunal_planlegging.pdf
- Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2013). *Vestby kommune, kommunedelplan Vestby nord – offentlig ettersyn av konsekvensutredning for utvidelse av Skolt pukkverk og tillegg for IKEA på Delijordet – høringsuttalelse*. Nedlastet 31.01.2013 fra: <http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMOA/Plan%20og%20bygg/H%C3%B8ringsuttalelse%20IKEA%20Vestby.pdf?epslanguage=nb>
- Fystro, G. (2010). Jordvern. I Korsæth, A. (red.). Bærekraftig landbruk: Utfordringer, muligheter og kunnskapsbehov. *Bioforsk FOKUS* 5 (3) (48-52).
- Graham, B., Ashworth, H.J. & Tunbridge, J.E. (2000). *A geography of Heritage. Power Culture and Economy*. London: Arnold Publishers.
- Greider, T. & Garkovich, L. (1994). Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment. *Rural Sociology* 59 (1), s. 1-24.

- Grønningssæther, G., Aurbakken, E.A. & Halse, A. E. (2009). KOSTRA landbruk: En vurdering av rapportering for 2007. *SLF rapport:1*. Statens landbruksforvaltning, Oslo.
- Hageberg, E. & Smedshaug, C. A. (2013). Korn og krise. Hvorfor Norge bør starte kornlagring. *Rapport 2/2013, AgriAnalyse*, Oslo.
- Hanssen, B. L. (1998). *Values, ideology and power relations in cultural landscape evaluations*. Dr. Polit.-avhandling. Geografisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Halse, A. E. & Strømsæther, J. T. (2012). *KOSTRA landbruk: En vurdering av rapporteringen for 2011*. Rapport 21 Statens landbruksforvaltning. Nedlastet 08.11.2012 fra: https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/kostra/_attachment/19650?_ts=13a21c6c670&download=true
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. Oxford, England: Basil Blackwell.
- Harvold, K. A. (2004). *Rikspolitiske retningslinjer for jordvern – en gode idé. Rapportering av en spørreskjemaundersøkelse blant fylkeslandbruksstyrenes ledere og nestledere*. Notat 2004:115. Norsk institutt for by- og regionalforskning, Oslo.
- Hay, I. (2010). Ethical Practice in Geographical Research. I Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (red.), *Key Methods in Geography* (35-48). London: SAGE Publications.
- Henderson, G. L. (2003). What (else) we talk about when we talk about landscape. For a return to the social imagination. I Wilson, C. & Groth, P. (red.), *Everyday America. Cultural Landscape Studies after J. B. Jackson* (178-198, 335-340). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Hersperger, A. M. & Bürgi, M. (2009). Going beyond landscape change description: Quantifying the importance of driving forces of landscape change in a Central Europe case study. *Land Use Policy*, 26 (3), s. 640-648.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B. & Fuller, D. (2002). *Thinking Geographically*. London: Continuum.
- Hunziker, M., Felber, P., Gehring, K., Buchecker, M., Bauer, N. & Kienast, F. (2008). Evaluation of Landscape Change by Different Social Groups. *Mountain Research and Development*, 28 (2), s. 140-147.
- Ingold, T. (1993). The temporality of the landscape. *World Archaeology*, 25 (2), s. 152-174.

- Jones, M. (1979). Change in a Norwegian Rural Landscape. Concepts and Case Study. *Arbeider fra Geografisk institutt. Nr. 9. Universitetet i Trondheim.*
- Jones, M. (1981) Landskapet som ressurs. *Dugnad*, 7 (1), s. 1-15.
- Jones, M. (1991). The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 45 (4), s. 229-244.
- Jones, M., (1993). Landscape as a resource and the problem of landscape values. I Rusne, K. & Wøien, H. (red.), *The politics of Environmental Conservation. Proceedings from a Workshop in Trondheim*. Trondheim: Centre for Environment and Development, Norges Teknisk- Naturvitenskapelige Universitet.
- Jones, M. (2003). The concept of "cultural landscape" – discourse and narratives. I Palang, H. & Fry, G. (red.), *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes* (21-51). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Jones, M. (2007). The European Landscape Convention and the question of public participation. *Landscape Research*, 32 (5), s. 613-633.
- Jones, M. (2008). Analysing landscape values expressed in planning conflicts over change in the landscape. I Van Eetvelde, V., Sevenant, M. & Van De Velde, L. (red.) *Re-Marc-able Landscapes. Marc-ante Landschappen* (193 – 205). Gent: Academia Press.
- Jordloven (1995). LOV 1995-05-12 nr. 23. Lov om jord (jordloven). Landbruks- og matdepartementet.
- Jørgensen, M. W. & Philips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Kjeldstadli, K. (1997). Å analysere skriftlige kilder. I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. & Aase, T. H. (red.), *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data* (207-233). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814. LOV 1814-05-17 nr 00:
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvale, S. & Brinkman, (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utgave). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Landbrukskontoret i Follo (2012). *Antall søkere produksjonsjonstilskudd i Follo 1996-2011*. Nedlastet 01.12.2012 fra: <http://www.follolandbruk.no/tabeller/eierbruker/PT910antallsokere19962011.html>
- Landbruks- og matdepartementet (2008). *Klimaskifte for jordvernet. Rapport fra jordverngruppa*. Nedlastet 20.10.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/rapporter-og-planer/rapporter/2008/klimaskifte-for-jordvernet.html?id=495947>
- Landbruks- og matdepartementet (2011). *Innsigelser til Plan- og bygningsloven*. Nedlastet 20.10.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/tema/landbrukets-miljo-og-arealpolitikk/jordvern/innsigelser-og-plan--og-bygningsloven.html?id=504312>
- Landbruks- og matdepartementet (2013). *Mindre nedbygging av dyrka mark*. Nedlastet 22.03.2013 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2013/mars-13/mindre-nedbygging-av-dyrka-jord.html?id=717865>
- Logstein, B. (2012). *Trender i norsk landbruk 2012*. Frekvensrapport. Rapport 7:2012. Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. New York: Cambridge University Press.
- Löfgren, A. (1996). *Om kvalitativ metod och feltarbeite i geografi*. Arbeider fra Geografisk Institutt NTNU (4). Trondheim: Geografisk institutt.
- Meinig, D. W. (1979). The Beholding Eye. Ten Versions of the Same Scene. I Meinig, D. W. (red.), *The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essay* (33-48). New York: Oxford University Press.
- Meld. St. nr. 9 (2011-2012). (2011). *Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet. Nedlastet 20.10.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-9-20112012.html?id=664980>
- Miljøverndepartementet (1998) *Fortetting med kvalitet. Bebyggelse og grønnstruktur*. Veileder. Nedlastet 09.11.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/en/dep/md/dok/veiledninger/1998/t-1267-fortetting-med-kvalitet.html?id=87454>
- Miljøverndepartementet (2011). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging*. Nedlastet 14.11.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/veiledninger/2011/nasjonale-forventninger.html?id=649923>

- Miljøverndepartementet (2012). *Kommunal planlegging*. Nedlastet 14.11.2012 fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/tema/planlegging_plan-_og_bygningsloven/kommuneplanlegging.html?id=1236
- Mitchell, D. (2000). *Cultural Geography. A Critical Introduction*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Mitchell, D. (2003). Cultural landscapes or landscapes of justice. *Progress in Human Geography*, 27 (6), s. 787-796.
- Mitchell, D. (2004). Landscape. I Atkinson, D., Jackson, P., David, S. & Washbourne, N. (red.), *Cultural Geography. A Critical Dictionary of Key Concepts* (49-56). London & New York: I. B. Tauris.
- Morin, K. M. (2009). Landscape: Representing and Interpreting the World. I Clifford, N. J., Holloway, S. L., Stephen, P. R. & Valentine, G. (red.), *Key Concepts in Geography* (2. utgave) (286-299). London: SAGE Publications.
- Muir, R. (1999). *Approaches to Landscape*. Lanham: Barnes & Noble.
- Neumann, I. B. (2001). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- NOU (2001). *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven*. Nedlastet 10.12.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/nou-er/2001/nou-2001-7.html?id=143492>
- NRK (2012). *Status Norge*. Nedlastet 30.10.2012 fra: <http://tv.NRK.no/serie/status-norge>
- Olwig, K. R. (1996). Recovering the Substantive Nature of Landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 86 (4), s. 630-653.
- Olwig, K. R. (2002). *Landscape, Nature and the Body Politic. From Britain's Renaissance to America's New World*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Palka, E. J. (1995). Coming to grips with the concept of landscape. *Landscape Journal*, 14 (1), s. 63-73.
- Paulgaard, G. (1997). Innenfra, utenfra eller begge deler? I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. & Aase, T. H. (red.), *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data* (70-93). Oslo: Universitetsforlaget.
- Peet, R. (1998). *Modern Geographical Thought*. Cornwall, Great Britain: Blackwell Publishers.

- Pettersen, I. (2013). Hvordan verdsetter vi dyrka mark i Norge – er det norske jordvernet relevant for global matsikkerhet? *Bioforsk FOKUS*, 8 (2), s. 32-33.
- Plan- og bygningsloven (2008). LOV-2008-06-27 nr. 71. Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan og bygningsloven). Miljøverndepartementet.
- Primdahl, J. (1999). Agricultural landscapes as places of production and for living in owner's versus producer's decision making and the implications for planning. *Landscape and Urban Planning*, 46 (1-3), 143-150.
- Puschmann, O., Dramstad, W. & Hoel, R. (2006). *Tilbakeblikk – norske landskap i endring*. Tun Forlag: Oslo.
- Qviström, M. & Saltzman, K. (2006). Exploring landscape dynamics at the edge of the city: Spatial plans and everyday places at the inner urban fringe of Malmö, Sweden. *Landscape Research*, 31 (1), s. 21-41.
- Qviström, M. (2012). Contested Landscapes of Urban Sprawl: Landscape Protection and Regional Planning in Scania, Sweden, 1932-1947. *Landscape Research*, 37 (4), s. 399-415.
- Rapp, O. M. (2013). *Ikke IKEA i kornåker*. Aftenposten 09.03.2013. Nedlastet 10.03.2013 fra: http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Ikke-Ikea-i-kornaker-7140131.html#.UYGDgIL_Uy4
- Riksrevisjonen (2006-2007). *Rapport: Bærekraftig arealplanlegging og arealdisponering i Norge. Dokument nr. 3:11*. Nedlastet 08.11.2012 fra: <http://www.riksrevisjonen.no/Rapporter/Sider/areal.aspx>
- Ringdal, K. (2007). *Enhet og mangfold* (2. utgave). Bergen: Fagbokforlaget.
- Rognstad, O. & Steinset, T. A. (2009). *Landbruket i Norge 2009. Jordbruk – Skogbruk – Jakt*. Statistisk Sentralbyrå, Oslo, Kongsvinger. Nedlastet 15.03.2012 fra: <http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa116/sa116.pdf>
- Rønningen, K. (2013). Endringer i arealbruk – drivkrefter og trender. *Bioforsk FOKUS*, 8 (2), s. 34-35.
- Saglie, I. L., Falleth, E. I., Bloch, V. V. H., Bye, A. S. & Steinnes, M. (2006) *NIBR-rapport 2006:6. Spredt utbygging og jordvern. Om omfang og drivkrefter bak bygging på jordbruksarealer*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

- Setten, G. (2002). *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jærskelandskapet*. Dr. Polit.-avhandling, Geografisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Setten, G. (2004). The habitus, the rule and the moral landscape. *Cultural Geographies*, 11 (4), s. 389-415.
- Setten, G. (2005). Farming the heritage: on the production and construction of a personal and practised landscape heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11 (1), s. 67-79.
- Slätmo, E. (2010). *Markananvändningsplanering i Sarpsborg kommun. En studie kring drivkrefter och prioriteringar, åren 1997-2007*. Occasional Papers 2010:1. Department of Human and Economic Geography, University of Gothenburg.
- Slätmo, E. (2012). *Hur starkt är jordvern i tätortsnära områden? En studie av drivkrefter och prioriteringar i arealanvändningen i Sandnes kommune, 1995-2007*. Department of Human and Economic Geography, University of Gothenburg.
- Statens landbruksforvaltning (2011). *Kommuner under press for å bygge ned matjorda*. Nedlastet 15.11.2012 fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/jordvern/Kommuner+under+press+for+%C3%A5+bygge+ned+matjorda.15989.cms>
- Statens landbruksforvaltning (2012a). *KOSTRA landbruk. En vurdering av rapportering for 2011*. Nedlastet 08.11.2012 fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/kostra/KOSTRA.9309.cms#publisering-av-resultater>
- Statens landbruksforvaltning (2012b). *Fortsatt høy omdisponering av de beste jordbruksarealene*. Nedlastet 09.11.2012 fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/kostra/Fortsatt+h%C3%B8y+omdisponering+av+de+beste+jordbruksarealene.19654.cms>
- Statens landbruksforvaltning (2012c). *Omdisponering areal for alle kommuner 2005-2011*. Nedlastet 09.11.2012 fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/kostra/statistikk>
- Statens landbruksforvaltning (2013). *Jordvern. Nasjonale mål for jordvern*. Nedlastet 19.04.2013 fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/areal-og-jordvern/jordvern#nasjonale-maal-for-jordvern>
- Statistisk sentralbyrå (2009a). *Areal – nøkkeltall*. Nedlastet 08.11.2012 fra: <http://www.ssb.no/areal/>

- Statistisk sentralbyrå (2009b). *Ett av tre gårdsbruk lagt ned siden 1999*. Nedlastet 04.04.2013 fra: <http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/ett-av-tre-gaardsbruk-lagt-ned-siden-1999>
- Statistisk sentralbyrå (2011a). *Jordbruk – nøkkeltall*. Nedlastet 08.11.2012 fra: <http://www.ssb.no/jordbruk/>
- Statistisk sentralbyrå (2011b). *Nedgang i jordbruksarealet*. Nedlastet 08.11.2012 fra: <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordbruksareal/>
- Statistisk sentralbyrå (2012a). *Befolkningsstatistikk. Befolkningsendringer i kommunene. 1951-2012. 0211 Vestby*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhistorikktabeller/tab/0211.html>
- Statistisk sentralbyrå (2012b). *Befolkningsframskrivninger. Nasjonale og regionale tall, 2012-2100*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.ssb.no/folkfram/>
- Statistisk sentralbyrå (2012c). *SSBs befolkningsframskrivning for kommunene 2012-2040*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.ssb.no/folkfram/tab-2012-06-20-07.html>
- Statistisk sentralbyrå (2013). *Fulldyrka jordbruksareal. Variabeldefinisjon*. Nedlastet 15.04.2013 fra: <http://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/1233/nb>
- Stenseke, M. (1997). *Bonden och landskapet. Ägares och brukares relationer till markerna och förutsättningarna för en uthållig markanvändning*. Avhandling 131, Geografisk institutt, Lund Universitet.
- Stigen, I. M. (2002). Kryssende hensyn i jordvernet. I Rommetvedt, H. (red.), *Matmakt* (89-112). Bergen: Fagbokforlaget.
- Store norske leksikon (2009). *Opsjon*. Nedlastet 02.12.2012 fra: <http://snl.no/opsjon>
- Store norske leksikon (2010). *Jordvern*. Nedlastet 05.01.2013 fra: <http://snl.no/jordvern>
- St. Meld. nr. 29. (1996-1997). (1997). *Regional planlegging og arealpolitikk*. Oslo: Miljøverndepartementet. Nedlastet 09.11.2012 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/19961997/st-meld-nr-29_1997.html?id=191107
- St. Meld. nr. 26 (2006-2007). (2007). *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Oslo: Miljøverndepartementet. Nedlastet 09.11.2012 fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/2006-2007/Stmeld-nr-26-2006-2007-.html?id=465279>

- Strand, G.-H. (2007). *Virker jordvernet?* Nedlastet 09.11.2012 fra:
http://www.skogoglandskap.no/filearchive/virker_jordvern.pdf
- Strand, G.-H. (2013a). Norske arealressurser til landbruksformål. *Bioforsk FOKUS*, 8 (2), 30-31.
- Strand, G.-H. (2013b). The Norwegian area frame survey of land cover and outfield land resources. *Norwegian Journal for Geographical Research*, 67 (1), s. 24-35.
- Strand, G.-H. & Brekkhus, R. (2008). *Markslagstatistikk: Dyrka og dyrkbart areal*. Ressursoversikt fra Skog og Landskap, Ås. Nedlastet 15.03.2013 fra:
http://www.skogoglandskap.no/publikasjon/markslagstatistikk_dyrka_og_dyrkbart_areal
- Straume, K. (2013). Monitoring Norwegian farmland loss through periodically updated land cover map data. *Norwegian Journal for Geographical Research*, 67 (1), s. 36-48.
- Strumse, E. (1996). Demographic differences in the visual preferences for agrarian landscapes in Western Norway. *Journal of Environmental Psychology*, 16 (1), s. 17-31.
- Stubberud, B.-L. (2008). *Å bo eksurbant: Nye innflytteres opplevelse av Vestby og Son*. Masteroppgave i samfunnsgeografi, institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Swensen, G., Jerpåsen, G., Skogheim, R., Saglie, I.-L. & Guttormsen, T. S. (2004). *Landskap under press – Urbanisering og kulturminnevern. En studie med eksempler fra Nannestad og Stavanger*. Norsk institutt for kulturminneforskning, Oslo. Tema 12 (1-95).
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (2. utgave). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (3. utgave). Bergen: Fagbokforlaget.
- Verdens helseorganisasjon (2012). *Food Security*. Nedlastet 05.12.2012 fra:
<http://www.who.int/trade/glossary/story028/en/>
- Vestby kommune (2006). *Landbruksplan for Vestby. Kommunedelplan for landbruket i Vestby*. Nedlastet fra: <http://www.follolandbruk.no/pdf/LandbruksplanVestby2006vedtatt.pdf>
- Vestby kommune (2007). *Kommuneplan 2007-2019*. Nedlastet 08.09.2012 fra:
<http://www.vestby.kommune.no/vedtatt-kommuneplan.82321.no.html>

Vestby kommune (2008). *Bosettingen i Vestby stammer fra Nøstvedtperioden*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.vestby.kommune.no/vestby.82271.no.html>

Vestby kommune (2010a). *Møtedokument for Kommunestyret. Saksfremlegg*. Nedlastet 10.01.2013 fra: <http://vestby.follo.no/Utvalg/info/mote/?utvid=337&moteId=54511>

Vestby kommune (2010b). *Møtedokument for Kommunestyret. Saksfremlegg*. Nedlastet 10.01.2013 fra: <http://vestby.follo.no/Utvalg/info/mote/?utvid=337&moteId=59968>

Vestby kommune (2011a). *Om næringslivet i Vestby*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.vestby.kommune.no/naeringsliv-og-arbeid.78337.no.html>

Vestby kommune (2011b). *Møtedokument for Kommunestyret. Saksfremlegg*. Nedlastet 10.01.2013 fra: <http://vestby.follo.no/Utvalg/info/mote/?utvid=337&moteId=70932>

Vestby kommune (2012). *Forslag til planstrategi og planprogram. Kommuneplanrullering 2013-2025*. Nedlastet 25. 11. 2012 fra: <http://www.vestby.kommune.no/offentlig-ettersyn-av-planstrategi-og-planprogram-for-kommuneplanrevisjon-med-varsel-om-planoppstart.5089960-81880.html>

Vestby kommune (2013a). *Vestby er den sydligste av Follokommune i Akershus*. Nedlastet 08.09.2012 fra: <http://www.vestby.kommune.no/fakta-om-vestby.80162.no.html>

Vestby kommune (2013b). *Kartportalen, landbrukskart, egnethet for korn*. Nedlastet 22.03.2013 fra: <http://kart.follokart.no/Map.aspx?knr=0211>

Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur: en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.

Zimmermann, E. W., Peach, W. N. & Constantin, J. A. (1972). *World resources and industries* (3. utgave). New York: Harper and Row.

Vedlegg 1 Intervjuguider

Intervjuguide bønder

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress).
- Intervjuene vil bli behandlet anonymt.
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunnsinformasjon

Kjønn & alder. Hvor lenge har du vært bosatt på gården? Er flere involvert i gårdsdriften?

Jordbruksdrift

- Hvor lenge har du driftet gården?
- Hvordan driftes gården? Leier bort jordb/heltid- eller deltidssbonde (hvorfor leie bort/deltid)?
- Er det viktig for deg å opprettholde drift på gården? Hvorfor/hvorfor ikke?

Endringer og press

- Hva syns du om utviklingen i og rundt tettstedet Vestby?
- Hvilke tanker har du om nedbygging av jordbruksareal?
- Har gården endret seg på noen måte i løpet av ditt liv? Hva har endret seg? Hvordan opplever du endringene?
- Hvordan er det å bo og drive jordbruk i nærheten av tettstedet Vestby?
- Hvordan er det å drive gård i et område som er definert som pressområde? (spørsmål til bønder innenfor definert pressområde).
- Har du fått tilbud om å selge eiendommen din til andre formål enn jordbruk (tertiærnæring, bolig, infrastruktur)?
 - Hvilke forhold tas med i vurderingen når du får tilbud om å selge eiendom?
 - Hvilke forhold vektlegges i avgjørelsene?
- Hvilke tanker har du om å ha en eiendom tilstøtende det som er definert som pressområde i kommuneplanen? (spørsmål til bønder utenfor pressområdet).
- Hvordan ser du for deg fremtiden i driften av gården? 10 år? 30 år?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Intervjuguide kommunestyrerepresentanter

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress).
- Intervjuene vil bli behandlet anonymt.
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunnsinformasjon

- Kjønn, alder, bosted.
- Hvor lenge har du vært engasjert i politikk i Vestby?
- Hvilke utfordringer/muligheter står dere overfor med utviklingen i Vestby?

Jordbrukslandskapet

- Hva er forholdet ditt til jordbruket?
- Hvilken rolle mener du jordbruket har for kommunen?
- Mener du at Vestby har et ansvar for den nasjonale og/eller globale matsikkerheten?
- Av saksdokumenter som omhandler Delijordet leser jeg at det er innsigelser som går på kulturlandskap og jordvern.
 - Hvilke tanker har du om hensyn til kulturlandskap i denne saken?
 - Hvilke tanker har du om hensyn til jordvern i IKEA-saken?

Endringer

- Hva syns du om utviklingen i og rundt tettstedet Vestby?
- Opplever du at Vestby har endret seg i løpet av ditt liv? Hvordan (positivt/negativt)?
- Hvilke tanker har du om å endre bruksområdet til jordbruksareal generelt? ..og Delijordet spesielt?
- Hvordan stiller du deg til etablering av IKEA på Delijordet?
- Hva vil IKEA bety for Vestby?
- Hvordan ser du for deg utviklingen av Vestby fremover?
- Hvordan ser du for deg utviklingen på de tettstedsnære jordbruksarealene? 10 år? 30 år?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Intervjuguide kommuneplanlegger, Vestby kommune

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress)
- Er det greit at jeg presenterer deg med navn og yrkestittel, da det er i kraft av rollen du besitter jeg intervjuer deg?
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunnsinformasjon

- Hvor lenge har du jobbet som kommuneplanlegger i Vestby?

Tettstedsutvikling

- Hvilke behov og interesser prioriterer dere i planleggingen?
- Kan du fortelle om arbeidet med utvikling av Vestby sentrum (utfordringer og muligheter)?
- Hva betyr utvikling av tertiærnæring i og rundt Vestby sentrum for utvikling av sentrum?
- Samarbeider dere med nabokommunene, eller øvrige kommuner i regionen, hvilke?

Jordbrukslandskapet og endringer

- Hvor er det bygd ned jordbruksareal til nå?
- Eksisterer det konfliktsituasjoner mellom jordbruk og andre bruksinteresser? Hva innebærer i så fall konfliktene?
- Hvordan står jordbruket som arealbruksinteresse ift andre interesser? Har forholdet endret seg?
- Hvordan står jordbruket som arealbruksinteresse ift IKEA?
- Hvordan forholder dere dere til jordbruket som delvis omslutter Vestby sentrum i arbeidet med utvikling av sentrum (utfordringer/muligheter)?
- Hvordan ser du for deg utviklingen av det tettstedsnære jordbruket i Vestby i et 10/50 års perspektiv?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Intervjuguide Rådmannen, Vestby kommune

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress)
- Anonymisering, sitering. Er det greit at jeg presenterer deg med navn og yrkestittel, da det er i kraft av rollen du besitter jeg intervjuer deg?
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunnsinformasjon

- Hvor lenge har du vært rådmann i Vestby?

Tettsteds- og næringsutvikling

- Kan du fortelle om arbeidet med utvikling av Vestby sentrum (utfordringer og muligheter)?
- Jmf. kommuneplanen ønsker Vestby å være en "offensiv næringskommune".
 - Hvor lenge har dette vært et politisk mål?
 - Hvilke forutsetninger har Vestby for å være det?
 - Hvilke strategier har dere for å oppnå målet?
- Hva betyr utvikling i og rundt Vestby sentrum for kommunen
 - økonomisk? - kulturelt/sosialt?
- Hva betyr det for kommunen dersom IKEA etablerer seg i Vestby?
- Samarbeider dere med nabokommunene, eller øvrige kommuner i regionen, hvilke?

Jordbrukslandskapet

- Hva betyr jordbruket for kommunen?
 - Økonomisk
 - Kulturelt
- Hvordan forholder dere dere til jordbruket som delvis omslutter Vestby sentrum i arbeidet med utvikling av sentrum (utfordringer/muligheter)?
- Hvordan ser du for deg utviklingen av det tettstedsnære jordbruket i Vestby i et 10/50 års perspektiv?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Intervjuguide leder for Vestby Næringssselskap

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress).
- Anonymisering, sitering. Er det greit at jeg presenterer deg med navn og yrkestittel, da det er i kraft av rollen du besitter jeg intervjuer deg?
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunnsinformasjon

- Hvor lenger har du jobbet i næringssselskapet?
- Hva innebærer arbeidet ditt?

Næringsutvikling

- Kan du fortelle kort om hvordan det står til med næringslivet i Vestby?
- Hvilken rolle har jordbruket som næring i Vestby?
- Hvilken rolle har tertiærnæringen som næring i Vestby?
- I kommuneplanen er det et mål at kommunen skal være en "offensiv næringskommune". Hvilke forutsetninger har Vestby for å være det?
- Hvilke utfordringer og muligheter ligger i arbeidet med næringsutvikling i Vestby?
- Samarbeider næringssselskapet med nabokommunene eller øvrige kommuner i regionen (hvilke)? Hva innebærer i så fall samarbeidet?
- Hva er Vestby sin rolle som næringsaktør i regionen?

Jordbrukslandskapet

- Hvordan stiller du deg til næringsetablering som innebærer utbygging på jordbruksareal?
- Hvordan ser du for deg utviklingen på de tettstedsnære jordbruksarealene? 10 år? 30 år?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Intervjuguide Akershus Fylkeskommune

Formaliteter:

- Informert samtykke (Bakgrunn: jordbrukslandskap under utbyggingspress).
- Anonymisering, sitering. Er det greit at jeg presenterer dere med navn og yrkestittel, da det er i kraft av rollene dere besitter jeg intervjuer deg?
- Bruk av båndopptaker. Materialet slettes ved endt arbeid.

Bakgrunn

- Stillingene deres – hva innebærer de?
- Da jeg kontaktet dere ble det fremmet forslag om å ta intervjuene samtidig, fordi arbeidet deres henger sammen. Kan dere si litt om hvordan arbeidet deres henger sammen?
- Hva er Fylkeskommunens rolle i kommunens planlegging?

Vestby som del av en region

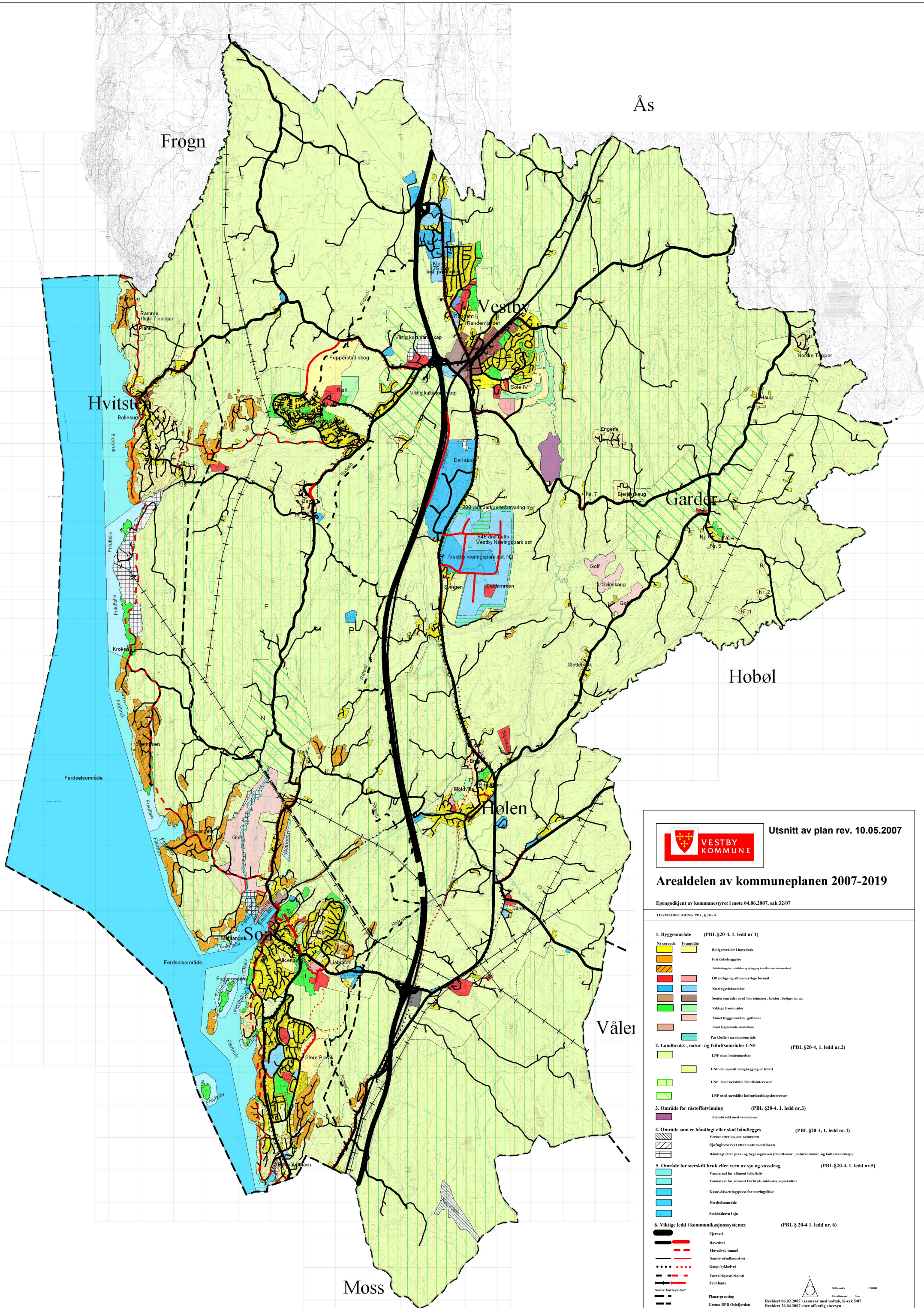
- Hva er Vestby sin posisjon og rolle i regionen (ift næringsliv og befolkningsvekst)?
- Hvordan påvirkes Vestby av det som skjer i regionen for øvrig?
- Hvordan foregår samordnet areal- og transportplanlegging i Follo (spm til Midtsund)?

Jordbrukslandskap under press

- Kartleggingen av kulturlandskap og kulturminner var ment som en oppmerksomhetsvekker. Fungerer det – hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvilken status har kulturverdier ift andre verdier/ift andre bruksområder?

Takke for intervjuet, og spørre om det er i orden å ta kontakt dersom det skulle være behov for ytterligere informasjon.

Vedlegg 2 Vestby kommune arealdelkart

Ås

Frogn

Vestby

Hvitstøl

Garder

Hobøl

Hølen

Våler

Moss

Utsnitt av plan rev. 10.05.2007

Arealdelen av kommuneplanen 2007-2019

Egengodkjent av kommunestyret i møte 04.06.2007, sak 32/07

TEGNFORKLARING PBL § 20-4

- 1. Byggeområde (PBL §20-4, 1. ledd nr 1)**
 - Nivårende
 - Framtidig
 - Boligområder i hovedsak
 - Friidlandsbyggelse
 - Offentlige og allmenntilgjengelige formål
 - Næringsvirksomhet
 - Senterområder med forretninger, kontor, boliger m.m.
 - Viktige friområder
 - Annet byggeområde, golfbane
 - Annet byggeområde, utstillings
 - Parkerte i næringsområde
- 2. Landbruks-, natur- og friluftsområder LNF (PBL §20-4, 1. ledd nr.2)**
 - LNF uten bestemmelser
 - LNF der spreidd boligbygging er tillatt
 - LNF med særskilte friluftinteresser
 - LNF med særskilte kulturlandskapsinteresser
- 3. Område for råstoffutvinning (PBL §20-4, 1. ledd nr.3)**
 - Steinbrudd med verneomner
- 4. Område som er båndlagt eller skal håndlegges (PBL §20-4, 1. ledd nr.4)**
 - Vernevett etter lov om naturvern
 - Sjøfuglreservat etter naturvernloven
 - Båndlagt etter plan- og bygningloven (friluftsomr., naturvernomr. og kulturlandskap)
- 5. Område for særskilt bruk eller verna av sjø og vassdrag (PBL §20-4, 1. ledd nr.5)**
 - Vannareal for allment friluftsliv
 - Vannareal for allment ferbruk, inklusive akvakultur
 - Kaste-løstingsplass for næringsfiske
 - Ferdesområde
 - Småbåthavn i sjø
- 6. Viktige ledd i kommunikasjonssystemet (PBL § 20-4 1. ledd nr. 6)**
 - Fjerrevei
 - Hovedvei
 - Hovedvei, tunnel
 - Samlevei/uforketvei
 - Gang-sykkelvei
 - Turvei/sykkelsti
 - Jernbane
 - Andre kartsymbol:
 - Planavgrensning
 - Grønne RPR Oslofjorden
 - Statlig kraftlinje

Revidert 06.02.2007 i samsvar med vedtak, K-sak 5/07
 Revidert 26.04.2007 etter offentlig ettersyn
 Revidert 10.05.2007 etter møtingsnotat m/fylkesmannen 08.05.2007
 Revidert 05.06.2007 i samsvar med kommunestyrets vedtak i K-sak 32/07